

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

IV. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

XVI. SZÁZAD/III. RÉSZ/

Ez a közlemény az Adattár III. részének (Müemlékek) első szakasza, amely a kolozsvári müemlékeket ismerteti a már közölt beosztás szerint (Ars Hungarica. 1974/2. 347), tehát folytatása az előző közleményekben közölt Adattárnak (Ars Hungarica. 1974/2. 347-380, 1975/41-56).

A bevezető tanulmány (Ars Hungarica. 1974/2. 249-280) a teljes Adattár alapján készült és főként várostörténeti és stílustörténeti szempontból aknázza ki az Adattárnak mind a kőfaragókra vonatkozó első részét, mind pedig a most közelendő harmadik részt, a kolozsvári müemlékek jegyzékét.

Ez a rész önmagában is beszédes, mert az anyagközlésen túl sokoldalú megfigyelésekre ad lehetőséget, bővebben és részletesebben, mint ahogy ezt a bevezető tanulmányban vázolhattuk.

Az Adattár III. része mindenekelőtt megeleveníti a város topográfiáját és ebbe a keretbe helyezi az építkezéseket, mind az egyházi és középületeket, mind pedig a magánházakat. A XVI. századi városkép utcánként rajzolódhat ki.

Az adatok élénk állítják az egykori személyeket, az épített várospolgárokat: a fő- és királybírákat, a tekintélyes kereskedőket, a jeles céhmestereket, főként az ötvösöket és néhány literatust. Fel-fel villan az a nagy sürgés-forgás is, amely Kolozsvárt mint civitas primaria-t jellemezte. A polgárházak előkelőségeket fogadtak be szállásra: a fejedelmet igen gyakran, az országgyűlés tagjait, a pápai legatust, a császár követeit, a török basát. Főuri menyegzőt is tartottak polgárházban mint Bánfi Dienesét a „lábás házban” Márton Deáknénál. Jóllehet járulékos adatok, mégis az egykori polgárházak nagyságáról, tágasságáról, kényelméről tanuskodnak, éppen úgy, mint ahogy a hagyatéki leltárak a berendezést szemléltetik, felsorolva a butorokat, a felszerelési tárgyakat és nem egyszer az értékes kárpitokat, festményeket. A házak értékéről is számot adnak: Viczel Máté Széna utcai házát 3200 forintra becsülték, Kakas István 3700 forintért adta el a Fő téri házát a zodiakus teremmel együtt.

A kövek meg is szólalnak. A faragványok igen nagy részén feliratok olvashatók: bibliai igeversek és klasszikus idézetek. A várospolgárok szellemi látóköre igen széles körű volt mindkét irányban. Bibliai verseket mind az ó-, mind az ujszövetségi könyvekből idéztek. Az ótestamentumi igéket a következő könyvekből merítették: Jób, Zsoltárok, Példabeszédek könyve, Esaiás próféta írása, valamint az apokrif Sirach könyve. Az újtestamentum! igék között János apostol írásai gyakoriak: evangéliuma, első levele, a Jelenések Könyve. Ezeken kívül vannak igék

Máté evangéliumából, Jakab leveléből és Péter apostol első leveléből. A klasszikus idézetek szerzői: Plutarchos, Lukianos, Persius, Seneca, Cicero és Vergilius. A két utóbbi auctorból vett idézetek Kakas István építkezéseiből származó ajtó párkányán olvashatók (II/70. kép, IV/24. kép), tanúságot téve az egykori padovai deák műveltségéről. Mindazáltal a klasszikus írók ismerete nem szorítkozott a külföldi egyetemek egykori diákjaira, hiszen Viczey György szappanosmester hagyatékában 1637-ben Cicero, Vergilius és Erasmus kötetét leltározták (Jakó 1957. 388).

A középületekre vonatkozó adatok a gyakorlati kérdésekre világítanak rá: az anyagbeszerzésre, szállításra, a művek fogadására, nemkülönben a költségekre.

A faragványok részletes tárgyalása során pedig lehetőség nyílik az építészeti és dekoratív motívumok eredetének a kimutatására. A budai korrenaissance formakincsének a hatása 1574-ig kisérelhető figyelemmel. Innentől pedig az olasz későrenaissance formáinak az elterjedése követhető nyomon.

Végül a házak és kövek viszontagságos története és a bibliográfiai adatok megvilágítják azt a küzdelmet, amelyet Kolozsvár történészei és régészei folytattak a házak megmaradásáért, vagy a lebontott házak faragványainak és a kallódó sirköveknek a megmentéséért. Így legyenek előttünk: Nagyajtai Kovács István, Jakab Elek, Márki Sándor, Posta Béla, Kovács István, Ferenczi Sándor, Herepei János és Kelemen Lajos.

ADATTÁR

III. Műemlékek

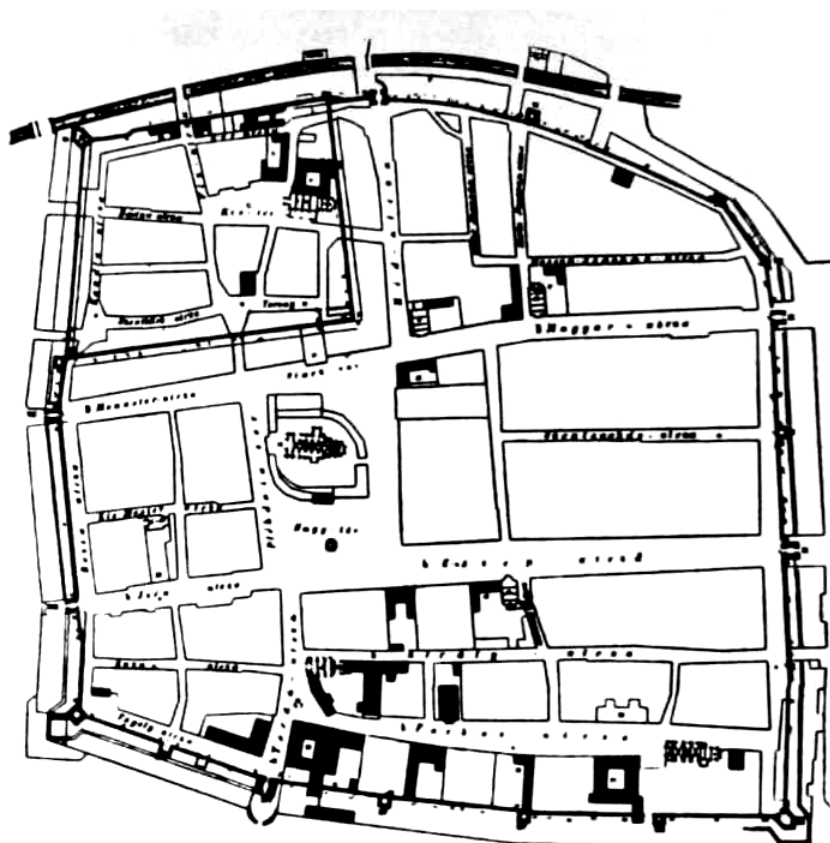
Az Adattár III. részében a levéltári forrásokat, az oklevél-kiadványokat és az irodalmat az előző közlemény (Ars Hungarica, 1974. 347-354) rövidítési jegyzéke szerint idézem. Újabb rövidítések találhatóak a városfalak – bástyák (247) és a házak (256) irodalmában. A képszámok jelzése kettős és pedig a következőképpen: II/1. utal a II. közlemény (Ars Hungarica 1974) képszámaira, IV/1 utal a jelen tanulmány, a IV. közlemény képszámaira. A II. közleményben a képek stílustörténeti sorrendben vannak közölve, a IV. közleményben – lehetőleg – topográfiai rendben.

A faragványokat katalógusszerűen dolgoztam fel, tehát közlöm mind a darabok adatait (méret, anyag, proveniencia, feliratok), mind az irodalmukat.

A méretek adataiban az első szám a magasságot, a második a hosszúságot, illetve a szélességet, a harmadik a vastagságot jelzi és pedig mindegyik a legnagyobb méretet, mindig centiméterekben.

A faragványok (ajtó, ablak, gyámkő, cimerkő stb.) anyaga csaknem kivétel nélkül a Kolozsvár környéki bányákból származó homokkő. Ezért az egyes tételekben az anyagot csak akkor jelzem, ha az más eredetű és másfajta kő. A faragványok, elsősorban a muzeumi anyag közzétani vizsgálatát dr. Ferenczi Sándornak, az elhunyt kiváló régésznek köszönhettem (1931).

A feliratokat – technikai okok miatt – a ligatúrák betűk feloldásával közlöm, jóllehet a facsimile közlés epigraphiailag az egyedül helyes. A felirat-szövegek eredetének megállapításához a következő kiadványokat használtam: Adagia 1670 = Adagia, Id est proverbiorum ... Collectio absolutissima. Francofurti, ex

Térkép 1870-ből

- officina Joh. Petri Zubrodt, 1670. MARGALITS 1895 = MARGALITS E.: Florilegium proverbiorum universae latinitatis. Budapest. 1895. HENKEL-SCHÖNE 1967 = HENKEL, A. – SCHÖNE, A.: Emblemata. Stuttgart, 1967., WALTHER II/1 – II/5. 1963-1967 = Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi. Hgg. von HANS WALTHER, Bd. 11/1-5. Göttingen, 1963-1967 (Carmina Medii Aevi Posterioris Latina c. sorozat II. kötete). A feliratok jórészének eredete nem volt megállapítható, ezek a szövegek részben egyéni megnyilatkozások, vagy egyéni változatok, vagy olyan szállóigék, amelyeknek eredete elhomályosodott. Megjegyzendő, hogy némely felirat szövege az átfaragások, átfestések következtében torzított (Fő tér 5. sz.; Kakas-ház 1590-es ajtaja), ugyyszintén a rajzokból ismeretes feliratok szövege is nemegyszer hiányos vagy pontatlan (Közép utca 22). Házfeliratok alkalmazására külföldi példa: Genf (DEONNA, W.: Pierres sculptées de la vieille Genève. Genève, 1929. 347-364).

1. KOLOZSVÁR VÁROSÁBAN

A kolozsvári műemlékeket a következő sorrendben, illetve csoportosításban közlöm: egyházi épületek; középületek; falak, bástyák; házak; házak maradványai a Muzeumban; sírkövek. Az anyag nagy terjedelme miatt a két utolsó szakaszt (házak maradványai a Muzeumban; sírkövek) a következő azaz az V. Közleményben (1976/I) közöljük.

Térképek az emlékek, illetve a lelőhelyek topográfiájához:

Giovanni Morandi Visconti térképe 1691-ből (Bécs, Kriegsarchiv. I. C. VII. Env. C. Klausenburg Nr. 3. – SZABÓ 1946. melléklet); térkép 1870-ből (JAKAB Rajzok. I. 1870. melléklet; BALOGH 1935. 50.); Kolozsvár belvárosa a XVIII-XIX. században (SZABÓ 1946. melléklet).

- 42 A város látképe 1600 körül (IV/1. kép).

Aegidius van der Rye belga művész festménye után rézkarc, kiadta Georgius Hoefnagel (Hufnagel). Első közlése: Braun, Georgius: Theatri praecipuarum totius mundi urbium liber sextus. Sine loco (Coloniae Agrippinae), 1618. fol. 41. Méret: 33.6 x 46.3 cm. Felirata: CLAVDIOPOLIS|COLOSWAR vulgo CLAVSENBVRG|Transilvaniae civitas primaria. Jelzése: Sereniss. Ferdinandi Archiducis Austr. Stiriae, Carinthiae, Carniol. etc. Ducis Pictor Egidius vander Rye Belga pingebat. Communic. Georg. Houfnaglius. Anno Dñi. 1617. – Van der Rye 1605-ben halt meg. Festménye jóval előbb készülhetett, nyilvánvalóan Rudolf, illetve helytartója Basta idejében, 1600-1602 között.

Van der Rye észak, illetve északnyugat felől rajzolta le Kolozsvárt (a rézkarc az „Occidens” jelzés elégtelen), vagyis a mai Fellegvár azaz a Kőmál felől tekintette a bástyás falakkal kerített várost. A rézkarc a következő épületek azonosíthatók: a Szent Mihály templom (nagy templom) az északnyugati tornyával, ettől észak felé az egykori domonkos templom és kolostor, a nagytemplomtól nyugat felé nagy nyeregtetős épület – talán a plébánia-sor, tőle észak felé széles tetőzetű épület – talán a Mátyás-ház, a városfal nyugati vonulatában a Monostor kapu, a városfal északnyugati sarkán az Ötvösök bástyája, az északi fal hangsúlyos

pontján (a nagytemplom szentélyétől északra) a Hid kapu, ettől kelet felé a Szapany utcai bástya, az Olaszfokos bástya, Kerek (Kis-Kerek) bástya; a városfal keleti vonulatában a Magyar kapu, a Fazekasok bástyája, Közép kapu, a délkeleti sarkon a Szabók bástyája (Bethlen bástya), tőle nyugat felé a Farkas utcai templom, mögötte a tőle délnyugat felé emelkedő domboldalon a házsongárdi temető, mögötte a Feleld tető és a Bükk erdő vonulata végig. Kiemelendő, hogy a Hid, Magyar és Közép kapuk rajza megegyezik a XIX. századból fennmaradt fényképekkel, rajzokkal. – A rézkarc előterében három nőalak, a baloldali kettő felirata „Nobiles nuptae Transilvaniae”, a harmadik jobbra „Nobilis virgo Transilvania”. Viseletük hitelesnek tekinthető, megegyezik Patócsy Zsófia (+ 1583) öltözetével, ahogy sir-emlékéről ismeretes (egykor Küküllővár, ref. templom, utóbb Kvár, Muzeum, 1971 óta Bukarest, Muzeum) és halotti ruhája (Kvár, Muzeum) is szemlélteti. Tehát a viselettörténeti részlet-rajzok is igazolják az egész ábrázolás hitelességét, és egyben valamit megelevenítenek a város egykori életéből.

Rajzok Kolozsvár műemlékeiről:
 P34 Pákei Lajos kolozsvári építész 1890-1921 között rendszeresen felmérte Kolozsvár műemlékeit, elsősorban renaissance faragványait. Rajzait tervezett nagy kiadványához „Kolozsvár város építészeti műemlékei”-hez készítette és jegyzetekkel is ellátta. Jóllehet műve befejezetlenül és kiadatlanul maradt, mégis elsőrendű forrásanyag, rajzai és jegyzetei egyaránt alapvetően fontosak (BALOGH J.: Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről. Kolozsvár, 1944). Pákei rajzai 1944-ben részben Kolozsvárt voltak az unitárius levéltárban egy nagyobb és egy kisebb mappában, részben pedig Budapesten fia dr. Pákey Lajos tulajdonában. Az utóbbi sorozat dr. Pákey halála után az Orsz. Műemléki Felügyelőség Rajztárába került. (Magy. Műemlékvédelem. VII. Bp., 1974. 373-374). Mindkét sorozatról fényképek a szerző erdélyi gyűjteményében. A rajzokra hivatkozva az őrzési helyet csak akkor jelölöm, ha az idézett rajz Kolozsvárt van, az őrzési hely nélkül idézett rajzok mind az OMF Rajztárában vannak.

Rados Jenő tanítványainak a rajzai 1941-1942-ből (RADOS, J.: Kolozsvár műemlékei- A magy. kir. állami felsőépítő ipariskola 1941/1942. évi szüneti felvételei. XII. Bp., 1942).

Sebestyén György (Gheorghie) rajzai, készültek 1956-1962 körül (SEBESTYÉN, GH. - SEBESTYÉN, V.: Arhitectura renasterii in Transilvania. Bucaresti, 1963). Kiadványában főként az igeszép és tanulságos profilrajzok jelentősek.

Kákay Szabó Ildikó rajzai: a ház-építetők illetve a tulajdonosok monogramjai, kőfaragójegyek, rekonstrukciós rajzok, azaz a jelen IV, Közlemény és a következő V. Közlemény szövegközi rajzai.

Fényképek Kolozsvár műemlékeiről:

Az első felvételeket Veress Ferenc készítette a XIX. század harmadik negyedében (1859 körül) mind egyes műemlékekről, mind utcákról, házsorokról. Negatívjai és másolatai (20x30 cm) az egykori Erd. Nemz. Muzeumba, illetve a kolozsvári Egyetemi Könyvtárba kerültek. Veress felvételeiből album is készült, mely Erzsébet királyné hagyatékából budapesti aukcióra (Lantos könyvesbolt XX. aukció-katalógusa 44. sz. 1935. dec. 5.) került, majd pedig a Fővárosi Könyvtárba. Kolozsvár műemlékeit fényképezték még a Dunki fivérek, majd az 1930-as években

Fekete László (az egykori Fotofilm cég), főként Kelemen Lajos utmutatása szerint. A Múzeum és a Wolphard-Kakas ház faragványait még Posta Béla igazgatósága idején Lehoczy András fényképezte. Felvételeit Kismarty-Lechner Jenő építésztől kaptam meg, ezeket közlöm tanulmányaimban (II. és IV. Közlemény), valamint saját felvételeimet.

Kolozsvár utca nevei:

Tanulmányomban a forrásokban szereplő utcaneveket használtam, amelyek még a középkorban alakultak ki (1453-as Regestrum) és a XX. század elejéig használatosak voltak.

A történeti és a hivatalos utcanevek a következők:

Fő tér (Nagy Piac) = Piața Libertății

Karolina tér (Kis Piac) = Piața Muzeul

Bástya utca = Strada E. Isacu

Szentlélek és Torony utca = Strada Petroșani

Mátyás király utca (régbibi neve nem ismeretes) = Strada Corvin

Híd utca = Strada Doja (Dózsa)

Hosszu Szappan utca = Strada Brassai

Magyar utca = Bulevardul Lenin

Szentegyház utca (a középkorban Fazekas utca) = Strada 6 Martie

Közép utca = Strada Dr. Petru Groza

Király utca = Strada 23 August

Farkas utca = Strada M. Kogălniceanu

Bel-Torda utca = Strada Universităii

Kül-Torda utca = Strada Petőfi és Strada Avram Jancu

Majális utca = Strada Republicii

Fogoly utca = Strada Potaissa

Buza utca = Strada Florilor

Széna-Szén utca = Strada Napoca

Kismester utca = Strada Prahovei

Monostor utca = Strada 30 Decembrie – Calea Moșilor

A házszámok jelzésében az irodalomban szereplő számokat használtam az azonosítás kedvéért, de szögletes zárójelbe tettem a jelenlegieket.

EGYHÁZI ÉPÜLETEK

Nagy templom (Szent Mihály templom)

1511 okt. 27. Michael Regenij kvári bíró és esküdt polgárok oklevele a Szent Mihály templom tornyának (az északnyugatinak) az építéséről „inchoata turris huius ecclesie nostre beati Michaelis Archangeli nondum perfecta structura quo modo decencius possit celeriusque extrui atque finiri.” II. Lajos 1521-ben kelt átiratában. Gyulafehérvár, Káptalani Ltár. Közölve: ENTZ G.: Adalék Kolozsvár építéstörténetéhez. Eötvös L. Tud. Egy. Évkönyve. 1952-1953. Bp., 1953. 146-151.

Irodalom: KÖVÁRI 1866. 284-287 (a torony „a mult század közepéig kőből farragott négy nagy angyallal ékítve ... fennállott”), KELEMEN L.: A kvári Szent Mihály templom tornyai. – A kvári Szent Mihály egyház. Emlékfüzet. Cluj-Ko-

lozsvár, 1924. 31-34, ENTZ i. m. 1953 (a fenti okvelél alapján a négy fiatornyos kőtorony építését 1511-1526 közé helyezi).

1528. Johannes Clyn (Klein) kvári plébános megcsináltatja a templom sekrestye-ajtáját. Külföldi import-munka Adolf Daucher illetve Sebastian Loscher köréből. Analógiaként a következő emlékeket említjük: Játszó puttók, Bécs, Kunsthistorisches Museum; Friz puttókkal, Berlin, egykori Deutsches Museum; Puttó-figurák az augsburgi Fugger-kápolnában. A Daucher-, illetve a Loscher-problémára vonatkozólag l.: WEIHRAUCH H. R.: Europäische Bronzestatuetten. Braunschweig 1967. 303 („zwischen Adolf Daucher und Sebastian Loscher strittigen Skulpturen”). OSTEN, G. – VERG, H.: Painting and sculpture in Germany and the Netherlands 1500-1600. Pelican kiadvány. s. a. 36, fig. 17.

Irodalom: ÉBER L.: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. VIII. 1909. 175-176. REITZENSTEIN, A. von: Anton Pilgram (?). Deutsche Kunit. Bd. VII. Bremen. (1941). Taf. VII. 130-131. BIRÓ 1941. 78, 92. BALOGH 1943. 258-260 (Daucher műhelyéből; a régebbi irodalom közléte). PASCU 1954. 199. SEBESTYÉN 1963. 77, MURÁDIN 1965. 1440, PASCU–MARICA 1969. 71.

1561. szept. 17. Kvár tjkve.: „Domini senatores ad revidendas res templi parochialis Sancti Michaelis ponderandasque easdem elegerunt dominos: Ladislaum Kalmar, Stephanum Fodor, Petrum Azthalos ex Hungaris, ex Saxonibus Stephanum Sram, Laurentium Filstichij, Petrum Eppel.” (tjk. 1557-65. 134).

1564. febr. 10. A plébános a keresztelő kőmedencét a falból Kőmives Ferencsel kivétette.

1565. márc. 26. A plébános kérésére a kis orgona kivételét Kőműves Jánosnál megrendelték; március 27-ikén Kőműves Tamás kivette, helyét bemeszelte.

1565. nov. 1. A bíró asztalosokat küldött a domonkosok kolostorába, hogy a székeket bontsák el. Kiment tiz asztalos legény, Simon és Gergely ácsmesterekkel.

1565. nov. 21. A bíró és tanács meghagyták a sáfárnak, hogy a fekete kolostorból a padokat vitesse a nagy templomba. Schreder mester nyolc segéddel lebontotta, a szekeresekkel áthozatta. Végül Asztalos Bálint és Imre felállították a padokat (1564-65. évi adatok: JAKAB II. 1888. 185-186).

1565-1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Quiui è la chiesa Cattedrale molto bella, celebrata da l’una et l’altra natione, secondo la uia di Lutero et ha un bello et eccellente organo.” (Compendio delia Transilvania. – Apulum. II. 1946. 177)

1568: jun. 1. A fejedelmi tábla Itélete: amelyik évben a város birája magyar, a nagy templomot birják egészen a magyarok, a szászok pedig ez évben használják a kis templomot, mikor pedig szász a város birája, akkor a szászok birják a nagytemplomot, a magyarok pedig használják a kis templomot (JAKAB Okl. II. 1888. XLI. sz.).

1577. A Szent Mihály templom leltára (Kvár szkve 1577/XII. 42-44).

1578. Kvár szkve: „Hogy az Thoronban megbontották az ablakot és rakták, attam az kőmijes Jánosnak fl. 1.” – Akkor engedték le a régi harangot újra-öntéshez (1579/XIX. 11).

1584. A kvári nagy templom kiadásai: „a nagy templom ajtaja előtt az mézes pogácsát holott árulják”, a fundamentumot megcsináltatták Kőműves Lőrincsel (III/XV).

1585. Az egyházi számadása a harangozási díjakról: nagy harang 1 frt.; óraharang 40 p.; 3 apró harang 25 p. Szabályozva volt az összeg szétosztása is, kapott belőle a város, a harangozó, a temetést végző deákok. (JAKAB II. 1888. 340).

1585. nov. 24. Az egyháziak számadásai: a nagytemplom szükségére Besztercén szegődnek cserepet. Mintát küldenek. Száza 22 pénz; 5.000 darab 10 frt, 88 dénár. A szekereseknek a szállításért 12 ft, 50 dénár (III/XIX. 40).

1586. jun. 1. Kvár szkve: „Biró uram tanácsul végezék, hogy az kik az tűz mellett forgottanak, mikor az tornyot az mennykő megütötte, hogy adnék...” (adnak négy embernek) (III/XVII. 14. b).

1586. okt. 16. Kvár szkve: „Fejér zászlónak vöttem az toronyban 7 1/2 sing trupai gyolcsot fl. 1.” (III/XXVII. 15. a)

1586. Kvár szkve: „Az egyháziak honorariumokra deputaltanak, holott ezen esztendőben az mennykő megütvén, gyutván az tornyot, sokat fáradtanak az építésben, kit hattak, hogy a restantiából vegyenek ki fl. 26.” (III/XXIX. 17)

1588. márc. 16. Kvár szkve: megcsináltatják a sekrestyét Keomiwes Péterrel (IV/IX. 13).

1595. dec. 10. Az egyházi számadása: a szentegyház tornyában az erkélyek ablakaira táblát csináltattak (JAKAB II. 1888. 339).

P35 1612. okt. 20. Kvár szkve: „Eodem Az toronybeli erkélyeknek ablakira Lantornakat az Trombitas es Harangozó Zwksegeren den. 16.” (1612. köt. 177).

K ő b o l t o k (árusító helyek) a nagy templom körül.

1557. Felirat a déli oldalon levő kőbolt felett:

„Anno 1557, tempore Prudentis et Circumspecti Stephani Baráth Judicis Primarii Kolosvariensis, Deo auxiliante fiebat.” (Descriptio 1734. LÉTAVAY 1818. 139. l. 27. sz.)

1560. febr. 11. Közgyűlési végzés az árusító boltok építéséről, annak jövedelméről, melyet az egyháznak szántak. Heltai Gáspár erre a célra 800 forintot ígért. Meghagyták, hogy ebből a pénzből „boltokat építsenek a czinterem körül, annak keleti része felől: a város mázsaháza építésére is viseljének gondot és a mostani feliratot hagyják el, de a mázsaház építésénél ne nehezteljék a mészárszékét...”. febr. 13-ikán Heltai kérésére négy biztost adnak melléje segítségül. Az építés valami okból elmaradt. Április 7-én újra elhatározzák, hogy a templom körüli helyet senkinek sem adják, mert, mihelyt alkalom lesz rá, a város épít oda boltokat.

1562. okt. 16. A közgyűlés meghagyta a birónak, hogy tiltsa be a jogtalan építkezést.

1569. jan. 1. A közgyűlés a kő- és fa-boltok bérét 3 forintban állapította meg (valamennyi adat: JAKAB II. 1888. 182-183).

K i s t e m p l o m

1562. okt. 16. Közgyűlési végzés: a biró tiltsa be az áruboltok jogtalan építését. Ugyanis némelyek a magyar kápolna [a nagy templom déli oldalánál levő ugynevezett János kápolna] oldalához fából való boltocskákat (cellulas) kezdtek építeni (JAKAB II. 1888. 183).

1565. nov. 6. Kvári bíró és tanács a király parancsára meghagyták, hogy a székeket a nagy templomban mindkét oldalon bontassák el és hordassák át az új templomba. – Nov. 7-én elvitették, nov. 18-án felállították.

1566. febr. 24. A Kvári tanács végzésére a sáfár megcsináltatta az új templom fedelét és a piac déli részére nyíló három ajtaját.

1567. A Kvári tanács végzésére a sáfár megcsináltatta a király régi padját az új templomban és ugyanott egy új templomszéket is csináltatott (valamennyi adat JAKAB II. 1888. 185-186).

1568. jun. 23. Gyfőhérvár. János Zsigmond oklevele a magyarok és szászok egyenlő uralmáról: amelyik évben a bíró a szászok közül választatik: „Hungari autem eo anno templum nouum minusque intrabunt, maiori abstinebant.” (JAKAB II. 1888. 85).

1594. aug. 29. Szamosközy István feljegyzése: „begyűlt az ország népe az kolosvari kisebbik templomban.” (IV. 1880. 43)

Bethlen Farkas feljegyzése: 1594 augusztus 29-én a törökpárti főurak elfogatása után a fejedelem követet küldött a rendekhez: „Provincialet in minori templo congregatos” (III. 467). A kivégzések után: „Alexander Kendi et Joannes Iffiu in minori templo ..... sunt humati.” (III. 473).

1598. jun. 10. Kvár szkve: Keőmives Mátéval a kis templombeli temetőboltra egy követ faragtattak (VII/XVI. 36).

1636. febr. 17. Haller Gábor naplója: „17. Kolosvár. Ebéd után állot bé az gyűlés az piacon az kis szent-egyházban.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 32)

1636. febr. 21. Segesvári Bálint krónikája; „Hozák Kolozsvárra temetni az kis templomban nagy solemnitással az Mikó Ferencz ő nagysága fiát, kinek nagy zászlót is csinálnak fél az ajtó felett.” (ugyanott 211)

1655. ápr. 17. A kvári aranyművesek inventariumában lévő feljegyzés az ápr. 3-i tűzvészről: „A piacon levő két templom, torony és abban lévő minden harangok elégték” (JAKAB II. 1888. 658).

1691. A város térképe G. M. Visconti hadmérnöktől, amelyen látható a kis templom alaprajza: hosszánegyszög, belsejében kettős oszlop- vagy pillérsorral, számuk 4-4. Hossza kb. a nagy templom felének felelt meg (Bécs, Kriegtarchiv. I. C. VI. Env. C. Klausenburg. Nr. 3. – SZABÓ 1946. 8. lap után melléklet).

1734. A Descriptio szerzői szerint a nagy templom déli oldalán levő régi, akkor már felhagyott kápolnát János Zsigmond bővítette ki annyira, hogy hat-hétszáz embert is befogadhatott.

P36 Jakab Elek jegyzete 1862-ből Segesvári Bálint krónikájához „ezen kis templomot, melynek hajdani neve Szent János kápolnája, János Zsigmond építtette volt újra, azon a részen volt ahol ma a katonai őrtanya van, a mint egy kezeimben levő 1716-beli hiteles adat szól, alig három lépés távolságra a nagy templomtól s annak rendkívüli ártalmára; miértis a catholicusoknak – mihelyst Steinwille ..... visszafoglalta – fő dolguk volt, azt mint különben is megrongáltat lerontatni.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 204).

Óvári klostrom

1556-1557. Izabella királyné szállása az óvári klostromban volt. Az általa lakott részt „Palatium”-nak nevezik. Más elnevezése „Appellatium.” (JAKAB II. 1888. 83)

1557. nov. 7. Közgyűlési végzés: „Azon kápolnát, ahol a klastromban magyarul prédikáltak ..... adják el.”

1558. márc. 25. Közgyűlési végzés: „Minthogy az övári kápolnát eladták, ... a kápolna árát vegyék fel.” (JAKAB II. 1888. 102).

1558. dec. 24. Kvár tjkve: „Hortus monachorum vendant..... Stabulum Nigrorum Monachorum vendant.” (1557-65. tjkve 51).

1574. febr. 27. Kvár tjkve: „Az owarbelj Clastromba es poticusaba Zok okból nem Teccijk eo kg.-nek varoswl a temetesnek lenny.....” (Kvár tjkve 99).

Farkas utcai klastrom

- P37 1558. febr. 20. Kvár közgyűlési végzés: a szürke barátok kertjét adják el.
 1558. dec. 24. Kvár tjkve: „Murus horti Monachorum destruunt ac per parvam portam lapides ad aedificationem muri civitatis educi faciant.” (1557-65 tjkve 51)
 1558. dec. 28. Kvár tjkve: „Item hortus Monachorum griseorum vendatur et murus destruat et lapides exportentur.” (U.o.)
 1559. jan. 14-én és február 29-én azonos közgyűlési végzések (JAKAB II. 1888. 102).
 1562. máj. 8. Kvár tjkve: „Imprimis turre ad claustrum Franciscanorum monachorum tegi et edificare faciant” (Kvár, tjkve 160).
 1574. febr. 27. Kvár tjkve: mivel a tanácsnak nem tetszik, hogy az óvári klastrom porticusából temessenek, „hanem ugi teccyk eo kegyelmeknek hogi Az cery barátok Clastromanak porticusa eleot Mymemw darab feold vagion Azt Be kelj rekeztenij valamij deszkával es oda themethny.” (Kvár tjkve 99)
 1578. márc. 6. Kvár szkve: a Farkas utcai kolostorhoz az ajtóra küldenek egy háromszögű lakatot, a kapura egy kisebbet. (1578/XIV. 10).
 1578. Kvár szkve: javítások a Farkas utcai klastromon (ugyanott 27).
- 185 1579. március 25-e után Seres János kőfaragó-szobrászt a Farkas utcai templomban temették el.
 1579. április. Kvár szkve költségek a cseri klastrom udvara kapujának csináltatására (1579/XVI. 14).
 1579. április 10. Ugyanott: költségek a cseri klastromhoz (1579/XVIII. 12).
 1579. máj. 18. Kvár szkve: költségek a cseri klastrom ablakára (ugyanott 14).
 1579. június 10. Kolozsmonostor. Leleszi János jezsuita jelentése arról, hogy a templomot (templum quoddam sane munificentissimum et trium regum sumptibus regie extractum) a fejedelem parancslevelére a szenatus átadta. „Expurgamus omnia, aram pro tempore ligneam extruimus, imagines et tabulas, si quas apud cives scire possumus, mandato iudicis venamur et auferimus. Calicem cum ornamentis sacerdotalibus sane preciosissimis Princeps dederat Illustrissimus.” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 354)
 1582. máj. 12. Vilna. Báthory István király alapító levele a kvári jezsuita kollégiumról. Ebben a jezsuitáknak adományozza „Monasterium desertum olim ordinis Franciscanorum fratrum in platea Farkas utca, muro Civitatis contiguum, cum templo, hortis, areis, turribus, atque adeo locis omnibus circumjacentibus juxta maenia civitatis ....” (JAKAB Okl. II. 1888. 130; Fontes I. 1911. 129).
 1581. szept. 19. Kvár. P. Jacobus Wujek jelentése P. Claudio Aquaviva jezsuita generalisnak: arról panaszkodik, hogy a templom cinterme igen szűk, pedig a rendi

szabályoknak megfelelően a templombeli temetkezést el akarta tiltani: ez azonban nagy megütközést keltett (Fontes I. 1911. 192).

1581-82. Jezsuita jelentés: „Quare mox tempestate sedata a fundamentis restauratum est templum, altaribus exornatum, subselliis instructum et contra inproborum petulantiam extrinsecus tectum atque munitum.” (Fontes. V. 1921. 2).

1582. febr. eleje. A kvári jezsuita kollégium visitatioja: „Pro ecclesia. 1. Quamprimum tegatur fovea in medio ecclesiae lapidibus et propter decentiam, et propter periculum et purgetur templum... 2. Fiat altare maius cum suis gradibus lapideis, commodis ad accendendum. 3. Sternatur pavementum sacristiae lateribus... 4. Oratorium claudatur...; továbbá intézkedik, hogy csináltassanak „cancelli lignei” és „confessionalia.” (5.), 6. Curetur erigi columna in ostio templi... 7. A sekrestye ajtaját tartsák zárva... 9. Reficiantur reliquae fenestrae ecclesiae similiter, tectum quando commode potest. ... 23. Sepultura non detur in templo praeterquam bis. quibus iam concessa est et domino Martino et arculario, qui adeo iuvit catholicos, cum nullus adesset sacerdos...” (Fontes I. 1911. 217).

186-187 1595-ben Berkenyesy Istvánkát a Farkas utcai templomban temették el, 1597-ben
188 pedig Séra Annát; ugyancsak a XVI. század végén dominus Martinust (lásd a „Sirkövek” c. rovarban).

1603. Szamosközy István a templom pusztulásáról: „..... omnique tecto detrudent, praeter nudos vastosque parietes nihil relinquant ..... ac nec sepulcris quidem defunctorum parcunt .....” (III. 1877. 107).

1603. jul. 9. Diarium domus Cracoviensis: „Omnia nona Iulii subito facta. Civitas Mosi tradita, collegium direptum, templum dirutum, gymnasium regio opere extractum, vastatum.” (Fontes, V. 1921. 223)

1603. aug. 15. Krakkó P. Giovanni Argenti jelentése Aquaviva jezsuita generálishoz a támadásról: „..... trovammo che già gettate a terra le porte della chiesa; con securi spezzavano li altari et rovinavano ogni cosa ..... decollarono una statua della Beatissima Vergine, che era sopra un altare, spararono archibugiate ad imagini de’ santi ..... cominciarono a distruggere il seminario, e il col legio et finalmente la chiesa, che era la più bella in tutta Transilvania.” (Erdélyi Múzeum. 1906. 380, 381, 382; BALOGH 1935. 15). – Megjegyzendő, hogy a szobrok és képek között – Leleszi János jezsuita jelentéséből következően (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 354) – középkori eredetűek is voltak.

A ferences harmadrendű nővérek klastroma a Farkas utcában

1531. előtt Georgius lapicida (Ujváry György) felesége. Magdolna asszony a Farkas utcai templomhoz a harmadrendű nővéreknek kápolnát építtetett és azt végrendeletébe gazdagon megajándékozta (JAKAB Okl. I. 1870. 372-375).

1581. máj. 12. Vilna. Báthory István alapító oklevele a kvári Jezsuita kollégiumról. Ebben a jezsuitáknak adományozza a Farkas utcai templomot és kolostort „praeterea domum proximam, in qua olim religiosae Virgines habitabant, ut in ea schola aedificaretur...” (JAKAB II. 1888. 130, Fontes I. 1911. 129).

Magyar utcai templom (Szent Péter templom)

1565. nov. 26. Közgyűlési határozat, mely szerint a király engedélyével at ispotály templom és a szentpéter-i templom rontassék le, mert a város veszedelmére lesznek, ha az ellenség azokat megszállja. (JAKAB II. 1888. 186). – Ezt a határozatot nem hajtották végre.

1569. márc. 16. Közgyűlési határozat, mely szerint „a Szentpéteri templom falaira is újból harangokat állítottak.” (ugyanott 187).

1577. Kvár szkve: a Szentpéteri egyház fedelének megépítésére a város adott ötven forintot (1577. XII. 18).

1585. Kvár szkve: Budai Tamásnak kiutalnak a Magyar utcai templom megépítésére fl. 174 den. 9. Budai Tamás számadása az építkezési költségektől teszen fl. 375 (III/XXIII. 16).

1593. dec. 2. Kvár szkve: „Kwmies Máténak fizettem, hogy az Magyar utczai templomnak az ablakait berakta fl. 1. den. 10.” (V/XXI. 66).

A p ü s p ö k h á z a

1588.szept. 1. Kvár szkve: „Keomies Máté vakalta meg az püspök házánál való kapu közit....” (IV/I. 37).

A plébános háza

Lásd: Fő tér 15. sz. (plébánia) címszó alatt.

A Szentpéteri papság háza

1587. jun. 12. Kvár szkve: a Szentpéteri papság házát meglátogatták és csináltásáról gondolkodtak (III/XXX. 16).

Jezsuita kollégium

P38 1579. máj. 5. Fundatio prima collegii claudiopolitani Societatis Jesu a Christophoro Bathori principe (Fontes V. 1921. App. VI. No. 1).

1579. jun. 9. Leleszi János jezsuita jelentése Rómába: a fejedelem az ápr. 26-án tartott országgyűlés után felhatalmazta arra, hogy menjen Kolozsvárra és nézze meg a Jézus Társaság kollégiuma számára kijelölt és átadott helyet (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 353-357).

1579. aug. 18. Polszk. Báthory István értesíti az erdélyi rendeket, hogy a kolozsvári kollégium számára néhány jezsuita professzort küldött; felszólítja őket, hogy méltóképpen fogadják az érkezőket. (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 415).

1579. s. I. (Erdély). P. Martinus Laterna jelentése: „Ad studiorum fundamenta ponenda duae classes factae aedificataeque sunt.” (ugyanott 450).

1580. jan. 2. Gyulafehérvár. Báthory Kristóf válasza a jezsuitáknak, akik arról panaszkodtak, hogy az építendő iskola számára kijelölt hely igen szűk. „Inspiciant omnia patres una cum architecto, quem secum Claudiopolim abducant et ex eius consilio omnia, quo rectius fieri poterit pro commoditate patrum curentur et statim designentur.” (Fontes, I. 1911. 82-83).

1580. jan. 7. Kvár. Francesco Sunieri provinciális utasítása P. Jacobus Wujek erdélyi prefektus részére: „Aedificiis autem tam arcis nostrae (Kolozsmonostor), quam futuri Claudiopoli Collegii diligenter superintendat, neque de omnium rerum progressu certiozem faciat...” (ugyanon 87).

1580. jan. 27. Kolozsmonostor. P. Jacobus Wujek jelentése P. Eberhard Mercurian jezsuita generalisnak: „..... missus et ab III^{mo} principe architectus, qui aedificium scholarum metiretur. Veram statim post discessum patris provincialis facta est mirabilis rerum omnium commutatio.” A fejedelem ugyanis megtudta, hogy a kolozsmonostori apátság évi jövedelme nem elégséges a harminczemélyes

kollégium fenntartására. Továbbá „insuper architectus ipsi affirmaret monasterium refici et scholas extrui, quales nos vellemus, 8. 000 florenis vix posse, princeps autem non nisi 3.000 ad aedificium scholarum destinasse: inde offensus fuit vehementer.....” Mivel a kollégium számára kijelölt hely szűknek találtatott „elegimus cum architecto alium locum vicinum scholis, in quo domunculae tamen vicinae duae erant coemendae et hoc praesente patre provinciali iam conclusum fuerat. Verum ut dixi, statim post discessum eius omnia turbata sunt.”.....

Közben levelet kapott Leleszi pátértől, aki írta neki, hogy „Addebat et Illud cancellarium cum architecto post dies aliquot huc esse venturum, ut locum alium scholarum deligat, nempe domum monialium.” Mindezekről a pater provincialis által értesíti a lengyel királyt. „Nam in principe, ut video, parum est et voluntatis, et facultatis. Rex autem universitatem in Transylvania erigere cogitat.” (ugyanon 90).

1580. febr. 18. Varsó. Joh. Andreas Caligari jelentése Ptolomaeo Gallio kardinálisnak, aki már január 9-én írott levelében megelégedését fejezte ki „per il principio dato al collegio Colosvar in Transilvania” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 472).

1580. febr. 20. Gyfnehérvár. Francesco Tenchetta da Brescia levele P. Francesco Sunieri provincialisnak: „Pouchi giorni sono ch'io scrisse a V. R^{tia} come non si vedeva principio cerca al fabricar. Ho l'avito ch'il Magnifico s^r canzeglier' ba detto al fuonditor che si prepari, perche I' Illmo principe lo vol mandar a dar ordine et principio alla fabrica.” (Fontes I. 1911. 94-95)

1580. febr. 28. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Everardo Mercurian generalishoz: „Missurus erat Princeps cancellarium ad nos una cum architecto, ut ex domo montilium scholas facerent, et de accomodandis habitationibus pro nostris in civitate certi aliquid tandem concluderent, cum pene omnia illa, quae praesente R. P. Provinciali erant constituta, rursus in dubium essent revocata. Tandem cancellarius nondum ad nos venit....” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 475).

1580. márc. 16. Vilna. P. Sunieri provincialis panaszolja P. Mercurian jezsuita generalisnak, hogy távozása után Erdélyben, „si fecce alcuna mutatione nel animo del Palatino, sbigotendone dele spese non sperando lui che havessero di esser tante.” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 479).

1580. ápr. 2. Kvár tanácsa utasította a bírót: „találja meg urunkat ő Nagyságát és könyörögjön, hogy ő Nagysága (ac jezsuiták épületit) ne szállítaná közünkbe ide az várasba, mert nagy egyenetlenségtül, háboruságtul félő a' dolog, sőt várasunknak is szabadsága kezd veszedelembé miatta forogni, ő Nagyságának nám jó belye vagyon Monostoron is, a nun afféle scholat épithet.” (Fontes I. 1911. 104).

1580. ápr. 8. Gyfnehérvár. Kovacsóczy Farkas kancellár P. Francesco Sunieri provincialisnak: „Nuper Colosvarum excurreram ut iam tandem scholarum aedificationem ac monasterii restaurationem designarem, opera conducerem, opifices labori admoverem, demum omnia curarem, qua necessaria esse viderentur. Cum pane rectore et P. Stephano perlustravimus omnia, locum scholis percommodum nacti sumus, probavimus et omnia, quae in eo fieri deberent, statim constituimus.” Továbbá mentegetődzik, hogy est a helyet ott a kolostor közelében nem vették észre (Fontes I. 1911. 102).

1580. ápr. 11. Kolozsmonostor. P. Wujek rektor Caligari püspök lengyelországi nunciusnak: „Ill^{mus} princeps postridie dominicae Palmarum misit huc cancella-

rium suum, una cum architecto Italo, ut aedificia scholarum incivitate et monasterium habitationi nostrae accomodaretur. Itaque communi consensu elegimus locum ad id aptissimum prope monasterium, ubi ante moniales habitaverunt, ubi extruuntur scholae S, una cum porticibus et columnis ex utraque parte, area erit satis ampla. Tertia etiam pars suo tempore eodem modo absolvi poterit. Nobis etiam in monasterio aptabitur antiquum refectorium, una cum dispensa et culina, et supra 4 magna hypocausta, et cubicula pro lectis minimum 20. Totum etiam monasterium tegetur denuo. Heri misit princeps duos equos, qui arenam, seu sabulum tantum advehant. Aedificabuntur autem similia omnia, idest et scholas, et habitationes nostrorum, ut tanto citius absolvantur et nos in aestate migrare possimus.” (ugyanott 104).

1580. máj. 5. Gyfnehérvár. Báthory Kristóf levele Kolozsvár város tanácsának: kijelenti, hogy a jezsuita kollégiumot az ország javára „in civitate Coloswar erigendum atque construendum statuerimus”. Egyben biztosítja a várost, hogy a kollégium alapításával a város régi szabadságát nem érinti, hanem abban meghagyja. A kollégium pedig legyen a város díszére és javára: „et ornamento, et commodo illi sit.” (ugyanott 106; JAKAB Okl. II, 1888. 125-126).

1580. máj. 18. Vilna. Báthory István oklevele a kvári jezsuita kollégium alapításáról: „In civitate nostra Claudopolitana, alias Colosvar nunenpata, collegium societatis Jesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus et erigamus.” Erre a célra a jezsuitáknak adományozza: „monasterium desertum olim ordinis Bernardinorum fratrum, liberalite regum Hungariae extractum, in platea Farkas ucza muro civitatis contiguuum, cum templo, hortis, areis, turribus atque adeo locis omnibus circumiacentibus iuxta moenia civitatis, in quorum usu olim praedicti fratres Bernardini antiquitus fuerant. Praeterea domum, in qua olim religiosae virgines habitabant, ut in ea schola aedificetur, cum omnibus rebus ad eam quomodocunque pertinentibus ...” (LUKÁCS-POLGÁR 11. 1865. 490).

1580. jun. 28. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Averardo Mercurian generalishoz: „Aedificantur quidem scholae in civitate iussu et sumptibus ill. Principis, invitis civibus hereticis et, quibus possunt modis, opus hoc impredientibus. Parantur etiam pro nobis habitationes in monasterio nostris assignato. Verum haec omnia lente procedunt, cum modo lapides, modo pecuniae, modo alia atque alia desint, ita ut sit dubium, utrum ante nyernem in civitatem migraturi simus.” (ugyanott 499)

1580. szept. 30. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Lod. Odescalchi lengyelországi nunciushoz, Caligari püspökének: épülnek az iskolák „le schole, quali saranno molto belle...” Az építkezés azonban lassan megy, a fejedelem enné a célra évi 1000 tallért ígért, „sino che si finisca et provendendoli di calce et legnami necessarii.” (Fontes I. 1911. 111)

1580. szept. 10. Brauusberg. P. Sunyer lengyel provinciális levele P. Oliverius Mannaerts vicegeneralishoz: P. Giacomo levele szerint ebben az évben befejezik az iskolák építését (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 505).

1580. P. Justus Rabb évi jelentése a lengyel provinciáról: „Aedificio collegii et structurae Princeps Illustrissimus P. Rectorem praesesse voluit” és évi 1000 tallért adományozott (ugyanon 520).

P38 1581. febr. 26. Kolozsmonostor, Jelentés P. Odescalchi lengyel nunciushoz: a fejedelem a jezsuitáknak ajándékozta: „di più tutte le vesti sacre, ch'erano nella

già cathedrale d'Alba Giulia, fra le quali ve ne sono alcune molto ricche et belle, tutti ancora i libri de detta chiesa benchè de questi pochi siano stati i buoni, et de cose sacre...". Az építkezést a rektor irányítja és „pur hieri si cominciò a lavorare in detta fabrica.” (Fontes I. 1911. 121).

1581. április 12. Kolozsmonostor. P. Wujek rektor jelentése P. Aquaviva generalisnak az építkezésről: „sed nihil factum fuisset, nisi ego istam curam, ita volente principe, suscepissem.” Az ígért összegből megkapott 800 tallért, elköltött 700-at: „inde enim et scholas aedificamus, et monasterium pene iam collapsum reficimus.” (ugyanott 125).

1581. máj. 11. Kolozsvár. P. Wujek rektor jelenti Báthory Istvánnak, hogy beköltöztek Kolozsvárra és „Habbiamo aperti li studii, fatto una disputa con un dialogo et distributione di premii per eccitare li scolari in presentia del principe.” (ugyanott 126-127).

1581. máj. 12. Vilna. Báthory István alapítólevele a kolozsvári jezsuita kollégium részére. Ebben kifejti alapítványának célját: az ifjúságnak a külföldi, költséges peregrinációk helyett az országban ugyanolyan rangú intézetet alapítani és egyben a „vera pietas”-t helyreállítani. Megismétli adományait és azokat újabb adományokkal egészíti ki. A kollégium jogainak és méltóságának növelésére úgy intézkedik, hogy a végzett tanulók, – épp úgy mint a külföldi akadémiákon, – a Baccalaureatus, a Magister és a Doctor fokozatokat is elnyerhetik (ugyanott 127-129).

1581. máj. 29. Kvár. P. Wujek rektor jelenti Báthory Istvánnak, hogy az iskolát husvét után megnyitották, de a fejedelem halála „omnia perturbasset.” Az ígért 1000 forintból csak nyolcszázat kapott meg és most „ego sum debitis intricatus et operarios ita repente dimittere non audeo.” Kéri a király segítségét. „Scholae etiam istae 5, quibus nunc utimur, nondum sunt plane profectae (!). Desunt pavimenta, fenestrae aliquot, fornaces et argilla super laquearia, etc. Nostrae etiam habitationes multis rebus adhuc indigent, ut nihil dicam de templo, quod caret fenestris.” (ugyanott 136).

1581. jun. 2. Kvár. P. Wujek jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy áprilisban megkezdték költözésüket a városba, jöhetnek az építkezések még nincsenek befejezve. De így kívántatott „propter publica regni comitia”, melyet május elsején kezdtek meg, amikor is fejedelemmé választaton „filius principis, noster discipulus.... A nostris etiam habitae sunt disputationes publicae in templo nostro, praesente principe et fere toto regno.” (ugyanon 137).

1581. június 12. Vilna. Báthory István értesíti P. Wujek rektort, hogy az ezer tallér teljes kifizetésére nézve intézkedett (ugyanon 144). – 1581. aug. 8. Gyulafehérvár. P. Leleszi János jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy az esedékes 200 forintot megkapták. (ugyanott 144).

1581. aug. 18. Kvár. P. Wujek jelentése P. Aquaviva generalisnak: „scholas quinque habemus pene absolutas. Nostrum etiam collegium iam utrumque satis est accomodatum.” A jövő évben folytatják az építkezést, ha megkapják az 1000 forintot (ugyanon 150).

1581. aug. 22. Kvár. P. Szántó István Jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy P. Wujek az építkezésben – ebben az évben – 100 arany forint kárt okozott, mivel egyikünkötől sem kért vagy fogadott el tanácsot.” Nam quaedam ex his. quae aedificavit, iam ruinam minantur, alia, quod non apto loco sunt facta, oportebit

destruere. Item multa simul incipit et nihil perfecit fenestras vitreas sine ferramentis apponi iussit: quae defectae a ventis, pauca vitra manserunt integra et secundo opottuit alia vitra emere: tegi scholas et collegium curavit, priusquam camini erigerentur. Hinc factum est, ut cum camini erigerentur, oportuerit iterum dimidiam, iterum partem tectorum diniere et secundo novis expensis tegere.” (ugyanott 159-160).

1581. szept. 1. Kvár. P. Szántó István jelentése P. Aquaviva generalisnak: „In coenobio intra paucos menses 5 hypocausta et 5 cubicula fuerunt absoluta: scholae magnifice erunt cum porticibus et quadratae figurae, quorum dimidia pars iam est finita. Illud de istis scholis praetereundum non videtur, quod cum locus aptus pro illis prope coenobium non inveniretur, nisi destructis aliquot aedibus civium et occupata area coenobii. Erat autem ex opposito coenobii et templi interiecta platea, habitatio monialium, quam cum lustrassemus cum cancellario, visus est nobis locus pro gymnasio aptissimus. .... coenobium istud, quod habemus intra Claudiopolim, cum templo magnifico, horto et scholis. Locus est quietissimus, iuxta moenia civitatis et amplissimus, paucisque expensis ad usum nostrum poterit accomodari.” Továbbá jelenti, hogy áprilisban beköltöztek es a fejedelem „item sequenti die dialogo, quem in area novae Academiae exhibuimus, similiter inter esse voluit.” (ugyanott 176-180).

1581. szept. 13. Gyfnehérvár. P. Leleszi János jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy az elhunyt fejedelem végrendeletében évi 1000 magyar forintot rendelt Kolozs megye adójából az építkezésekre (ugyanott 190).

1581. dec. Kvár. P. Szántó István jelenti P. Aquaviva generalisnak: „In fabrica quidquid fecit [Wujek rektor], omnia sunt imperfecta et ruinosa.” (ugyanott 204).

1582. febr. 5. Róma. XIII. Gergely a kolozsvári kollégiumot a pápai kollégiumok jogaival és szabadságaival ruházta fel, továbbá évi 1200 aranyat adományoz neki 15 esztendőre a pápai kincstárból (Fontes V. 1921. App. VI. N° 19).

1582. febr. eleje. A kvári jezsuita kollégium visitatioja: „6. Curetur quam diligentissime bene confirmari, quae aedificata sunt, sicut solare refectorii, quod minuatot [!] minam et similia. 7. Accomodatis scalis aperiatu ostium, quod prope est, ne nostri ingressuri in refectorium videantur, a saecularibus.” (Fontes I. 1911. 218).

1582. jun. 29. Kvár. P. Wujek jelenti P. Aquaviva generalisnak: „Et hic quidem vix pro eo locum idoneum in collegio habebimus, quandoquidem adhuc aedificamus et accomodamus collegium, quod etsi amplum videtur, tamen quia ad meridiem muro civitatis, ad septemtrionem templo impeditur, paucas tantum ad occidentem et pauciores ad orientem habitationes habet.” (ugyanott 226).

1583. jan. 29. Niepolomice, Báthory István király meghagyja Kolozsvár városának, hogy adják át a barátok tavát a jezsuitáknak, hogy ott malmokat építhesse-nek, továbbá „locum ad coemeterium aptum insignent, cum cruce, campanis aliisque rebus necessariis instruant...” (Fontes V., App. VI. N° 27).

1583. febr. 13. Niepolomice. Báthory István a szász papoktól vett censui cathedralicus-ból évi ezer aranyat adományoz a jezsuitáknak, mivel „amplissimum ijsdem Patribus Societatis Jesu Collegium attribuimus et fundavimus, Sumptus eis necessarios suppeditavimus. Scholas aedificavimus ....” továbbá ugyanott seminariu - mot is akar építtetni (JAKAB Okl. II. 1888. 137-139).

1583. márc. 15. Kvár. P. Szántó István levele P. Antonio Possevinonak: „Quintus modus est, ut tota cura fabricae collegii soli Maximo committatur et rector, si mansurus est, in illam non se ingerat.” (Fontes I. 1911. 266).

1583. ápr. 12. Possevino levele XIII. Gergelyhez: „Claudiopoli solo, dove è già il collegio nostro.” (Bascapè, G.: Le relazioni fra l’Italia e la Transilvania. Roma. 1931. 136)

1584. Possevino feljegyzése: „dappoi anco hebbero [a jezsuiták] in perpetuo il munistero di San Francesco, già parecchi anni vacuo ridotto tutto a ruina, ma assat più a proposito per far frutto, essendo dentro delia città, Aggiunse il re col principe mille florini ogni anno per edificare a parte le scuole, con alcune stanze de convittori, al che tuttavia, essendone già fatta buona parte, si attende.” (Fontes III. 1913. 132)

1584. febr. 27. Kvár. P. Ferrante Capeci levele P. Aquaviva generalisnak, melyben építészt illetve kőművest kér: „tale mi parve un mastro Gioan Pietro che fabbricava al collegio, non domando già quello, se è caro al collegio.” (Fontes II. 1913. 64-65)

1585. márc. 5. Varsó. P. Campani provincialis levele P. Aquaviva generalisnak: a király azt kívánja „ut Philosophia et Theologia praelegatur in scholis Claudiopolaris; hoc enim animo fuisse fundatum Collegium illud, nam reliqua, inquit, etiam habentur in trivialibus scholis et ideo non est mirum, si nulla sit frequentia auditorum.” A provincialis igyekezett a királyt megnyugtanni, mondván, hogy erre akkor kerül sor „quando scholae illae de quibus antea non fuerat cogitatum, erunt fabricatae.” (Fontes II. 1913. 81-86)

1585. máj. 12. Niepolomice. Báthory István király végrendelete: „Collegium in Colosvar et Colosmonasterium fundatum bonisque donarum, partim jure regio, partim pecunia et bonorum aliorum permutatione, bono jure acquisitis, tueantur, conservent et augeant.” (VERESS I. 1944. 299).

1585. aug. 26. Niepolomice. P. Campani provincialis jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy a király további három évre biztosította az évi 1000 tallért „pro fabrica collegii.” (Fontes II. 1913. 130).

1585. dec. 1. Kvár. P. Campani provincialis P. Aquaviva generalisnak: „Multum enim laborandum fuit In ordinandis studiis et novo cursu philosophiae ac aliquibus lectionibus theologicis, ut dignitati Academiae satis fietet, et voluntati ac postulatis Ser^{mi} Regis.”

1586. jun. elején. Jaroslaw. P. Campani provincialis P. Aquaviva generalisnak: „Si domus probationis apud Claudiopolarum collegium, erit, (quam statim facere possumus, cum omnia sint parata, domus ampla imo castrum, cum templo magnifico et copia rerum ad vivendum) iam quartus locus constitueretur, seminarium pontificium ac tegium nusquam erit tale, ut quod 3600 florenos in annum habeat redituum. Academia adest Claudiopoli ad formandos sibi operarios.” (Fontes II. 1913. 166).

1588. szept. 14. A jezsuita kollégium feljegyzése: „Apocha de horto collegii Claudopolitani a Patre Leonardo Rubeno rectore vendito.” (Fontes V. 1921. App. VI. N°. 85).

1595. máj. 4. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond a kolozsvári tanácsnak: „Bocsátjuk oda hozzátok ez mi cancellariankon való notariusunkat, Thömösvary Istvánt, hogy együtt veletek az ott való collegiumot templomostul, mind az monostorjával

együtt minden ezekben lévő eszközökkel és benn való pertinentiájával együtt doctor Alphonsus Carrillus kezében bocsássa és belé vigye, minden inventariumival, kiről irtunk monostori tisztánknak is.” (VERESS: Carillo 1906. 500).

1595. máj. 4. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond levele P. Alphonso Carrillo jezsuitának „de tradendis collegio, templo, monasterio cum omnibus appartinentiis.” (Fontes V. 1921. App. VI. N° 121)

1595. máj. 10. „Historica recensio introitus”, azaz a jezsuiták visszaiktatása a kvári kollégiumba és szemináriumba, valamint a kolozsmonostori apátságba, miután az 1595 ápr. 16. – máj. 2. tartott gyulafehérvári országgyűlés elhatározta a jezsuiták visszahívását (ugyanott N° 122).

1597. máj. 25. Gyfnehérvár. „Privilegium Patrum Societatis Claudiopolitinarum datum, ut possint opifices artifices conducere, alere, ex tyronibus curare promoveri in magistratus.” (ugyanott No. 155)

1597. dec. 26. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond évi 1000 forintot adományoz „in subsidium Academiae Claudiopolitanae.” (ugyanott N° 165)

1601. jun. 15. Kvár. A kvári tanács folyamodványa Báthory Zsigmondhoz: „item quod Patres Jesuitae in platea Regia [Király utca] contta vetitum domum quandam occuparent; demum, quod Patres Jesuitae honos collegio suo adiacentes muris lapideis saepire vellent, contra litteras Christophori Báthori quondam principis concessionales.” (ugyanott N° 257)

1602. aug. 12. Alsóárpás. – Privilegium collegio Claudiopolitano datur habendi architecto.” (ugyanott N° 281).

1603. jun. 9. Kvár. A kollégium feljegyzése: „destruitur monasterium Jesuuitarum una cum altaribus caeterisque rebus ecclesiasticis.” (ugyanott N° 301.)

1603. jun. 9. Szamosközi István feljegyzése: „Quomodo plebs Jesuitarum collegium Claudiopolitanum primum diripit, subinde evertit. Matthaëus Thoroczkaï concione plebem exacuit. Plebs furenter Jesuitas invadit et aedificia demoliuntur... molem aedificiorum plane ad incolendam inutilem fecerunt....” (III. 1877. 104-108).

1603. jun. 9. Diarium domus S. J. Cracoviensis: „Omnia nona Iunii subito facta. Civitas Mosi [Székely Mózes] tradita collegium direptum, templum dirutum, gymnasium regio opere extractum, vastatum.” (ugyanott 223)

1603. aug. 15. Krakkó. P. Joh. Argenti etdélyl viceprovinciális P. Aquaviva generalisnak „delle insolense delli heretici Ariani fatte nella chiesa et collegio di detti Padri in Claudiopoli .....” (ugyanott N° 305)

1603. szept. 13. Basta válasza a rendekhez a dévai országgyűlésen: „Claudiopolitani vero sint obligati, quamprimum patribus societatis Jesu ecclesiam parochialem consignare, et scholas domusque pro collegio destructo.” (Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 235)

P38a 1603. okt. 22. Kvár. Conscriptio lerum universarum in collegio Societatis Jesu Claudiopolitano repertatum....” (Fontes V. 1921. App. VI. N° 308)

1606. nov. 9. Kvár. „Copia catalogi librorum, quos P. Rector Claudiopolitanus reliquit apud domum Ötvös.” (ugyanott N° 364) – Valószínűleg Ötvös András Főtéri házában.

Irodalom: VERESS E.: A kolosavárt Báthory egyetem története. Erd. Muzéum. 1906. 150-183. – Ugyanitt közli (189. l.) Veress Endre a kollégium fametszetes képzeti képét a köv. olasz kiadványból: CIAPPI, M. A.: Compendio delle heroi-

che et gloriose attioni et santa vita di Papa Gregorio XIII. Roma. 1596. – BALOGH 1935. 23. JAKÓ 1957. 368. SEBESTYÉN 1963. 88. BALOGH 1970. 239. 1973. 241.

Jezsuita szeminárium

1580. dec. 1. Varsó. Joh. Andreas Caligari lengyel nuncius levele Báthory István királyhoz: „diligenter egi, ut Claudiopoli quoque pecunia et sumptibus apostolicis seminarium constitueretur.” A pápa nem idegenkedett a gondolattól, de megvalósítását elhalasztotta „quemadmodum iesuitarum collegium illic firmaretur.” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 513)

1582. febr. 5. Roma. XIII. Gergely pápa a kolozsvári jezsuita szeminárium alapításáról: „..... unum collegium seminarium appellandum in quo iuvenes scholares ungari ..... auctoritate apostolica tenore praesentium perpetuo erigimus et instituimus”, a Csehországban, Lengyelországban, Németországban alapított szemináriumokhoz hasonlóan, és erre a célra évi 1200 tallérnyi segélyt ígér (Fontes I. 1911. 212-213).

1582. máj. 27. Varsó. Antonio Possevino Ptolomeo Galli biboros-államtitkárnak javasolja: „due seminarii ad un tempo si erigessero: l'uno de'nobili, l'altro di persone communi. Et di qualunque di loro Sua B^{ne} volesse essere nominato benefattore. Sua Maestà piglierebbe cura dell'altro.” (ugyanott 223)

1583. jan. 13. Krakkó. Possevino Galli biborosnak javasolja, hogy ne két, hanem egy szeminariumot alapítsanak, illetve „di amendue se ne faccia uno”, mert különben a kettő között versengés és viszálykodás támadhatna. „Sua Maesta dunque parlandosi dell' edificio, et di quel ch'esso per sua parte conferirebbe, si mostro pronto a far che quanto primo questo negotio si stabilisce. Promette edificio ameno almeno di legnami per hora, et grano et vino ....” (Fontes II. 1913. 16-17.)

1583. febr. 13. Niepolomice. Báthory István oklevele a kolozsvári jezsuita szeminarium alapításáról: „..... praedicto collegio Societatis Jesu Claudiopoli in Transylvania, una cum scholis iam erectis, seminarium quoque iuvenum et nobilium, et plebeiorum, qui nempe ob tenuem eorum fortunam ingenium literis excolere non possent, adlicimus.” A szeminarium fenntartására évi 1000 aranyat rendel a száz papok adójából (Fontes I. 1911. 253).

1583. márc. 6. Gyfnehérvár. Possevino jelenti Báthory Istvánnak: „Apud eos [a kvári jezsuitáknál] triduum commoratus ut vel domos ad seminarium instituendum inspicerem ....” (ugyanon 257).

1583. Possevino jelentése. „Coli andatomene a Colosvar, insieme con un consgliere del principe, attesimo a trovar luogo, et a dispone il negotio. Et mostrandosi ritrosi i cittadini a concederlo, anchorche lo domandassimo a pigione, finalmente comperarono, non senza particolare mossa di Dio, una casa, la quale pigliammo in affitto.” (Bascapè op. cit. 1931. 136) – Veress Endre Possevinonak ezt a feljegyzését 1584-re teszi (Fontes III. 1913. 148).

1583. ápr. 17. Brünn. Possevino Jelenti Galli biboros államtitkárnak: „Fondammo il seminario di Sua Sta et del Re in Claudiopoli.” De ehhez alkalmas házat nehezen tudtak szerezni a polgárok ellenállása miatt. Végül „comperarono espressamente per accomodarcene una casa per la quale diedi la pigione.” (Fontes I. 1911. 285)

1583. máj. 3. Pozsony. Possevino értesíti Báthory István királyt, hogy a pápa 15 esztendőre jóváhagyta a kvári seminario részére biztosított évdijat (VERESS 1944. 231).

1583. dec 29. Kassa. Possevino jelenti Báthory Istvánnak: „Seminarium vero allata pecunia, institui, Operarias Roma procuravi insigniores. Quatuor fabri murarii statim sunt missi. Mille alios florenos, ab eius Beatitudine acceptis his mensibus, quibus hic maneo misi. Domuncula cum esset Claudiopoli vix extorta et paucis capiendis apta, necessarium fuit, ut instauraretur, cum omnes ad mortem alumni ex ruinoso et terreno aedificio decubuissent, alii obivissent.... Quando post paucos menses annus absolvetur conductionis domus seminarii quae et in parvo loco et malo sita est nec unquam ibi, quod optat Regia Maiestas sperare possimus, oro dispiciat Regia Maiestas num Monasterium illud Dominicanorum, in quo Ariani suam scholam instituerunt, eidem seminario posset attribui. Quod si lex illa non putaretur, omnino eiicienda, domuncula seminarii satis pro illis capax traderetur.” (Fontes I. 1911. 308)

P39 1584. febr. 10. Gyfnehérvár. P. Joh. Paulus Campani lengyel provincialis Bolognetti nunciushnak „Tratto di comperare casa per il seminario di Colosvaro, o fabbricarne di nuovo, che torsi tornerà meglio.” (Fontes II. 1913. 39)

1584. febr. 15. Kvár városának végzése: mivel Kendi Sándor válaszából és tanácsából megértették, hogy „lengyel királynak tekkéletes elvégezett akarattja ez, hogy itt ez vátosban megépüljön az seminarium, ezért ő Kegyelmek városul ..... végezték, hogy az király akarattja tovább való fáradság kívül előmenjen, és itt az claustrum mellett aminemő helyt kíván a’ provinciális az király akarattjából, az meg legyen engedve, hogy tessék meg engedelmességünk mindenekben az ő Fel-sége kívánságára.....” (Fontes II. 1913. 49)

1584. febr. 26. Kvät. P. Joh. Paulus Campani jelentése Bolognetti nunciushnak a kolozsvári szenátorokkal folytatott tárgyalásáról, amikor a seminarium részére helyet keresett. A szenátorok „desiderosi pure di fuggirla di non ci dar luogo proprio per fabbricare il seminario, come la fuggirono l’ anno passato, con haver loro si comperata una casa, ma solo concessala in affitto per un anno al seminario. Hor finalmente hieri doppo molte repliche si sono ridotti a promettere di fabbricare in detta casa comperata, a spese loro, al valore di 300 talleri, perchè possa capire da 50 alumni per questi tre anni, mentre delle pensioni si fabbrichetá il seminario,” továbbá beleegyeztek abba, hogy a jezsuitáknak szabad legyen „comperare 4 o 5 case dirimpetto al collegio nostro..... Ma bisognerà far fabbrica di nuovo, a tal che haveremo spatio proprio et comodo, et buono per il seminario, et su gl’occhi del collegio, ma in più bel sito, per essere su la piazza della chiesa, con aria libera et meridionale davanti et settentionale a dietro. Dimani spero comperarne alcune.” (Fontes II: 1913. 47-48)

1584. febr. 27. Kvár. P. Ferrante Capecl rector jelentése Aquaviva generalisnak: „Secondo, priego V. Paternità, mi mandi a tutti modi un mezzo architetto, qual sia ancora un intiero mutatore, quale qui è il nostro Josefo. Tale mi parve un mastro Gioan Pietro che fabbricava al collegio, non domando già quello, se è caro al collegio; ma esprimo il nostro bisogno e vorrei se non quello, uno simile. Qui havemo mille scudi l’ anno da fabbricare e per non haver uno fedele, se ne va gran parte in niente.” (Fontes II. 1913. 64-65)

P38a 1595. dec. 27. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond újra alapittja a kolozsvári jezsuita seminariumot és annak fenntartására évi 1200 aranyat rendel (Fontes V. 1921. App. VI. N° 130).

Óvári schola (iskola)

1556. nov. Az országgyűlés végzése: a kolozsvári kolostorban iskola állittassék (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 60).

1557. jan. 1-10. A tordai országgyűlésen Izabella királyné az iskola fenntartására évi 100 forintot rendelt (ugyanott 79).

1557. febr. 6-15. A gyfnehérvári országgyűlés végzése: Kvárt az egyik kolostort iskola céljai fordítsák (ugyanorr 74-75).

P40 1557. Kőbe vésett emléktábla a királyi adományozásról, egykor az óvári templom déli kapuja felett, amely azonban 1734-ben olvashatatlan volt. Ugyanez a felirat a tanácsházon is meg volt örökítve (Descriptio 1734. JAKAB II. 1888. 103-106.).

DONATIO REGIA SVM
HAEREDITAS SCHOLAE HVIVS
ET PAVPERVM
OVI COMMODA MEA ALIO AVERTIT
HAEC ET SIMILIA
DELEATVR EX LIBRO VIVENTIVM
ET MEMORIA HOMINVM
1557

1561. Kvár tjkve: „Decreverunt ut de quarta decimali nunc ad edificationem schole 32 florenos conferant administratores” (137).

1579. Kvár szkve: „a Palatium felett” (Jakab: a János király építette iskola nagy hallterme) hégasztak (JAKAB II. 1888. 260).

1585. ápr. 9. szkve: „Mikor az óvári scholaban a segestyét auditoriumnak akarták rendelni” – építkeztek az iskola helyiségeiben (III/XIX. 31-37).

1585. aug. 2. Kvár szkve: Kőmives Lőrincz dolgozott „a scholaban az puszta kamaraban”. (VII/XIX. 37.).

1589. febr. 11. Kvár szkve (az scholara való expensa és költség): „csináltattunk az Frankerne egy könyvnek való pulpitu, új fogast. Attunk attól Aztalos Lukácsnak den. 35, ugyanő neki csináltattunk Frankemek egy karszéket, egy asztalt, egy nyoszolyát. Aztalos Imrének attunk fl. 1., den. 48.” Továbbá megfoldoztatok „az ő házában való ivegh ablakot”, és megcsináltatták az ajtó zárját Lakatos Tamással (IV/IX. 11).

1589. ápr. 27. Kvár szkve: „Az sakrestiát és a scholamester házat és az Marton praedicator két szobáját, hogy megmeszeltettük, attunk egy asszonynak den. 70.” (IV/IX. 15)

1589. máj. 13. Kvár szkve: „Csináltattunk Frankemek az ő házába két padszéket, egy embernek való karszéket, az külső ház ablakára fából egy jó szélyes két táblát. Aztalos Lukácsnak attunk den. 60” (ugyanott).

1598. márc. 16. Kvár szkve: „Az scholaban az mely házban, egyikben, az professorok laktanak, azt hogy deszkával megpadimentomoztattuk”, továbbá mindkét classisban a székeket megszegeztették, asztalt, két hosszú széket és öt ablakkeretet csináltattak, fizettek Aztalos Lukácsnak fl. 1. den. 95 (VII/XVI. 30).

XVI. század vége. Szamosközy István János Zsigmondról: „Testantur eius benig-nitatem scholae provinciales, in usum iuuentutis literariae sufficientibus salariae dotatae Albensis, Vasarhelyiensis, Claudiopolitana.” (I. 1876. 112)

KÖZÉPÜLETEK

T a n á c s h á z

1561. ápr. 10. A kvárl szabók céhszabályzata „Kolt az mij Tanachhazunkból” (JAKAB II. 1888. 65).

1561. máj. 24. A kvári ötvösök céhszabályzata kelt: „in Domo Consistorlj” (ugyanott 69).

1578. nov. Kvár szkve: kifizetések a tanácsház építésére. (1578/XIV. 56.) – BALOGH 1935. 22.

1588. szept. 27. Kvár szkve: Keomies Antal a tanácsházat meg pádimentomozta. (IV/I. 39).

1593. nov. 22. Kvár szkve: Kwmies Péter az alsó tanácsházban a kemencének új „melyéket” csinált stb. (V/XII. 65).

V á r o s h á z a (városi vendégfogadó)

1574. Kvár szkve: „A város felső házai padlását megtapasztják”. – tehát az emelet nem volt bolthajtásos (1574/VI. 10).

1585. szept. 14. Kvár szkve: „faragtattunk Keomiwes Balással az Varas hazanak a kybe az harangozo lakott, egyik ajtajának egy kiszebet [küszöböt]” stb. (III/XVII. 14).

1597. Kvár szkve: istálló építése a Közép utcai városházánál (VII/V).

K ő - k ő b ő l

1586. dec. 11. Kvár szkve: „Az elmúlt nyárba az perengérnél való kő köblöt ujiták meg az vásárbirák. Kőmies Peternek attam tölle den. 35., négy torockai vasat vöttek hozzá Feier Tamástól. Fizettem den. 90.” (III/XVII. 15. b) – Ilyen kő-köböl ma is látható a bártfal városháza nyugati falán, az egyik 1519-ből, a másik 1620-ból.

A v á r o s p e l l e n g é r e

1591. ápr. Kvár szkve: „az perenger épülése költségei.” (V/I. 97) – 1591 ápr. Kvár szkve: „perenger csináló kőmiesek” borralója den. 6 (V/X. 13).

1624. Segesvári Bálint feljegyzése: „18. augusti éjjel az menykő úte az perenger tetejében.” (Erd. Tört Adatok. IV. Kvár. 1862. 193) – Ebből a feljegyzésből következik, hogy a pellengérnek magas, csucsos fedele volt.

S z e n t E r s z é b e t i s p o t á l y (szegényház)

1366. máj. 19. Coloswar. Nagy Lajos adománylevele a Szent Erzsébet ispotály részére, amelyet 1367 ápr. 27-én Tordán átirt „Jacobus dictus Zaaz magister domus Hospitalis ecclesie beate Elisabeth de Clusuar” kérésére (JAKAB Okl. I. 1870. 55-56). Tehát Szent Erzsébet titulusa alatt templom (ecclesia) és ispotály (domus hospitalis) épült, feltehetőleg még a XIII. században vagy a századfordulón.

A XV. és XVI. századi adománylevelek megjelölik a helyét. 1496 dec. 29. Kvár tanácsának oklevelében: „in hospitali Suburblij Ciuitatis nostre” (ugyanott 307); 1525 jun. 6. A kolozsmonostori konvent oklevelében: „ad Hospitale Ecclesie Sancte Elisabeth vidue extra muros... fundate” (ugyanott 363-365); 1539. Mikola László alvajda oklevelében: „Hospitale Beate Elisabeth vidue extra müros Civitatis Coloswariensis trans fluvium Zamos vocatum fundata” (ugyanott 384-386).

Az 1525. jan. 6-án kelt oklevélben Anthonius Desew de Mera és felesége, Erzsébet mérai javaikat „in perpetuum dei seruicium” az ispotálynak adományozzák, ahol maguk is lakni kívánnak (ugyanott 363-365). Mikola László alvajda 1539-ben kelt oklevele viszont Ioannes Desew de Patha és az ispotály között folyó perről tudósít (ugyanott 384-386).

1556. jun. 2. Kvár. Petrovich Péter kir. locumtenens a mérai dézsma felét „Medietatem Decimarum ad Hospitale Ciuitatis Huius Colosvariensis pertinentium Ad idem Hospitale pro subsidio Pauperum dedimus.....” (JAKAB Okl. II. 1888. 26).

1557. jan. 10. Gyfnehérvár. Izabella királyné felmenti az ispotály (domus Hospitalis pauperum beate Elisabeth in suburbio fundata) mérai jobbágyait az adó alól (JAKAB Okl. I. 1870. 387). 1557 jan. 20-án pedig ugyancsak az ispotály jobbágyait felmenti a dézsma fizetése alól (ugyanott 388). 1557 ápr. 3-án pedig a Szent Erzsébet és a Szentlélek ispotálynak adományozza a domonkosok birtokában volt javakat (ugyanott 389). 1558 ápr. 3-án megismétli a mérai dézsmára vonatkozó adományát (ugyanott 390).

1572. Báthory István vajda oklevele a mérai részjósztág miatt folyó perben: „Xenodochio Sancte Elisabeth vidue in Suburbio ciuitatis Colosvar Hydutzca vocato.” (ugyanon 393).

1557. Kvár szkve: a Szent Erzsébet ispotály leltára; a kincsek lajstromában kehely patenástól, ampolna, rézlábu kereszt stb. (1577/XII. 24-29).

1577. Kvár szkve: a szegények házinak a piaczon kőháza van. egyik szomszédja Nyirő Kálmán, a másik Wiczei Gáspár (1577/XII. 31-32).

1602. aug. 1. Machkásy Menyhért és felesége birtokrészeket zálogosítottak el Olcsvai Györgynek, „magistri Xenodochii..... S. Elisabethae....” (JAKAB Okl. II. 1888. 183).

1603. jan. 24. Alba Julia. Basta György generalis „az Colossuarij Ispotaly mesterek” kérésére az ispotálynak a régi fejedelmek által adományozott mérai birtokára adómentességet biztosít (ugyanott 198-199).

1617. máj. 12. Gyfnehérvár. Bethlen Gábor a kvári két ispotály számára évi 2000 kőst rendel (JAKAB Okl. I. 1870. 395) – Ezt az adományt 1649-ben I. Rákóczi György, 1666-ban pedig Apafi Mihály megerősítette (ugyanott 397-398).

1628. jul. 11. Novai Szentpáli János „Kolossuarhoz mint nekem hazamhoz szeretemet és abban leueo Szent Ersebeth Ispitalibeli Segeniekhez ualó keresztienijio indulatomat megh akaruan mutatni” az ispotálynak mérai jószágokat ajándékoz (JAKAB Okl. II. 1888. 277). – 1628. jul. 29-én a kolozsvári tanács megerősíti az adományt „Xenodochio seu hospitalj Beatae Elisabeth viduae, in praenotato Suburbio vitrapontano fundato.” (JAKAB. Okl. I. 1870. 397).

1734. Descriptio: a Főtér keleti során állt az ispotály kőháza.

Az ispotály történetére és helyére nézve l.: JAKAB Okl. I. 1870. 303. SZABÓ 1946. 106. – Goldenberg az ispotály házát a Magyar utcai 32. házzal azonosítja, ahol az 1559-es kapu látható (GOLDENBERG 1958. 107).

Feredő ház

1557. jun. 29. Kvár tjkve: a közgyűlés elhatározta a városi feredőház megépítését, melynek felügyeletével a bíró és esküdt polgárok Heltal Gáspárt bízták meg és neki napszamosokat ígértek (JAKAB II. 1888. 113).

1568. dec. 26. Kvár tjkve: a „sudatorium” minél hamarabb építtessék meg és rendeljenek melléje mestert (ugyanott 185).

1577. márc. 17. Kvár tzkve: a feredőház sövényét felemelik (1577/X. 17).

1577. ápr. 13. Kvár szkve: Ács Gergely a feredőház tornácát felemeli (ugyanott 22).

1578. ápr. 16. és nov 9. Kvár tzkve: különféle kiadatok a feredőházra (1578/XIV. 33, 57).

1579. máj. 28. Kvár szkve: költségek a feredőházra. (1579/XVI. 15).

1588. okt. 13. Kvár szkve: négy ablakra lantornát csinálnak. den. 18 (IV/I. 40). – 1588. okt. 15. Kvár szkve: küszöbkövet faragtatnak Komijes Péterrel. (IV/III. 29, 59). – 1588. okt. 23. Kvár tzkve: a kapubálványnak vermet ásnak (IV/I 43).

Irodalom: BALOGH 1935. 22.

Papíros malom

1561. dec. 28. Kvár tjkve: „Domini Centumviri intellexerunt literas suae maiestatis ac etiam Gaspari Heltini de mola papiracea extruenda”. A megfelelő helyet sürgősen jelöljék ki, illetve a Heltai álul megjelölt helyet nézzék meg (JAKAB II. 1888. 181).

1587. jun. 26. A kvári timár céh szerződése, miszerint Caspar Schezdeger [Schezpurger] buchdrucker zu Clausenburg-tól és Barbara Helting-től (Petet Hertel özvegyétől) 110 forintért megvették: „Ein flusz mit sambt einem baumgarten zwischen der Papirmül vnd der Jesuiten weinbaumgarten gelegen zu einer Lohmüll,” azzal a feltétellel, hogy a papirosmalomnak semmi kárt nem okoznak (JAKAB Okl. II. 1888. 142-143).

P41 A XIX. század első felében még fennállott a papiros-malom, az ugynevezett monostori gát mellett. (JAKAB II. 1888. 181). Rajza Tóth Istvántól (NAGY 1926. 122-123).

VÁROSFALAK-BÁSTYÁK

Általános adatok

1502. A kvári magistratus határozata a városfalak építéséről, illetve karbantartásáról, amelyre a céheket kötelezi (GOLDENBERG 1958. 112).

1517. szept. 11. Buda. II. Lajos értesíti Várdai Pál kincstartót, hogy a kváriakat az elmúlt évben a következő Sz. Márton napig járó mindennemű adó alól felmentette, hogy „castrum ..... nouiter inceptum” folytathassák és befejezhették. Mivel pedig úgy hallja, hogy „Laborem ipsius Castri inceptum esse Egregium et ipsis Civibus nostris valde ponderosum”, ezért őket a köv. év Sz. György napjáig mindennemű adó alól felmenti (JAKAB Okl. I. 1870. 345-346. BALOGH 1943. 258).

1521. dec. 9. Kvár tanácsa megerősíti a szabó-céh szabályzatát, ebben elrendelik, hogy a s z a b ó k b á s t y á j á t „turris quaedam acialis a parte meridionali versus plagam orientalem ad murumque civitatis nostrae erecta atque constructa cum armis pixidibus aliisque defenculis et protectionalibus instrumentis” megerősíttessék (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Bp., 1913. II. 33).– SZABÓ 1946. 100, a térképen (32-33) az 57. szám.

1524-25. 1527. A szabó céh intézkedései a szamukra kijelölt falszakasz és torony javításáról, védelméről stb. (JAKAB Okl. I. 1870. 360-361, 364-368. GOLDENBERG 1958. 112).

1556. Kvár szkve: „Kepyro Antalnak az kapura chimerth chynalth fizetwnk den. 50.” (1556. IV. 204)

44 1561. máj. 24. A kolozsvári ötvösök céhszabályzata az ötvösök bástyájáról: „Ipsi Magistri omnibus Instrumentis proteccionalibus Turrim vnam in aciae Owar a Septemtrionali parte constructam tenere et conseruare debent.” (JAKAB Okl. II. 1888. 75) – Az ötvösök illetve a Puskaporos bástyáról (II/3. kép) írja Nagyajtai Kovács, hogy „kőtornáczába” zenészek számára szándékoznak helyet készíteni (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 44). Az elnevezésről: SZABÓ 1946. 95.; térképén (32-33) a 48. szám.

1562. jan. 13. Közgyűlési végzés: a kolostorok érc- és réz gyertyatartóit, melyeknek a száma 100-nál több, a bíró és az esküdtek kerestessék fel és öntessenek belőle két tarackot (bombarda) (JAKAB II. 1888. 185).

1562. máj. 8. Kvár tjkve: „imprimis turrin ad claustrum Franciscanorum moria - chorum (szabók bástyája) tegi et edificere faciant et in muris civitatis, turribusque rupturas et vastitates resarcire faciant.” (160.)

1564. ápr. 6. Kvár tjkve: elrendelik a szélvészről megrontott falak javítását (JAKAB II. 1888. 117-118).

1565-1570. Giovanandrea Gromo megjegyzése a város tervezett megerősítéséről: „..... ancora che mola eccelenti intelletti tenghino per impossibile fortificaria. io non di meno sono di parere contrario, anzi sapendo quella esser come chiaue di tutta quella prouincia, uorrei fortificarla, il che mi daria l'animo di fare con poca spesa, rimettendomi sempre a migliore giuditio.” (Apulum. II. 1946. 177)

1570. márc. 25. Kvár tjkve: elrendelték, hogy amelyik céh a tornyát nem építheti meg, adjanak melléje egy másik céhet, esetleg még egy harmadikat is (JAKAB II. 1888. 118).

1570. ápr. 2. Kvár tjkve: a bíró hivatta be a céheket, is hagyja meg nekik, viseljenek jól gondot a tornyok építéséről (ugyanott 118).

1589. husvét. A kvári lapidák és murarius-ok céhszabályzata a kőművesek bástyájáról: „Ideo turris antiqua, ex pane meridionalis muri huius civitatis, a turri aciali magistrorum sartorum versus occidentem numero tertia, cum omnibus armis bellicis, defendiculis, bombardis et pulvere tormentario ab ipsis magistris utriusque indifferenter interteneatur, ab omnique ruina vindicanda edificetur.” (Kvár, Áll. Ltár. – Ars Hungarica. 1975. 45). – SZABÓ 1946. 71., térképén (32-33) 39. szám.

1592. okt. 23. Kvár szkve: bástya csinálás az új utca végére (V/XV. 244). – Ez az utca valószínűleg a Hidelve egyik nagyobb utcája volt (SZABÓ 1946. 117 és térkép 48-49), tehát a bástya az északi városfalban épült.

1594. okt. 29-31., nov. 1-3. Kvár szkve: „Az fal csinálására való költség az Tymar Balint háza felett.” Keomiess Gergelytől két szekér követ vesznek den. 90. Az építkezésen 7 kőmives mester és 2-3 legény dolgozott (VI/VII. 127-129).

1596. jul. 6. Kvár szkve: a mézárosok tornyában deszkát visznek nyilván tetőjavításra (VII/XXIX. 65). – SZABÓ 1946. 82.

1599. dec. 16. Vinicze. Istvánffy Miklós javasolja Mátyás főhercegnek, hogy Kvárt mint Erdély fontos városában „capitaneus videretur in ea a maiestate caesarea instituendus, qui claus urbis apud se perpetuo teneret, et praesidio portas

custodiret, ac cives in officio seuere contineret. Tum etiam ciuitas ipsa fossa ac alijs munitioibus restaurari deberet, ut ingruente vi aut hostilitate aliqua, locus ipse tanti momenti pro sua maiestate commodius retineri posset. Neque eius munitioe magna est difficultas, quum prope habeat commoditates omnes quae ad aedificandum sunt necessariae.” (Erd.Orsz. Emlékek. IV. 1878. 456-457)

1603. Szamosközy István a Szamosra tekintő várfalban, mind kívül, mind belül egy-egy római feliratos követ irt le (III. 1877. 81-82).

1701. máj. 16. „Az Bástyákról, kőfalról valo Catalogus.” (JAKAB Okl. I. 1870. 400-404).

1707. nov. 24. „Az Colosvarj Bastyak micsoda Czehekre neznek lásd megh ebben a Regestrumban.” – 18 bástyát sorol fel, a Középkapu feletti bástyától indul a Szamos felé és a Szabók bástyájánál végzi (JAKAB Okl. I. 405).

Irodalom: LÉTAVAY 1817. = LÉTAVAY S.: Jegyzetek Bocskay István E. F. szerencsés Péntek napja eránt, s néhány Erdélyi Felirások. Tudományos Gyűjtemény. 1818/V. 132-141. NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. VASS J.: Emléklapok Kolozsvár előkotából. Kvár, 1865. – M. Tört. Társ. 1868. szept. 20-25-én Kvárt tartott első vidéki gyűlése. Századok. 1868. 580 (a kaputornyok jelentőségétől), (RÓMER F.): Visszapillantás a M. Tört. Társ. Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1869. 30 (nyilatkozat a kapuk és falak fenntartásáról). Századok. 1869. 56 (bizottság kiküldése a kaputornyok ügyében), 121 (ESTERHÁZY JÁNOS jelentése). Századok 1870. 55 (műszaki felvételek a tornyokról), 187 (javaslat a képviselőházhoz) 189 (felterjesztés a belügyminisztériumhoz). JAKAB Rajzok. I. 1870. V, IX, X, XV, XVIII, XIX, XX, XXIII, XXX, XXXI tábla. II. 1888. I. tábla.

P41a GERECSZE 1906. 434-435. MÁRKI 1902. 288. NAGY 1924. BALOGH 1935. 17. BALOGH 1944. 7-8., 1-4. kép (Pákel Lajos rajzai). DEBRECZENI 1957. 227. (a meglévő maradványok felsorolása).

43,45 Hidkapu – őrizőház – Szamoshid

1477. A kapubástya építési évszáma gotikus számjegyekkel, egykor „ad frontispicium exterioris portae” (Descriptio 1734. fol. 6); Nagyajtai Kovács szerint” a nemrég lebontott előkapuja Hidelve felőli homlokzatában volt,” majd az új köhid oldalához falazták (1840. 45-46. 4. kép, rajz Paget Jánostól). Ez az évszamos kő a Muzeumban őriztetik. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 2. kép.

1544. Az őrizőház (domus pro vigiliis) építési emléktáblája.
Felirata:

PESTIS DVM PATRIAM, LOCAQUE VICINA DESTRVXIT
OMNIVMQVE ANIMI PERTVRBATIONE PLENI, PROPTER
IMINENTEM MORTEM A LABORIBVS ET OFFICIO CESSANT,
ANTONIVS FERENCZI IVDEX PRIMARIVS VRBIS
KOLOSVAR, VIR PRVDENS ET PROVIDVS
SVI MEMOR OFFICII, HOC OPVS FIERI CVRAVIT,
VT INTER MORTEM ET PERICVLA EXTARET MONVMEN
TVM SE PATRIAM ET BONIS LEGIBVS ET PVBLICIS
AEDIFICIIS ORNARE VOLVISSE. ANNO 1544.

Az őrizőház a Szamoshid keleti végén állott. Jakab Elek még látta. Az őrizőház építtetője, Ferenczi Antal 1544-ben, 1576-ban (VERESS 1944. 18) és 1581-ben viselte a főbirói tisztséget. Neve szerepel az 1581. évi építési emléktáblán is, mely a Monostor-kaputól észak felé huzódó várfalba volt illesztve. Háza volt a Fő tér nyugati során.

Az őrizőház jelentős épület lehetett. Segesvári Bálint 1611-ben a következőket jegyezte fel róla: „23. julii tractálának az király-képe [Forgács Zsigmond és társai] és az város az feladás felől az hid-kapun való őrző házban Szupor György-gyel” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 177).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 6^v, LÉTAVAY 1818. 135. 1. 7. sz., JAKAB II. 1888. 50. BALOGH 1934. 145. BALOGH 1935. 22. 1942/I. 105. – A feliratos tábla rajza Pákei Lajostól.

1576. Építési évszám vagy javítási évszám a kapubástya II. emeletén, a belső falon (Descriptio 1734. fol. 6^v).

1578. szept. 13. Kvár szkve: az emeltsőhid csinálásánál a hidon a padimentumot „az német rako” készíti és a kémény felett a pogont megcsinálta az őrző házban (1578/XIV. 37).

1578. nov. Kvár szkve: a hid építéshez kőszegésért kifizetnek egy legénynek 80 dénárt (ugyanott 54). – Ez a bejegyzés valószínűleg a tervezett Szamos hidra vonatkozik.

1580. A Szamoshid építése (illetve az építés befejezése)

A hidépítés emlékére négy cimerkövet falaztak be a hid nyugati oldalába „a parte vero occidentali pontis huic portae contigui quatuor visuntur insignia” – írják 1734-ben (Descriptio 1734. foL 6-6^v). Ezek a következők: Kolozsvár város cimere. 1754-ben már olvashatatlan felirattal, ez volt legközelebb a kaputoronyhoz (primum venus Turrim portae); Báthory Kristóf cimere 1580-ból „venus septemtrionem”; Báthory cimere magyar felirattal évszám nélkül, de nyilván ez is 1580-ból, az előbbi címet mellett; Vitzei Péter Kolozsvár főkapitányának a pelikános cimere a hid javítására vonatkozó felirattal 1690-ből, az előbbi cimerek alatt (infra aurem insigne Pelicanis). Létavay Sándor idejében (1818) már csak három cimere volt látható. Kolozsvár cimere már hiányzott (Létavay 1818. 134-135. 1., 4, 5, 6. sz.). Az új kőhid építésekor (1836) a „czimeres és iratot kövek” a Magyar utcába kerültek Taufer Ferenc városgazda udvarába; közülük csupán az 1580-as emléktábla volt ép (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 59).

181 1580. A hid építési emléktáblája a Báthory címerrel, mezejében fent C és B betűk (II/89. kép). Felirata (feloldva a ligatúras betűket és a rövidítéseket):

REGNANTE ILLVSTRISSIMO PRINCIPE CHRISTO
PHORO BATHORI DE SOMLIO VAIVODA
TRANSILVANIAE ET SICVL [ORVM] COM [ITE]
TOMA BVDAI PRIMAE [IO] ET STEPHANO
PVLACHER REGIO VRBIS IVDICIBVS

PROCVRANT [IBVS] VALE [NTINO] COL... SZEKE [LY] IAK [AB]
LADIZ [LAO] PREIB [ER] PVBLICIS CIVITATIS
EXPENSIS HIC PONS CONSTRVCTVS
EST

1580

Lelőhelye: „versus septemtrionem” (Descriptio), „találtatik a’ keő hidnak éjszaki részén” (Létavay), tehát a hidnak a Hidelve felé eső részén. Jelenleg befalazva látható a Hid utca 34. sz. sarokházon (SÁNDOR 1913/II. 34).

(1580). A hid másik emléktáblája Báthory címerrel. Felirata:

EPITTETETT EZ ERŐSSÉG
ISTENNEK SEGITSÉGÉBŐL ÉS AZ
VAROSNAK AKARATTYÁBOL

Létavay a magyar felirat folytatásaképpen közli a következő latin szöveget: „Regnante Illustrissimo Principe Christophoro Bathory de Somlyó etc.” Lelőhelye Létavay szerint (1818. 135) „mindgyárt az előbbeni Kő irás mellett”, azaz az 1580-ból való emléktábla mellett.

1580. jul. 28-án a tanácsülésben az egyenetlenségek elkerülésére azt végezték, hogy a feliratot németül is megfaragtatják. Ez azonban elmaradt (JAKAB II. 1888. 234).

Irodalom: Descriptio 1734. f01. 6^V, LÉTAVAY 1818. 135. 1. 4. 5. sz. JAKAB II. 1888. 232. BALOGH 1935. 22.

A Szamoshid emléktábláján (1580), valamint a Hidkapu későbbi emléktábláján (1591) szereplő Budai Tamás (az elsőn mint főbíró, a másodikon mint királybíró) ötvösmester volt (JAKAB II. 1888. 313). A kolozsvári tanács többször vásárolt tőle mesterremek kupákat, aranyozott ezüst kanalakat, amelyeket ujévi ajándéknak (1585, 1587), vagy más alkalomból ajándékoztak a fejedelemnek és az udvari előkelőségeknek (Kvár szkve III/XXII. 27, 59, III/XXX. 4). 1591-ben ismét főbíró – okleveles adatszerint (JAKAB Okl. II. 1888. 161) –, jöllehet az 1591-es emléktábla felirata királybírónak nevezi. 1585-ben ő irányította a Magyar utcai templom építkezéseit (Kvár szkve III/XXIII. 1). Fia Thomas Budai junior 1583-ban lett ötvösmester (JAKAB II. 1888. 313), menyegzőjére Pécsi János írt köszöntő verset (1580, Kvár, Heltai nyomda. – Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 464. sz.).

A Hidkaputól balkézre eső várfalban, kifelé menet római feliratos márványtábla volt befalazva (Descriptio 1734. fol. 6. LÉTAVAY 1818. 140. 1. 31.; NAGY-AJTAI KOVÁCS 1840. 57-58). Erről 1583-ban Antonio Possevino is megemlékezett: „ad una delle cui porte, detta Pontina è un marmo con tale imscrittione.” (Bascapè op. cit. 1931. 82).

1587.szept. 28. Kvár szkve: „az nagy hid lábát” foldoztatják. „Item az kőmie-seknek, hogy az hid lábát megfoldozták, köveket faragtanak, az faragásától, a rakásától fizettem nekik fl. 2. den. 50.” (III/XXX. 31).

1588. okt. Kvár szkve: a Hid-utcai kapuhoz tengelykövet faragtatnak, Keomijes Péterrel (IV/III. 29, 38).

1591. Kvár szkve: a Hid-utcai kapu költségeiről: „Az cimér kőért adatott biró uram velem fl. 75. den.” (V/I. 97).

(1591). Emléktábla a Hidkapu restaurálásáról: „Restaurator Prudentibus D. Petro Munnich Primario et Thoma Budai Regio Iudicibus existentibus „(Descriprio 1734. fol. 6.). Létavay szövegközlése szerint „Renovatut Prudentibus D. PETRO MVNICH Primario et THOMA BVDAY Regio Iudicibus existentibus.” Ugyanő megjelöli helyét és évszámát: „A Hid Kapunak homlokán kívülről 1591.” (LÉTAVAY 1818. 134) Ezzel a felirattal függhet össze az 1591-ben faragott cimér.

1597. aug. 14-15. Kvár szkve: Kőműves avagy Dabó Lőrincz mielt 2 napig egyedül a hid kapun. Az emelcső eleit felbontotta, csinálta 2 nap el se végezte.... (VII/XIV. 105).

1597. aug. 16. Kvár szkve: Kőműves Lőrincz és Kőműves András dolgoztak ugyanott az emelcsőn (VII/XIV. 106).

1597. aug. 18. Kvár szkve: A hid padimentumát felbontják s mind kívül-belül megcsinálják és a tömlőcz ajtaja előtt raktak egy darab falat és egy kicsiny pogont hajtottak a fal fele stb. Kőműves András, Dabó Lőrincz és Kőműves Mihály dolgoztak itt együtt „ismét volt Bányai András egyedül” (VII/XIV. 107).

1734. Descripio (fol. 6.) „ad Orientem versus [a vártól] promotis ad passus circiter 70 electa est porta insignis Pontina nunc a Ponte Lapideo supra fluvium erecto, ac Portae contiguo Pomana nominata.”

43, 45 A Hid-kapuról Veress Ferenc két fényképfelvételt készített, az egyik a belső (II/4. kép), a másik a külső homlokzatát (IV/2. kép) ábrázolja (BALOGH 1935. 18. kép. VÁSÁRHELYI 1942. 106).

Irodalom: Descripio 1734. fol. 6., LÉTAVAY 1818. 134-135. 1, 3, 4, 5, 7. sz., NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 59. Arch. Ért. II. 1869. 30. SCHULZ F.: Két elitéit hazai emlék. Arch. Ért. III. 1870. 8-10. HENSZLMANN Imre január 31-i interpellációja. Ugyanott. III. 1870. 11-12. Arch. Ért. IV. 1870. 132. Vasárnapi Ujság. 70. 43-46 képpel. JAKAB Rajzok. I. 1870. XXXI. tábla. JAKAB II. 1888. 232, 234. GERECZE 1906. 436. SÁNDOR 1913/I. 25-27. NAGY 1926. 21. BALOGH 1935. 17. 1944. 7. SZABÓ 1946. 57-58. GOLDENBERG 1958. 110-111.

Magyar utcai kaputorony és Kisajtó

1580. febr. 20. Kvár tjkve: határozatot hoznak a Magyar utcai Kis-ajtó felett való torony építéséről (JAKAB II. 1888. 235).

1585. Kvár szkve: Bachi Péter a Magyar-utcai Kis-ajtó kőhidját igazította meg, kapott rá 25 forintot, költött 127 forintot, amit neki megtérítettek (ugyanott 287).

1587. jul. Kvár szkve: „A Magyar utcai kis ajtón alól való torony foldozása .... Ítem az tetein való vitorlára váras chimerét itattam, kitől fizettem den. 25.” (III/XXX. 22).

1589. máj. 9. Kvár szkve: „Király utcabell Keomies Andrásnak az Magyar utcai kis ajtó csinálására attam fl. 2.” (IV/X. 17).

1589. aug. 3. Kvár szkve: „Keomies Andrásnak, az ki az magyar uccai tornyot csinálta, attam fl. 2.” – Aug. 15. ugyancsak Keomies Andrásnak kifizetnek fl. 3. (IV/X. 31).

1597. febr. 27.: „Kőműves Tamás csinálta meg az magyar ucjai kis ajtó küszöbit, párta-kövel padimentomozta meg az város felől den. 35.” (XIV. 104).

A Magyar kaput fényképezte Vetess Ferenc (Balogh 1935. 19. kép). Homlokzatit lerajzolta és alaprajzát felmérte Pákei Lajos (BALOGH 1944. 1. kép).

Irodalom: NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42. SCHULZ F.: Két elítélt hazai emlék. Arch. Ért. III. 1870. 8-10. HENSZLMANN Imre január 31-i interpellációja. Ugyanott III. 1870. 11-12. Arch. Ért. IV. 1870. 132. JAKAB Rajzok. I. 1870. XXII. tábla. Arch. Ért. VII. 1872. 34. 87. (a Magyar kapu bontása elkezdődött). JAKAB II. 1888. 235, 287. BALOGH 1935. 17. lap, 19. kép. 1944. 7. SZABÓ 1946. 79.

Középkapu

1449. V. László cimere a kaputornyon, gótikus minusculás felirattal: „arma Ladizlai regis hungarie anno domini MCDXLIX.” (JAKAB Rajzok. I. 1870. IX. tábla, BALOGH 1944. 3. kép). – Nagyajtai Kovács szerint a cimerkő a kapu külső oldalán volt, és pedig más domborművekkel együtt: tőle balra (heraldikailag jobbra) Kolozsvár cimere olvashatatlan felirattal, jobbra emberi alak (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 61-62. 5. kép, a cimera rajza Paget Jánostól).

1561. febr. 16. Kvár tjkve: elrendelik, hogy az óra-harang tetőzetét jó pléhlemezrel fedjék be (JAKAB II. 1888. 118).

1562. jan. 12. Kvár tjkve: A kÜttös mellé társat rendelnek (ugyanott).

1570-es évek. Kvár szkve: a Közép utcai óra csináltatása (dátumtalan VII. köt. 12).

1580. febr. 25. Kvár tjkve: elrendelik, hogy a bíró a Középkapu alatt lévő tömlöcöt árkoztassa körül, ugyanott a toronyórához fogadjon gondviselőt (JAKAB II. 1888. 235).

1581. május 24. Kvár tjkve: elrendelik, hogy a Középkapuhoz vitessék az eredetileg az óvári falhoz szánt követ és a Középkapu őrházát építsék meg. Ezt a feladatot Wolphard Istvánra bízták, aki köhordásra, téglára, faragott kövekre, kőművesekre, kőszegésre, ácsokra elköltött fl. 172. den. 63. (ugyanott).

1587. szept. 19. Kvár szkve: „Kezdenének az kőmiesek az középkapu padimentomozásához. Öt egész nap dolgoztak rajta. Négy nap öten-öten voltak. Az ötödik nap ketten voltak. Fizettem fl. 5. den. 15. Lőrincznek és Bálint mesternek jámbor szolgáltyokért jobbitottam meg den. 40.” (III/XXX. 27).

1594. márc. 7. Kvár tjkve: elrendelték a Középkapu tornyának megépítését. A feladatot Ispoli mesterre és Nyirő Dánielre bízták, meghagyván nekik, hogy meszet égettesenek (eladásra is), mikor pedig az idő megmelegszik, fogjanak az építéshez (JAKAB II. 1888. 288).

A Középkapu rajza Jakab Elek művében (Rajzok I. 1870. XX. tábla, 4. szám) és közlése nyomán Pákei Lajostól, aki helyszinrajzát is felvázolta (BALOGH 1944. 1, 2. kép).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 7; LÉTAVAY 1818. 135. l. 8. sz., NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42; JAKAB Rajzok I. 1870. XX. tábla, 4. szám; JAKAB II. 1888. 118, 235. 288. BALOGH 1944. 8. SZABÓ 1946. 71.

Monostor utcai kaputorony, hid és őrház

XV. századi országcimer: négyeit pajzs, két mezejében a magyar vágások, kétben oroszlán (Jakab Elek Zsigmond cimerének véli).

1476. Évszamos emlékkő a kaputoronyról. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 2. kép.

A cimerről és az évszamos kőről írja Nagyajtai Kovács: a kaputorony belső oldalán „a kötornác délszakra eső lyuka felett” évszám 1476, külső oldalán „Zsigmond cimere”; a torony északi ablaka felett ugyanazok a számjegyek, azaz 1476. (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42. 1. és 2. kép. Paget János rajzai.)

1574. jun. 23. – jul. 24. Kvár szkve: elszámolás a monostori hid építéséről. A hidon dolgoztak: ifj. György mester (a hidhoz való könyöklőn és ülésen), Tamás mester. Rab Imre kőszegő, György mester és két szolgálja. Szakallos György mester, Orbán, a rakd. két mészkeverő, a monostori Simon mester, Kőmies György, Imre mester és egyéb munkások (1574/VII. 53. 55 56, 58, 59, 60, 61).

1574. jul. 7-11. Kvár szkve: az őrző ház kiadásai; kifizetések „Nyrő Ambrusnak” és „Nyrő Jakabnak a rakónak” (1574/VII. 58).

1574. jul. 11. Kvár szkve: „Seres János jött oda látni”. (1574/VII. 59).

1584. dec. 14. Kvár szkve: megigazítják a kapu emeltyűjét és csapját (JAKAB II. 1888. 287).

1592. nov. 16. Kvár szkve: „Eodem die az Monostor utczai kapunál a feljáró garádicsnak vöttem 4 lépésnek való követ a fenesi bányából den. 48. Hozta haza Chiazkaj Gál den. 45. A csinálástól fizettem Monika Mihálynak fl. 2. den. 25.” (V/XV. 162).

1596. jul. 10. Kvár szkve: a Monostor utcai kapu javítása. (VII/XXIX. 66).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 8. 9. LÉTAVAY 1818. 137. l. 18. sz., JAKAB Rajzok. I. 1870. DC. SZABÓ 1946. 83.

Városfal a Monostori kaputól az Óvár felé

1580. febr. 13. Kvár tjkve: elhatározták a Monostorkapu és az északi nagy szöglet bástya közötti fal megépítését, egyben elrendelték, hogy a cenrumpaterek száz szekér, az esküdt polgárok is egy-egy szekér követ hozassanak; ugyanezt kívánják minden szekeresről (JAKAB II. 1888. 233.).

1581. márc. 25. Kvár tjkve: újabb szigorú végzés a kövek hordásáról, és az építésről, „siettessék a művet minél inkább, hogy az urnak [a fejedelemnek] izenete szerint félbe ne kellessék hagyni a fal kiépítését” (ugyanott 334).

182 1581. Építési emléktábla. Báthory Kristóf cimerével. A pajzsban C B betűk. Felirata (feloldva a ligaturákat és a rövidítéseket):

D [EO] O [PTIMO] M [AXIMO) ET POSTERITATI SACR [ANDO]
 REGNANTE ILLVSTR [ISSI] MO PRINCIPE
 D [OMI] NO CHRISTOPHORO BATHORI
 DE SOMLIO VAIVODA TRAN [SILVA] NIAE
 ET SICVL [ORVM] COM [ITE] etc. STEPHANO
 WOLPHARD PRIM [ARIO] ET ANTONI [O]
 FERENCZI REGIO IVDICIBVS
 PVBLICIS CIVITATIS EXPENSIS
 FIEBAT AN [N] O M D L XXXI

A cimerpajzsot két angyal tartja; öltözetük alba, a mellen keresztbe tett stólával. Lelőhelye: Monostorkapu és a Puskaporos bástya közötti várfal. – Ez az emléktábla jelenleg a Tanácsház lépcsőházába van befalazva.

1582. ápr. 19. Kvár tjkve. „A mely falat az Óvárban tavaly a város megcsináltatott, a bíró héjaztassa meg, hogy a nyers kőfal el ne vesszen.” A munka gondviselését Breyber Lászlóra és Szabó Györgyre bízta. Elszámolásuk szerint kifizettek állásra, deszkára, szegre, kőre, mészre, csebrekre, csákányra, munkásokra fl. 138. den. 82; saját maguk fizetése fl. 25.; a kőműveseknek Lederer Mihály sáfár kifizetett fl. 107. den. 77 (JAKAB II. 1888. 234).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 4 és 9^V. LÉTAVAY 1818. 134. 1. 2. sz. (a Franciscanusoktól mintegy 80 lépésnyi távolságra), 138. 1. 23. sz. (nem messze a Monostori kaputól napnyugat felé). JAKAB Rajzok. I. 1870. XV. tábla. JAKAB II. 1888. 231-232. GERECZE 1906. 436. SÁNDOR 1913/II. 34-35. SÁNDOR 1913/II. 56. képpel. GOLDENBERG 1958. 110-111.

Turris speciosa

1734. Descriptio (fol. 8^V): „Abinde non procul [a Monostori kaputól] Septentrionem versus erecta extat *Turris speciosa* in fastigio, seu suprema parte crenis insignita, in cujus Palatio ex observata aeris salubritate Illustrissimus quondam Christophorus Bathori Vajvoda Transilvaniae saepius prandium accepisse perhibet, cujus Turris latus occidentale exhibet Insigne quondam cum Inscriptione: „Invocavi Te in Die Tribulationis meae Deus mi et Tu dijudicasti me quare meditabor laudes, et in sempiternum nomen Tuum Celebrabo. Prudentibus ac circumspectis Andrea Ötves Primario, et Petro Filstich Regio Judicibus extruebatur anno Christi MDCXII.”

[Az első sor Zsolt. 50. 15. változata].

„Infra hoc Insigne exstat etiam insigne Civitatis habens subse Caput Leoninum, sub hac Turri parebat quondam transitus ex Civitate cui certissimo est indicio Janua ex Lapide Levigato extracta hodie cemento acclusa.”

Ez a bástya volt a kovácsok tornya. Később Kandia utcai bástyának nevezték Szabó 1946. 61; térképén [32-33] a 47. szám. A feliratos tábla helyét így jelöli meg LÉTAVAY (1818. 137. 1. 16. sz.): „Az ékes, és Ketesztel felékesített Toronynak napnyugati oldalán.”

Torda utcai Kis ajtó

1558. dec. 24. Kvár tjkve: „Muris horti Monachorum destruant ac per parvam portam lapides ad aedificationem muri civitatis educi faciant.” (1557-65 évi jk. 51).

1584. május. Kvár szkve: a Torda utcai kis ajtóra tett költségek. Három kőműves mester mielt rajta négy nap: Komies Balázs, Komies Lőrincz, Komies Péter. Munkabérük egy napra den. 32 (III/XVIII. 14).

1592-Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtónál való kőfalon való építés”. A Monostori bányából 12 szekér követ hozattak. Kőművesek: Szász Lőrincz, Kuti János két inasával, Mónika Mihály 2 legényével. Veegh Lőrincz. Giuto Márton 2 inasa, 5 illetve 4 napig (V/XV. 177).

Széna utcai Kis ajtó

1573. febr. 3. Kvár tjkve: Végzés a Széna utcai kis ajtó felől, a külső csonka falak felépítéséről (JAKAB II. 1888. 196).

1674. febr. 27. Kvár tjkve: a külső kis fal építésére tendelt 20-20 pénzt szedjék be és adják át az építető biztosoknak, Budai Tamásnak és Veres Györgynek, „azok pedig az építésről gondoskodjanak” (ugyanott).

Óvár

1567. jun. 23. Gyfehérvár. János Zsigmond oklevele a magyarok es szászok egyenlő uralmáról Kvár városában. Ebben intézkedik a városkapuk őrzéséről. Az óvári (Ohwar) két kis kapuról ezeket írja: „Statuimus, vt altera earundem portarum superior videlicet Felseokys ayto vocata acclusa perpetuo et in membrum muri redacta habeatur, ac altera tantum que ad claustrum est in vsum communem reseruetur” (JAKAB Okl. II. 1888. 87).

[1574. jun.] 16. Kvár szkve: Kőmies György az „büdös toronyba” a küszöb alját megrakta (dátumtalan VII. köt. 20).

1579. jul. 26. Kvár szkve: az ötvösök tornyánál való hid csinálására gerendákat és deszkákat vesznek. (1579/XVI. 33) – Az ötvösök tornya az Óvár északnyugati szegletén állott (JAKAB Rajzok. I. 1870. XIX. tábla).

1585. május 27. Kvár szkve „Kőmiwes András raká be az Óvárba az két vas rostélt.” (III/XXII. 74).

1590. Kvár szkve: Miklós deák és Diózeghy István számadása az óvári foház építéséről. Május 13-tól május 28-ig szállítják a köveket a monostori bányából. Május 18-tól 30-ig kőszegésre fizetnek Kolosvári Szász Crestel kőszegőnek és Zekely Istvánnak, 10-10 szekér kőért 1-1 forintot. Fizettek továbbá a fővényhordásért, a téglavetésért, Téglás Antalnak 6000 téglára fl. 9. den. 35. Továbbá kifizetések az aprómiveseknek. Végül: „Ajtó melyéket vagy kőajtót az fokházhoz vettünk Keomies Pétertől fl. 5.” (IV/XIV. 1-15).

1594. aug. 28-án a törökparti fogoly főurak közül néhányat „az Óvárban, az toronyban vivék őket” (SZAMOSKÖZY IV. 1880. 46; BETHLEN FARKAS III. 1782. 469).

A foház régi, általános neve „torony”; az Óvárnak, azaz a régi város kőfalas kerítésének a délkeleti szeglet-erősségére épült (SZABÓ 1946. 114. térképén – a 32-33 l. között – a 20. sz.). A foház maradványainak a képe: JAKAB Rajzok. I. 1870. XVIII. tábla. Ma is álló maradványa, a quaderköves várfal, melyet a XIII. századból származtatnak, Debreczeni a tatárjárás előtti időből. (SZABÓ 1946. 114, DEBRECZENI 1957. 225, PASCU-MARICA 1969. 7. kép).

1592. márc. 18. és máj. 15. Kvár tjkve: végzés az Óvárban levő két ajtó között húzódó falnak a megcsináltatásáról. Gondviselőül rendelték Szabó Györgyöt és Szabó Lénárdot (JAKAB II. 1888. 287).

P42 1593. Kvár szkve: „Az Óvárban való folyamra való kölcség, mely a föld alatt a scholán által megyén.” Dec. 2-től dec. 15-ig kűmies Német Bálint dolgozott; dec. 19-25-ig Sas vagy Sasz Kűmies András (V/XXV).

Kolossvár város cimerekövei

179 1.) Két főlösloptól határolt mezőben olasz koszoruba foglalt cimer. (II/88. kép). Évszáma: 15... Mérete: 49 x 74 x 10 – 17. Lelőhelye ismeretlen; feltehetőleg valamelyik bástyáról. Kvár, Muzeum. Lt. sz. I. 32.

180 2.) Két főlösloptól határolt mezőben olasz koszoruba foglalt cimer. Évszáma: 15.. Méretei: 55 x 75 x 17. Lelőhelye ismeretlen, feltehetőleg valamelyik bástyáról. Kvár, Muzeum. Lt. sz. nélkül.

41 Mindkét emléktáblán a cimerrajz megfelel a város középkori pecsétjén látható cimernek, mely a XV. század elején készült. (Ars Hungarica. 1974/2. 278, 1. jegyzet [XV. sz. eleje].

Irodalom: PÓSTA 1903. 45, 46. sz. BALOGH 1935. 22., 46. kép. SCHILERU, E.: Le Musée d'Art de Cluj. L'Art dans la République Populaire Roumaine, N° 11. 1956. 5. PASCU-MARICA 1969. 63-64. kép.

Hidak

A Szamos hidja: 1. „Hidkapu” címszó alatt (247–250. l.).

A Szamos hidja az ötvösök tornyánál, említik 1579-ben (XVI. 33).

A papirosmalom felőli és a Szentgyörgy-hegyi hid, említik 1588 jul. 19-én (Kvár szkve: IV/I. 34).

A Békás patak kőhidja, melyet 1593. jul. 29-ikétől aug. 7-ig építettek. Végezték a munkát Diószegi István és Kwmies Mihály több társukkal egyetemben: „attam az kühid csinálásától fl. 12.” Kvár szkve V/XXI. 24, 25).

A „Kaianto patakon való kwhidon” dolgozott Kwmjes Péter másodmagával egy nap. (V/XXI. 28).

HÁZAK KOLOZSVÁR VÁROSÁBAN

A kolozsvári XVI-XVII. századi házakra és azok kőfaragványaira először a történészek lettek figyelmesek, még pedig a Magyar Történelmi Társulat 1868. szept. 20-25-én Kolozsvárt tartott nagygyűlésén. Ez alkalomból Rómer Flóris számolt be élesszemű megfigyeléseiről és egyben szemléletes képet rajzolt az egykori Kolozsvár építészeti hatásáról: „Gazdag azonban Kolozsvár magánházakban is, melyek közt az egy-két lábasház, mely a régi piaccsarnoknak maradványa, már az utcáról is felismerhető, míg másoknak régi, kidülő ormain, kőragasztóju ablakai, nyomott, vagy csucsives kapuzatai és azoknak a kapu közelében fennmaradt bolt-hajtásos ülkéi átidomitvák, befalazvák és csak az itt-ott még épségükben fenn-tartott ajtók árulják el régiségüket. Ezen ajtók nagyobb része a XVI., némelyik a XV. századba való, de némely sajátságuk miatt tüzetes lerajzolást érdemelnének.” (Visszapillantás a M. Tört. Társulat Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1889. 30).

Mindazonáltal csupán csak a történészek foglalkoztak a házak történelmi jelentőségével, még pedig Jakab Elek. Szádeczky Lajos, Veress Endre, Kelemen Lajos, Márki Sándor, Sándor Imre. A művészettörténelmi irodalomban csupán Lechner Jenő és Csányi Károly egy-egy dolgozatában találunk rövid utalásokat. Az összefoglaló munkákban sem Kolozsvár, sem Erdély nem kapott helyet. Sőt oly felfogás alakult ki, mely a XVI-XVII. századot mindenestől értéktelennek, jelentéktelennek bélyegezte. E téves felfogás ellen e sorok írója tudatosan küzdött rendszeres anyaggyűjtésével. Ennek a során folytatta munkáját Kolozsvárt és Erdélyszerte 1931-től kezdve. A gyűjtött gazdag anyag alapján felismerhette és tanulmányaiban bizonyíthatta is (1934, 1935, 1940, 1943, 1953, 1956 stb., 1973), hogy Kolozsvárt nem csupán szórvány-émlékekről van szó, hanem egy kitűnő kőfaragó-iskola hozs-zantartó és messze szerteágazó tevékenységéről.

Irodalom: lásd a II. Közeleményt (Ars Hungarica. 1974. 350-354), továbbá PÓSTA 1907 = PÓSTA B.: Köemlékek felállítása az Erd. Nemz. Muz. Érem- és Régiségtárában. Muzeumi és Könyvtári Értesítő. 1907. 138-147, HERPEI 1971. = HERPEI J.: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmak történetéhez, III. Budapest – Szeged, 1971.

Főtér 4. sz. a déli soron

138 Ajtókeret két kannelurás pilaszterrel, melyeket akanthus leveles, tojássoros pilaszterfők koronáznak, felettük levéldszes párkány-friz, két szélén és közepén triglyphes tagolással. (IV/3, 4. kép). 1972 áprilisában került elő a renoválás alkalmával.

Irodalom: MURADIN J.: Egy reneszánsz emlék feltámadása. Igazság (Kolozsvári lap). 1972. ápr. 15.

Főtér 5. sz. (egykor Ákontz-ház) a déli soron

124 Boltozatos kapualj gyámkővekekkel. Az egyik gyámkő-típus kannelurás, a másik többszörösen tagolt (24 x 19 x 9), hasonló a Wolphard-ház gyámkőveihöz (II/61. kép). A kannelurás gyámkőtípus szintén előfordult a Wolphard-házban (IV/29. kép) és a Hid utcában (BALOGH 1944. 28. kép).

Ajtókeret fogsoros párkánnyal, a rovátkolt cimerpajzsban évszám: 1572 és az egykori tulajdonos monogramja összefont J és Z betűkkel. Mérete: 222 cm

magas, 120 cm széles; belvilág 182 x 91 cm. A párkány felirata erős rongálódás és értelmetlen javítások miatt torzított, a kezdetén ennyi olvasható ki: NON AVDE STYSIVS.... A helyes szöveg kétségtelenül a következő latin idézet volt: „Non audet Stygius Pluto temptate, quod audet Effrenis monachus plenaque fraudis anus.” (Walther II/3. 1965. Nr. 17259. – Első idézete: Carminum proverbialium, Basel, 1576.)

Ajtópárkány közepén cimerpajzssal kétoldalt rézsutos lemeztagolással, a párkány a közepén megtörik és a cimere felett háromszögben felmagasodik. A pajzs-

ban a Filstich cimer és LA FI betük, nyilván Laurentius Filstich monogramja.

A pajzs felett virágdisz. Mérete 36 cm magas a két szélén, 58 cm magas közepén, 138 cm széles. Felirata a cimerpajzstól balra: VXOR BONA EST VIRI CORONA (Példabeszédek 12. 3.); felirata a cimerpajzstól jobbra: AMICVS FIDELIS EST PRCTECTIO FORTIS (Sirach könyve 6. 14). – Hasonló típusu ajtók a Fő téri Kakas-házban (II/64. kép, IV/26. kép) és Hensler Benedek Hid utcai házában (II/44. kép; IV/33. kép).

142, 56
107, 123

A b l a k - m a r a d v á n y fogsoros párkánnyal, a cimerpajzson évszám: 1591 és monogram összefont C K betűkből. Mérete: 40 x 128 x 11 cm. Felirata (feloldva

a rövidítéseket): ECCE SAN [VS] [F] ACTVS (a cimerpajzstól balra), ES [I] AM NOLI PECCARE ICAN. 5. (János evangéliuma 5. 14.)

P á r k á n y - f r i z m a r a d v á n y a , középen cimerpajzs, benne évszám: 1591, és monogram összefont C K D betűkből, továbbá a pajzs alsó végződésében

két betű: AP. Felirata. felső sor: ERAT (a cimerpajzstól balra) IN DNO (A cimerpajzstól jobbra); az alsó sorban: RENO 1802.

Pákei rajzai: az 1572-es ajtókeretről, az 1591-es ajtóparkányról (BALOGH 1944. 29. kép). – Rados-tanítványok rajza: a Filstich cimeres ajtóparkányról (RADOS 1942. 33/2).

Irodalom: MÁRKI 1902. 288-289. 1., 7-8. sz. RADOS 1942. 33. BALOGH 1944. 12. DEBRECZENI 1957. 229. MURÁDIN 1965. 1440. HERPEI 1971. 548.

A ház egykori tulajdonosai közül ismeretes a Filstich család. Filstich Lőrincz 1560-1561-ben iuratus civis, 1562-ben és 1577-ben főbíró (JAKAB Okl. II. 1888. 53, 60, 116, 119. JAKAB II. 1888. 135), 1561-ben az ötvösök céhmestere (JAKAB Okl. II. 1888. 69). 1561. szept. 27-én a városi tanács kiküldi őt többedmagával „ad revidendas res templi parochialis Sancti Michaelis ponderandasque easdem.” (Kvár tjkve 134). Az ifjabb Filstich Lőrincet 1637. ápr. 23-án nyugtázza I. Rákóczi György az átadott aranyak és pénzverés felől (Orsz. Ltár. F. 1. Erd. fejedelmi kancellária. XVIII. Liber Regius. p. 191). Házában szállt meg

és itt is halt meg Herczeg Zsigmond, a fejedelem fiainak a hoptestere 1638-ban (Erd. Tört. Adatok IV. Kvár, 1862. 215.).

Fő tér 15. sz. (Rk. plébánia) a nyugati soron

Kapuja segment-ives, Schlewning Gergely plébános címerével. Ugyanitt az egyik földszinti helyiségben gótikus pálcaműves ajtókeret átmeneti jellegű felirattal.

Irodalom: SÁNDOR 1913/II. 26-27. BALOGH 1943. 79 lap, 49-50. kép.

DEBRECZENI 1957. 227-228. ENTZ G.: Gótikus építészet Mgon. Bp., 1974. 209.

A plébános házára vonatkozó XVI. századi feljegyzések:

1570. szept. 17. Kvár tjkve: „Az plebanos hazat azt erthyk eo kegyelmek hogi az Bachy Georgii Vram haza feleol leh omloban vagion, eo kegyelmek latasak megh és vagi plebanos uram chinaltatia vagi az varosebol kellien megh chinalny, Neh varnak nagio romlasat. Azonkepen Vichey Janos vram haza keozot valo koefal is epitest kevanna vagi az varosabol chinalya megh, vagy ha eo megh chinaltatia Thwgia eo kegyelmek valoyaban.” (23. b).

1579. aug. 25. Kvár szkve: költségek a plébános házára, kemence és ajtó csináltatása. – Dec. 4. Ujabb költségek a plébános házára: ácsmunka (6 ács dolgozik), kemence és nyoszolya csináltatása (II/XVIII. 32, 36, – GOLDENBERG 1958. 123).

1579. Kvár szkve: Aszralos Benedek a plébános házában egy ablakkeretet csinált. (II/XVIII. 37-38. – GOLDENBERG 1958. 122-123).

Fő tér 16. sz. a nyugati soron

A földszinten renaissance ajtókeret egyszerű tagolással (syma, lemez, henger). Mivel a tagolása mélyen lehuzódik, derékszögű megtöréssel, feltehetőleg még a XVI. században készült.

Fő tér nyugat sora (régi tulajdonosok)

Szécsi György piacra néző kőháza, mely a monostori fertályhoz tartozott; 1561-ben megvette Kakas András (VERESS 1905. 14).

Ötvös Gáspár háza, amelyet özvegye halálakor, 1565-ben megvásárolt Kakas András (VERESS 1905. 15).

Kakas András háza a Fő tér nyugati során a Kismester utca északi sarkán (VERESS 1905. 17). Ebben a házban többször szállt meg Báthory Kristóf (1570. május 21.; 1574. márc. 21.; 1577. dec. 29.; 1578. jan. 2. – Kvár szkve II/VII. 17, 41; II/XIV. 4, 5). Báthory Zsigmond 1589. szept 20-án özvegy Kakas Andrásné (Sarlay Anna) házát felmentette az adó alól: „in cuius nimirum aedibus, si quando in dictam civitatem Colosvar se contulit, condescere consueverat.” (VERESS 1905. 18. 1. 2. jegyzet). Kakas Andrásné 1587. február 7-én átengedte fiának, Kakas Istvánnak és leányának Kakas Katalinnak (Eötvös András feleségének) a férje vagyonából megillető részt (VERESS 1905. 33). Akkor a ház szomszédai: Eötvös András saját régi háza, másfelől Ferenczi Antal háza (VERESS 1905. 33. 1. 4. és 5. jegyzet). 1600-ban Mihály vajda Kakas István javait, közöttük ezt a házrészét is lefoglaltatta és Kakas sógorának, Eötvös Andrásnak adományozta. 1601-ben febr. 16-án Eötvös Anna (Eötvös András és Kakas Kata leánya) nevében férje, Jacobinus János humanista notárius a városi tanács előtt tiltakozott az ellen, hogy Kakas István ezt a házrészét eladhassa

(VERESS 1905. 102). Kakas maga 1602. aug. 2-án Prágában kelt folyamodványában írja, hogy Csáki István gubernator javai visszaadását ígérte „ausserhalb des Hauss, daselbs in welchem jederzeit die Fürsten, so sy dahin khamen zulosirn gepflegt, welches seinem Secretarie verbleibe.” (Tört. Tár. 1897. 622.) Ez a titkárság pedig feltehetőleg Jacobinus János személyével függött össze. Jacobinus életére nézve l.: HERPEI 1971. 512; munkáira Régi Magyarországi Nyomtatványok. 1. Bp., 1971. 779, 780, 806. sz.

Kakasné (+ 1600) háza mindvégig állandó szállása volt Báthory Zsigmond fejedelemnek, amiképpen ezt ő maga is írásban rögzíthette a fent említett kiváltságlevelében (1589). A végzetet 1594-i esztendőben is in tartózkodott. Augusztus 29-én itt fogatta el a törökparti főurakat. A történetírók e tragikus eseményről emlékezve megnevezik a ház egyes részeit is. Szamosközy erről így ír: „Azonközben bemegyén Király Albert az belső házbán, ahol az urak valának es fogatni kezdi az urakat, in exteriori domo pedig Csukat Péter és Fekete János a főembereket ..... ezeket rekesztették az deszkás házbán.” Szamosközy a továbbiakban ezt a házat a fejedelem házának, illetve a fejedelem szállásának nevezi (IV. 1880. 45, 46). Bethlen Farkas ugyanerről az eseményről így ír, megnevezvén a ház egyes részeit: „in aulam ipsius omnes Proceres convenissent ..... Zsigmond pedig „in aliud conclave se recipit” (III. 462) ..... in hypocaustum illud, in quo erant Proceres ..... a főurakat elfogták (463) és egy időre „in eodem hospitio” (467) fogva tartották őket, délután néhányat tovább vittek „Versus gemonios gradus ..... ducerentur” (468); másnap augusztus 30-án azokat akik „in hospitio suo [a fejedelem szállásán] remanserant” (470), a kivégzés helyére vezették. Ezek között volt Kendi Sándor, aki „dum autem ad gemonios gradus duceretur, videns Sigismundum Vajvodam ex fenestra prospicere .....” (471). Végül a rendek „.....ad palatium Vajvoda e concurrunt” (473). Ugyanerről a szállásról a fejedelem muzsikusa Pietro Busto ezeket írta 1595 január 21-én a kolozsvári országgyűlés alkalmával: „onde la Domenica matina essendo congregati tutti i Signori nella sala del Palazzo .....” (BASCAPÈ, G.: Le relazioni fra l’Italia e la Transilvania. Roma, 1931. 171). – 1595. július 23-án a fejedelem és Alfonso Visconti pápai legatus (Kvár szkve VI/XVI. 40), 1596 április 11-én pedig a fejedelem újból itt szállt meg (Kvár szkve. VII/XXIX. 71). Az utóbbi alkalommal „Kakasné házában urunk parancsolattyaából világosság-
nak okából vágatott Biro uram ablakot az grádicnál és az több ablakokat is feljebb vitték.”

A nyugati piacsor házai a XVI. században így következtek: unitarius plébánia észak felől a Monostor utcáig, Kakas Andrásné háza (a fejedelmi szállás) a Kismester utcáig, Eötvös András háza a Kismester utca másik szögletén, Baráth Jánosné háza (Hannes München), Kakas István háza a Széna utcáig (VERESS 1905. 60-61). Eötvös András házában szállt meg 1595. okt. 27-én a fejedelemasszony amikor a város megcsináltatta ott a kemencét, „miért hogy nem András uram lakja azokat az házakat, hanem csak a fejedelem szükségére állanak”. (VERESS 61. lap, 15. jegyz.).

Kakas Andrásné házával szomszédos volt Viczei Máté ötvösnek (Viczei Antal főbíró örökösének) háza, de már a Kismester utcában, másik szomszédjai lévén Eppel János örökösei (VERESS 60. lap, 12. jegyz.). Az előbbi házban dolgozott 1598 aug. 20-án Diószegi István és Keomies Péter amikor is „egy ajtónak

BERG 1958. 279, 307, 400-402). Petrus Minch főbíró neve szerepel a Hid-kapu egyik építési emléktábláján 1591-ben.

Rosás János építkezésének maradványa: az udvaron befalazott párkány-töredék triglyphes tagolással, a triglyph-közben angyalfejjel a XVI. század végéről.

XVII. századi építkezések maradványai ugyanebben a házban: Rosás János feleségének Theomeosvári Sárának építési emléktáblája 1610-ből; a földszinti boltozatos terem faragott ajtókerettel és gyámkövekkel 1636-ból (jelenleg Ursus sörcsamok).

Ennek a háznak a homlokzata látható Sárdy István festményén (Muzeum), mégpedig a kép baloldalán (II/35. kép).

Irodalom: KÖVÁRI 1866. 302 (Schütz János háza, melyet Minch Péter 1583-ban építtetett). MÁRKI 1902. 289. 1. 14. sz. BALOGH 1944. 10. DEBRECZENI 1957. 229. MURÁDIN 1965. 1440.

Fő tér 20. [21] sz. (a XIX. században Kárvázi majd Püspöky ház) az északi soron

1541 körüli időből származik az egyik emeleti szoba renaissance ajtaja (II/17. kép). Párkány-frizén lebegő, szárnyas puttók üres cimerpajzsot tartanak.

Mérete: 267 x 158 x 22 cm. Felirata: VERBVM DOMINI MANET INAETERNVM ESA 40 (Esaiás 40. 8).

A pajzstartó, lebegő, szárnyas puttók olasz eredetű motívuma megtalálható a szamosújvári várban, az 1540 körül készült Zápolya cimere, de kevésbé finom faragásban (BALOGH 1943. 165. kép). A pilaszterek kettős szalagfonadéka szintén az olasz kora renaissanceból ered. Előfordul a budai töredékek között és egyéb helyeken is (nyirbátori stallumok, kőszegi vár falfestménye, a sárospataki vár Perényi szárnya stb. – BALOGH: Mátyás. 1966. 121. 1. 87. sz.). A szakállas maszkfejekkel diszitett pilaszterfejezetek a sekrestyeajtó (1528) motívumát ismétlik meg, de szabad átdolgozásban és teljesen más reliefstílusban.

Irodalom: BALOGH 1935. 21., 40. kép. 1943. 101, 161, 169. kép (irodalommal). 1953. 43. SEBESTYÉN 1963. P1. 21. MURÁDIN 1965. 1440. DÁVID L.: A középkori keresztyén művészet theologiai vonatkozásai. Ref. Szemle. Kvár, 1969. 58. PASCU-MARICA 1969. 77. 71. kép.

1571-ben a házai átépítették. Ebből az időből valók a következő faragványok: kapuzata B P monogrammal 1571-ből (a kapuzat felső része a Muzeumban, a két lábazata és keretpilasztere Kolozson; rajza eredeti állapotában Pákei Lajostól – II/38. kép); három ablak triglyphes tagolású párkánnyal, (eredetileg keresztosztással), az egyik B P monogrammal (II/33. kép), ajtó dór frizzel (BALOGH 1944. 19. kép. – II/40. és IV/8. kép); ajtókeret, párkányfrizén konzol-tagolással (BALOGH 1944. 29. kép. baloldalt a 2-ik sorban). Mindezek a maradványok a Muzeumba kerültek. E házból való az a B P monogramos rozettás frizis, amely jelenleg a Fő tér 19 (20) számú ház udvarába van befalazva. Ugyancsak ebből a házból két baluszter-oszlop (egy sima törzsű [II/37. és IV/7. kép] és egy pikkelyekkel diszitett) a Muzeumba került, a harmadik levéldiszes baluszter (IV/45. kép) és az 1762-ből való baluszter Pákei Lajos Majális utcai villájába. Pákei rekonstrukciós rajzán (BALOGH 1944. 20. kép) a balusztereket ablakosztók gyanánt ablakfülkébe helyezi. Rekonstrukcióját azonban Sárdy István festménye nem igazolja, az eredeti ablakkeretek sem.

Ilyen abalkfűlkére egyébként sincsen példa. Sokkal valószínűbb, hogy a baluszterek az udvari tornác árkádjait tartották.

96 A ház nagy részét 1909-ben lebontották. Eredeti homlokzata – a Kárvázi cégtáblával – látható Sárdy István (1846-1901) festményén (Muzeum), a kép jobb oldalán (II/35. kép). A festmény, Sárdy ifjúkori műve, körül-belül a XIX. század harmadik negyedében készülhetett. Jóval korábban Jósika Miklós „Abafi” című regényében (1836) hasonlóképpen ír le egy kolozsvári házat: „a lak emeletes volt, egészen új, szerfelett magas fedele vörösre festve és elől hegyes, totonyforma csucsban végződött és annyira kinyult, hogy a legnagyobb záporban ázás veszélye nélkül lehete a ház előtt mulatni. Ezen első része a födélnek nyitva állt s igen czifra művü fakarzat védte, melybe (ti. a födél első részébe) csak a födélén keresztül lehete jutni.”

A ház egykori homlokzata rekonstruálható, ha a Sárdy-féle képen látható ház-homlokzatba beillesztjük az eredeti kaput és a három eredeti ablakot. Az így kapott vázlat (1. a szövegképet) világosan szemlélteti az épület sajátos jellegét. Az olasz eredetű, de helyivé hasonult elemekből formált, finoman faragott, renaissance nyílászkereteknek és a nagy mesterséggel magasra ácsolt, csucsos tetőzetnek az együttese közvetlenül érzékelteti a ház egykori építészeti hatását, különleges erdélyi varázsát.

100, 98 Rajzok a faragványokról: Pákei Lajostól (II/38. és IV/7,8. kép). RADOS 1942.
101 26/1, 2; 29/2. kép.

Irodalom: KELEMEN 1902. 17 (a kapu még in situ van). MÁRKI 1902. 289. 1. 13. sz. (Kárvázi ház), GERECSZE 1906. 436. CSÁNYI 1913. 21. lap. 11. kép. BALOGH 1934. 138, 145. BALOGH 1935. 23. lap, 50. kép. BALOGH 1944. 11. lap, 18, 19, 20, 26, 29. d. kép. GOLDENBERG 1958. 107. Muzeul Cluj 1967.

P43 50. kép. PASCU-MARICA 1969. 77-78. lap, 89. kép.

Fő tér északi sora, „lábasház”

1608. Segesvári Bálint feljegyzése: „11. novembris jöve Kolosvarban az völegény Bánfi Dienes ..... az menyegző penig lőn az lábasház alatt Márton Deák-nénál.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 172)

1630. Segesvári Bálint: „29. febr. jövének az német császár követei az fejedelem asszonyhoz, úgy mint Prini (Perényi) Gábor, Bakos István és két szürke barát, szállának az Zeller Mártonné házához, és az Márton deákhöz az lábosházhoz.” (ugyanott 197)

1632. Segesvári Bálint: „10 novemb. esketék Zójomi Dávidot ő nagyságát kolosvármegyei ispánnak az székháznál az lábasháznál.....” (ugyanott 204) – A székház megjelölés feltehetőleg arra utal, hogy ez a ház nem azonos Márton deák lábasházával.

1633. Segesvári Bálint: „25. octobr. tevék ismét fel az nagy gombot [a nagytemplom tornyának gombját] ..... és vonák az lábasház felől fel pokrócban be-takarván.” (ugyanott 207).

1655. Megveszi a ref. eklézsia; utóbb itt mérték ki a dézsmabort (HEREPEI 1971. 526).

1734. Descriptio: a piac északi részén említik a Mátyás király szálló helyét [vendégfogadóját], mely a többi felett kimagaslik, s azon kőoszlopokról, melyekre eléje épült, a nép nyelvén lábasház nevet nyert. (Idézi: JAKAB II. 1888. 473).

– Ugyancsak a Descriptio említi a szállóval szemközt, a nagytemplom kerítésének északi oldalán Mátyás király konyháját, öt kéményével.

A lábas-ház alaprajza és helyszínrajza látható az 1784-ben készült térképen (JAKAB Rajzok. II. 1888. II. tábla), távlati képe pedig Veress Ferenc felvételén (BALOGH 1935. 124. kép).

Irodalom: Arch. Ért. I. 1869. 30 (RÓMER Floris említi mint meglévő épületet). NAGY 1926. 10-11. HERPEI 1971. 526.

Fő tér 26. [27] sz. az északi soron (a XIX. században gr. Kemény Sámuel háza)

- 176-178 Ajtókeret 1597-ből Petrus Filstich címerével (II/87. és IV/10. kép). Mérete: 252 cm magas. 174 cm széles 19 cm vastag, belvilág 177 X 87 cm. Felirata: VIRTUTIS COMES (a cimertől balra) INVIDIA 1597 (a cimertől jobbra); a címerben PE és FI betűk. A felirat idézet a köv. műből: Plutarchos: De Pyrhicae Oraculis (MARGALITS 1895. 536. HENKEL-SCHÖNE 1967. 195. WALTHER II/5. 1967. Nr. 33731). – Rajza Pákei Lajostól; Sebestyéntől (1963. Pl. 27).
- Irodalom: KELEMEN 1902. 17. MÁRKI 1902. 289. 1. 12. sz. GERECZE 1906. 437. SÁNDOR 1913/II. 62-63. GOLDENBERG 1958. 107. SEBESTYÉN 1963. Pl. 27. BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. II. köt. 62. P44 kép. MURÁDIN 1965. 1441. HERPEI 1971. 547.

Történeti adatok Filstich Péter házáról:

1607. Segesvári Bálint feljegyzése: „Pünköst napján estve, 7 és 8 óra közt jöve bé Homonnai Bálint közép-kapun, szálla Filstich Péter uramhoz, az kamaraispánhoz.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 170).

1608. Segesvári Bálint: „11 novembris jöve Kolosvárbán az völegény Bánfi Dienes, szálla az Filstich Péter uram házához” (ugyanott 172).

1629. Segesvári Bálim Filstich Péter haláláról: „Lött penig temetése 1-ma die mensis aprilis; az háznál prédikálának németül, az temetőben magyarul.” (ugyanott 196)

Id. Filstich Péten 1547-ben avatták ötvösmesterré, a céhmesteri tisztséget is többször viselte (1573, 1580-1582, 1584-1585, 1587-1594). Ifj. Filstich Péter 1591-ben magister aurifaber (JAKAB Okl. II. 161), 1603-ban „praefectus auri camerae”, 1629-ben meghalt (JAKAB II. 1888. 422, 467, 580. JAKAB Okl. II. 1888. 223). Segesvári Bálint feljegyzése szerint „Bethlen Gábor fejedelemnek kedves embere vala”, de a lakosság a rossz pénz veretése miatt nem szivlelte (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 196). Az 1597-es ajtónak a megrendelője feltehetőleg az ifj. Filstich Péter volt (SÁNDOR 1913/II. 62-63).

Fő tér keleti sora (egykori tulajdonosok)

1574. Kvár szkve: a szegények házának (Szent Erzsébet ispotálynak) a piacon kőháza van. egyik szomszédja Nyirő Kálmán, a másik Viczei Gáspár (1577. XII. 31-32). Ezek a házak a keleti sor északi szakaszán, a Magyar utca felé lehettek (Descriptio 1734).

Viczei Gáspár ötvös volt. Kolozsvár tanácsa több ízben vásárolt tőle kupákat: 1579. jul. 5-én ajándékol a fejedelemnek (1579. XVI. 50), 1585-ben ujévi aján-

Fő tér 20[21]. számú ház rekonstrukciója

déknak (III/XXIV. 1), 1587-ben ujévi ajándékkal Kendi Sándornak (III/XXX. 4.). Meghalt 1594. dec. 21., amikor is harangoztak érte.

Fő tér keleti sora. egykor 31. sz., Bogner ház (a XIX. században Gyergyai, illetve Frank-Kiss ház), a Wolphard-Kakas ház északi szomszédja.

Pákei Lajos feljegyzései e házból kikerült faragványokról az ezeket ábrázoló rajzlapjain: a ház a XIX. században Gyergyai, illetve Frank-Kiss ház volt, amelynek a helyén a Szentegyház utcát nyitották és a rk. status házalt építették. Cserna Károly rajzán (1891) a Wolphard ház északi szomszédságában látható a Frank-Kiss cégtáblásház (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 128). Szádeczky szintén a Frank-Kiss házzal azonosította a Bogner házat (SZÁDECZKY L.: A kvári Báthory ház legendája. Erd. Muz. 1897. 32).

A XVI. század utolsó negyedében a ház Bogner-Gelyén Imre főbíró tulajdonában volt. Báthory Zsigmond 1590. november 25-én Kakas István házáról adott kiváltáslevelébe az utóbbi ház szomszédságában említi egyfelől „Emericus Gelien”, másfelől „Joannes Bek” örököseinek a házat. A házról Segesvári Bálint 1632. dec. 26-án ezt írja naplójában: „ő maga [Pulacher] pedig az felesége után való örökségben lakott az piacon az Közép-utca felől való felen, az mely ház annak előtt Gilyén Imrejé volt, alias Bogner....” (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 204-205). Ez a feljegyzés azonban ellentétei Pákei Lajos jegyzeteivel és Cserna Károly rajzával, mert a ház helyét nem a Kakas háztól északra, hanem délre a Közép utca felé jelöli meg. Lehetséges, hogy Segesvári a „közép-utca felől való felen” megjelölést sommásan értette a keleti piacosor egész déli szakaszára, amelybe beletartozott mind a Bogner, mind a Kakas ház. A faragványok kétségtelenül az északi oldalon lévő Gyergyai, illetve Frank-Kiss házból kerültek elő, – a Múzeum leltára szerint is.

A házat a Wolphard-Kakas házzal egyidejűleg bontották le, 1894-ben, mindkettő maradványai összekeverten egyszerre kerültek a Múzeumba. Erről Posta Béla professzor 1916. máj. 8-án ezeket a sorokat írta Lechner Jenőnek: „az un. Báthory házból és annak szomszédjából kikerült emlékeket, midőn én ide jöttem, gardába rakva találtam a múzeum akkori udvarán. Azután állítottam össze őket, de azt, hogy mely darab való az egyik, melyik a másik épületből, csak az irodalmi források részletes áttanulmányozása után lehetne – esetleg – megmondani. Nálunk azok, mint a Szathmáry házból valók, együtt szerepelnek, mivel Szathmáry aranyművestől – a ház akkori tulajdonosától – együtt kerültek a Múzeumba.” – A darabok eredetét véglegesen és megnyugtatóan csupán Pákei rajzai tisztázták.

A Bogner-Gelyén ház maradványai: a j t ó E B monogrammal, féloszlopokkal diszitett kerettel, 1569 (II/24. kép); a j t ó E B monogrammal, a frizén sárkányokon lovagló puttókkal (II/18. kép); mindkettőről Pákei Lajos felmérési rajza a proveniencia megjelölésével: Gyergyai ház (IV/11-12. kép). Ugyancsak Pákei-nek 1894-ben kelt ceruzavázlatán pedig fél-oszloppal diszitett ajtófél látható, ezzel a feljegyzések Gyergyai ház, a filegóriából (Kvár, unit. levéltár). A fent említett két ajtóval együtt több más faragvány (három ajtófél, friz, gyámkő, kandalló – II/23, 25, 26. kép) került a Frank-Kiss házból a Múzeumba.

Megjegyzendő azonban, hogy a fent említett két ajtókeret a XVI. század harmadik negyedében készülhetett, tehát nem Bogner Gelyén Imre főbíró idejében. Mivel azonban ezeken E B monogram látható, feltehető, hogy hasonló nevű

- apja vagy valamelyik felmenője építkezéseiből származnak. Az építető Bogner valószínűleg azonos volt azzal az Emericus Bogner alias Gelliennel, aki Báthory Kristófnak 1578. szept. 3-án kelt, a harmincadról kiadott oklevelében szerepel (Kvár Ltár. Fasc. III/67. – O. L. Filmtár. 11.541. doboz). – A főbíró Bogner Gelyén Imre (+1621) építkezéseiből származnak viszont a késői darabok: a c s a -
 72 v a r t o s z l o p E B monogrammal (II/23. kép) és egy friz ugyanezzel a monog-
 172 rammal (II/83. kép). Valamennyi a Muzeumban. Kérdés azonban, hogy ezek a
 faragványok egykor ebben a Bogner házban voltak avagy a szomszédos Wolphard-
 79, 75 Kakas házban, mely utóbb Bogner tulajdonába került.
 77 A maradványok rajzai: Pákei Lajostól (II/26 és IV/11, 12.kép); RADOS 1942.
 21/1, 2; 27/1, 2; 20/1. kép. SEBESTYÉN 1963. P1. 23, 24.
 Irodalom: SZÁDECZKY L.: A kvári Báthory ház legendája. Erd. Muz. 1897.
 32. PÓSTA 1903. 21-22. sz. BALOGH 1934. 139. 144 képpel. RADOS 1942. 21,
 27, 29. Muzeul Cluj 1967. 48. 55. kép. PASCU-MARICA 1969. 76. BALOGH
 P45 1973. 360. kép.

Fő tér 32 (31) sz. Wolphard – Kakas ház

- A ház csaknem teljesen eredeti alakjában 1894-ig állt fenn. 1859-ben fényké-
 pezte Veress Ferenc; 1891-ben rajzolta le Cserna Károly a Fő tér keleti házsorával
 együtt (Szádeczky L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 128); 1893-ban a ház hom-
 lokzatát közölte Szádeczky (Erdély. II. 1893. 73), 1893-ban készítette Pákei
 Lajos felvételi rajzait, méréseit, a kidolgozott rajzok azonban későbbiek. -
 52 (Megjegyzendő, hogy Veress Ferenc felvétele a Fő tér keleti soráról benne volt
 abban a gyönyörű fényképalbumban, mely Veress valamennyi kolozsvári felvételét
 tartalmazta. Ez az album Erzsébet királyné számára készült, majd az 1935-ben
 az egyik budapesti aukción bukkant fel, végül a Fővárosi Könyvtár birtokába
 került. Akkortanulmányozhatta e sorok írója, 1945 után azonban már nem volt
 megtalálható.)
- 54-56 A házat 1894-ben bontották le. A ház akkori tulajdonosának Szathmáry ötvös-
 121; mesternek a bontási szándékára nagy mozgalom indult meg a ház megmentésére.
 57-58 Thaly Kálmán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium intézkedését kérte, a
 122-123 Müemlékek Országos Bizottsága is sokat tárgyalt a kérdést. De minden igyekezet
 58, 165, meg tört a tulajdonos ellenállásán. Végül Szádeczky Lajos javaslatára a ház elülső
 145 részének – mely „egészében véve nagyobb műbeccsel nem bír” – a lebontásá-
 61, 127 hoz hozzájárultak (Müemlékek Országos Bizottsága. 110/1893. sz. akta). Ennek
 145-149 fejében a kikerült faragványokat jutányos áron az Erdélyi Nemzeti Muzeum kapta.
 59; Képek a házról Közleményeinkben (II, IV): homlokzata II/10 és IV/19; alap-
 64-65, rajzai (földszinti és emeleti) IV/13, 14; hossz- és keresztmetszete II/11, 12;
 129, emeleti vestibuluma IV/20, 21; kandallós helyiségei a földszinten és az emele-
 131, 140, ten (vestibulum) II/12. b.; zodiakus terem IV/30; udvari homlokzata II/66; ab-
 141-142, lakok II/13, 53, 65-68 és IV/15, 17; ajtók II/15-16, 54, 57-58, 63-64, 70; és
 144;74, 131 IV/16, 18, 24-25, 28; kandallók II/48-52 és IV/26; gyámkövek II/60-62, 71-77
 152-153, és IV/27; zárókövek II/59, 78-79 és IV/29.
 142; A ház építési periódusai
 158, 124, 1534-1541. Wolphard Adorján kolozsvári plébános, erdélyi püspöki viká-
 126; rius építkezése. Maradványai: két ablak 1534-ből (II/13 és IV/15. kép);
 154-161; 133;
 125, 163 164,
 135 61, 59

- 65 egy ablak 1536-ból (BALOGH 1943. 150. kép); egy ajtó 1541-ből (II/16
74 és IV/16. kép); valamennyi a Muzeumban. A három ablak a homlokzat eme-
letét ékesítette, az ajtó az egyik földszinti szobát (JAKAB Rajzok. II. 1888. V.
tábla). Valamennyi a Muzeumban.
- 1579-1581 körül. Wolphard István főbíró építkezése. Maradványai:
129 ajtó 1579-ből (II/54. kép), az egyik földszinti szobából (JAKAB Rajzok. II. 1888.
131, 123 V. tábla); ajtó 1581-ből az emeleti vestibulumból (II/57 és IV/18, 21. kép);
párkánytörődék 1581-ből (1936-ig a Pákei villában volt); kandalló
1582-ből (II/52. kép), az egyik földszinti szobából (JAKAB Rajzok. II. 1888. V.
tábla); kandalló az emeleti vestibulumból (II/48. 50, 51 és IV/21. 26. kép);
139 kandalló (II/49. kép) az egyik földszinti szobából (Balogh 1944. 13. kép);
134, zárókő Wolphard címerrel az emeleti vestibulumból (II/59 és IV/20, 21. kép);
136-137, gyámkövek (II/60-62 és IV/27. kép), ezek azonban – évszám és címer hiján-
123, 133; nehezen keltezhetők, közöttük lehetnek Kakas idejéből való darabok is (például
132; 125 II/60-kép, a címerpajzsról ítélve). A felsorolt maradványok mind a Muzeumban
122-123; vannak. – A Pákei villába kerültek a következő darabok: a b l a k 1581-ből
148, 124, (IV/17.kép); b o l t z á r ó k ő maszkkal (készítési ideje kérdéses, lehet Kakas
126, 135; idejéből is). – A z u d v a r h á r o m a b l a k a eredeti helyén látható (II/53.
158 kép). Mind a hármon Wolphard István monogramja. Méretei: kb. 210 magas, bel-

- világ 151 x 117. Rajza: RADOS 1942. 30/3. SEBESTYÉN 1963. P1. 14.
- 1590-es évek. Kakas István fejedelmi prothonotarius építkezése. Marad-
144, 152 ványai: ajtó 1590-ből (II/70 és IV/24. kép); gyámkö dudás gyermekkel a
159, 155 lépcsőházból (II/71. kép); két gyámkő a zodiakus teremből (II/74. kép);
valamennyi a Muzeumban; továbbá a fent említett b o l t z á r ó k ő maszkkal
(egykor a Pákei villában). Eredeti helyén, a Fő tér 32 (31) számú ház udvari
szárnyának a földszintjén: a z o d i a k u s t e r e m (IV/30. kép) eredeti gyámkö-
165, 154 veivel (II/72. 73, 75-77. kép), boltozatával (II/78, 79 és IV/29. kép); udvari
156-157, a b l a k a i v a l (II/65-68. kép), valamint a szomszédos s z o b a (vestibulum?)
160-164; boltozattal, udvari ablakával (II/67. kép) és az udvarra nyíló Kakas-ci-
145-149; meres a j t a j á v a l (II/63 és IV/25. kép). Az udvar m á s i k a j t a j a Kakas mo-
146, 141, nogramjával (II/64 és IV/28. kép) eredetileg az egyik földszinti kandallói szobá-
153; 142; ban állt (II/12. b. kép). A Kakas-cimeres ajtó felett szakállas maszk-fej van be-
58 falazva, valószínűleg párkányfríz maradványa. Az udvari homlokzat emeleti fa-
lában pedig renaissance keretű n a p ó r a volt látható, ez azonban eltűnt. Rajza
Pákei Lajostól.
- 145-149 Kakas építkezéseiből származó a b l a k o k (II/65-68. kép) méretei: magasság
225; a könyöklő párkány hossza 148; belvilág 176 x 109. Az első három ablak a

146 zodiakus szobába nyílik, a negyedik a szomszédos, kisebb szobába. Ennek párkányán (II/67. kép) felirat:

VIGILANDO AGENDO BENE COSVEDO.....

141, 153 A Kakas-cimeres ajtó (II/63 és IV/25. kép) méretei: 272 x 145. közép-magasság 296; belvilág 222 x 95.

142 A Kakas-monogramos ajtó (II/64 és IV/28. kép) mérete: 260 x 129; közép-magasság 266; belvilág 190 x 83; pilaszterfej magassága 28.

146 Mind az ablakok, mind a két ajtó, a XVI. századi stílusfejlődés legkésőbbi sza-
147 kaszát képviselik. Az ablakokhoz, különösen a párkány konzolsorához (II/67. kép) Sebastiano Serlio rajzaiban találhatunk analógiát (II/68. kép). Az ajtók jellegzetessége a párkány megtörése a közepén háromszögű felmagasítással. A Kakas-cimeres ajtón további késő- renaissance motívumok: a rusztikás keret, a pilaszterfejek egyszerű tagolása és az oromzat kitöltése legyezőszerűen széles lemeztagokkal. Ezek az elemek Kolozsvárt előfordulnak Filstich Lőrincz cimerével ékesített párkányon (Fő tér 5. sz.) és Hensler Benedek monogramjával jelzett ajtón (II/44. és IV/33. kép) a Hid-utcából (Múzeum), mindkettő a század végéről, vagy éppen a századfordulóról. Ilyen típusú ajtó a XVI. századból – Kolozsváron kívül – csak egy ismeretes, mégpedig Szebenben.

150 A Kakas-cimeres ajtó motívumai megtalálhatók az olasz építészek műveiben, főként Gullio Romano (Róma, Palazzo Maccarani [IV/22. kép]; Mantova, Palazzo del Tè) és Bartolommeo Ammannati (Firenze, Palazzo Mondragone), valamint
151 Giovan Antonio Dosio rajzaiban – IV/23. kép. (La Critica d'Arte. 1957. 461. FROMMEL, Ch. L.: Der römische Palastbau der Hochrenaissance. Tübingen, 1973. Bd. 3. S. 86. Abb. XVIII. b. és c.)

162, 164 A zodiakus szoba gyámköveinek mérete: 25 x 27 x 12. A faragványok
163; 154- sorrendje: a boltozaton Halak (IV/29. kép), Kakas cimer (II/78. kép), Kos
157, (II/79. kép); az ablak felőli falon Kos. Bika, Ikrek, Rák (II/72, 73, 75, 77. kép);
160-168 a szemközti falon Oroszlán, Szűz (mérleggel), Holló (modern), Skorpió (II/76. kép).

1603 után. Bogner-Gelyén Imre építkezése. Maradványa: cimer-
pajzs E B monogrammal, befalazva az udvaron a Kakas-monogramos ajtó fe-
lett (Veress 1905. 115. 1. 31. kép). A Múzeumban lévő maradványok: c s a v a r t
72 o s z l o p E B monogrammal (II/23. kép); párkányfríz triglyphes tagolással,
172 E B monogrammal (II/83. kép). Kérdés azonban, hogy ezek a darabok ebből a házból (Wolphard-Kakas-Bogner-házból) származnak-e, avagy Bogner régebbi örökletes házából (Frank-Kiss ház), mely a Wolphard-Kakas ház északi szomszédja volt (lásd a 267. lapon).

- Feltehetőleg a XVII. századból származott a ház homlokzatának „rázsa szövet módjára kockásan tarka” festése, melyről Nagy Péter (Grandpierre Emil) emlékezik meg (Nagy 1936. 10, Szabó 1946. 32). Ezért nevezték Rázsa háznak. Talán quader-köveket utánzó festés, illetve sgraffito lehetett, amilyen más helyekről ismeretei (Árva vára, Késmárk, harangtorony stb.), vagy pedig pusztán ornamentális jellegű sgraffito, mint egy kőszegi házon (Jurisich tér 7.).
- 54-58 Pákei Lajos rajzai a Wolphard-Kakas házról: a ház homlokzata (II/10. kép), földszinti alaprajza (IV/13. kép), emeleti alaprajza (IV/14. kép), hosszmet szete (II/11. kép), keresztmet szete (II/12. kép), kandallós szobáinak a keresztmet szete (II/12. b. kép), emeleti vestibulum (IV/21. kép), az emeleti vestibulum boltozata (IV/20. kép), földszinti kandallója (BALOGH 1944. 13. kép). A tajzok első közlése: BALOGH 1944. 7 – 15. kép. – Részletrajzok: RADOS 1942. 20, 22, 23/1, 26/4, 28, 30, 31. SEBESTYÉN 1963. Pl. 11-19.

Irott feljegyzések a Wolphard-Kakas házról:

1576-ban és 1579-ben Wolphard István Seres Jánossal dolgoztatott, legutóbb két ablakot faragtaton (Ars Hungarica. 1974/2. 371).

1584. május. Kvár szkve: „Wolfart uramnak vöttem az két kövét az bányában .... Egy nagy öreg kövét dec. 75. Az hazahozásától fizettem den. 40.” (III/XVIII. 123a).

1590-ben Kakas István feleségül veszi Baráth Zsófiát, Wolphard István főbíró özvegyét.

1590. nov. 25. Báthory Zsigmond kiváltságlevele: „vi quarum domus Colosvariensis Stephani Kakas assessoris sedis iudiciariae, in vicinitate domorum circumspecti Emerici Gelien ac haeredum circumspecti Johannis Bek sita, a condensione hospitem immunis declaratur.” (VERESS 1905. 38-40).

1592. dec. 30-án Báthory András biboros Kakas István házinál szállt meg (Veress 1905. 41/31).

1595. májusában a pápai nuncius elment Kakas házából (VERESS 1905. 65/6).

1595. június 23-án a legatus szállt meg ugyanitt (Erd. Muz. 1897. 25-26).

1596. ápr. 29-én az apostoli nuncius (Kvár szkve VII/XXI. a. 15).

1596. dec. 29. él

1597. jan. 3. között ismét a legatus azaz Carillo (Erd. Muz. 1897. 25-26).

1597. aug. 29-én a fejedelemszony Kakas Istvánnál volt ebéden, szept. 27-én ládáit viszik el Kakas házából (VERESS 1905. 72/24).

1600-ban Mihály vajda lefoglaltatja Kakas vagyónát.

1600. nov. Kakas folyamodványa Mátyás főherceghez: „Kolozsvárt három és pedig a legkülönb kiváltságos házam van.” (idézve magyar fordításban: Erd. Muz. 1897. 27). – Kakas Istvánnak két háza volt a nyugati soron, a harmadik pedig a keleti soron (az egykori Wolphard ház).

1600. nov. Kakas István folyamodványa Rudolf királyhoz, hogy Mihály vajda által lefoglalt és Eötvös Andrásnak, Kakas Kata férjének adott javait, Basta György által adassa vissza (Tört. Tár. 1897. 607-608).

1600-1602. Különféle akták Kakas kolozsvári javainak az ügyében (ugyanott 600-625).

1602. aug. 2. Prága. Kakas István folyamodványa Rudolf királyhoz lefoglalt erdélyi javainak a visszaszerzése végett. Megbizottjának nevezi: „meinen lieben Freunt und Nachbern Emerichen Bogner” (ugyanott 620-623). A rokonsággal foly-

tatott hosszadalmas huzavona után Kakas visszakapta vagyonát. Ő maga azonban nem tért vissza Erdélybe.

1602 szept. 12. Bogner Gelyén Imre megvette Kakas kandallós házát 3700 forintért (VERESS 1905. 96, 102, 115).

Irodalom: M. Tört. Társulat 1868.szept. 20-25-én Kolozsvárt tartott első vidéki gyűlése. Századok. 1868. 580 (Szathmáry házról: „különösen kitűnik a piaczi Szathmáry-ház jellemző feliratai-, gyönyörű portáléi-, kandallói- s egyéb műfaragványaival, melyeknek fenntartására gond fordítottak”). Emke uti kalauz. Kvár, 1891. 47 (Merza Lajos: a homlokzata ép, földszinti helyiségei eredeti faragványokat mutatnak); SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 128. B. A.: A „Báthory ház” Kolozsvárt. Erdély. II. 1893. 47-48; SZÁDECZKY L.: Régi magyar turisták és utazók. Erdély (kolozsvári folyóirat). II. 1893. 72-74. SZÁDECZKY L.: Kakas István és a kolozsvári Báthory ház. Tört. Tár. 1897. 606-625 (a házra vonatkozó kolozsvári és bécsi levéltári adatok közlése). SZÁDECZKY L.: A kolozsvári Báthory ház legendája. Erdélyi Múzeum. 1897. 17-32. KELEMEN 1902. 17. MÁRKI 1902. 289. VERESS E.: Kakas István. Bp., 1905. 62, 115. 1. 11. kép (K. Sebestyén József rajza a ház homlokzatáról Veress Ferencnek 1859-ben készült fényképe alapján). GERECZE 1906. 436. CSÁNYI 1913. 9-20. SÁNDOR 1913/II. 56-61, 69-70. FERENCZI Sándor: A kolozsvári Wolphard ház. Pásztortüz. VIII. 1922. 101-102 (meghatározta Wolphard Adorján címerét és ezzel egyben építkezéseit, tisztázta a ház építéstörténetét). NAGY 1926. 10 (Rázsa ház). BALOGH 1934. 144-145. BALOGH 1935. 20, 21, 23 (Kakas építkezésében Diószegi István munkáját feltételezi), 48-58. kép. BALOGH 1940. 544, 545. RADOS 1942. 30, 31. VÁSÁRHELYI 1942. 67, 117, 124, 125. SZABÓ 1946. 32. BALOGH 1953. 48, 51, 45. kép. PASCU 1954. 199, fig. 77. BALOGH 1956. 304, 305, 228. kép. JAKÓ 1957. 366-367. GOLDENBERG 1958. 104-107. BALOGH 1961. 339. 343. SEBESTYÉN 1963. P1. 15, 16, 18, 19, 87-88, 90-92. BALOGH 1964. 242. MURÁDIN 1965. 1439, 1440. Muzeul Cluj 1967. 48-49. PASCU-MARICA 1969. 71-73. BALOGH 1970. 239. 1973. 241, LĂZĂRESCU, G. – STOICESCU, N.: Țările Române și Italia pînă la 1600. București, 1972. 202-203.

A ház tulajdonosaira vonatkozó adatok:

1.) Wolphard Adorjánra: BALOGH 1943. 206-207. V. KOVÁCS S.: Magyar humanisták levelei. Bp., 1971. 488-490.

2.) Wolphard István 1559-1560-ban a wittenbergi egyetemen tanult; 1581-ben főbíró; neve szerepel a Monostori kapubástyától észak felé húzódó várfal 1581-ből való építési emléktábláján (JAKAB II. 1888. 23; JAKAB Okl. II. 1888. 726.). SZAMOSKÖZY (IV. 1880. 13) jeles matematikusnak (peritus mathematicus) neveit. Felesége Baráth Zsófia.

3.) Kakas Istvánra: VERESS Endre: Zalánkeményi Kakas István. Bp., 1905. (ebben részletesen szól Kakas padovai egyetemi éveiről és külföldi utazásairól) – P. Andreas Buzau 1586-i jelentése szerint „Stephanus Kakas iuvenis nunc primum ex Italia rediens” Martinus Literatus centumvir-rel együtt védi a jezsuita kollégiumot (Fontes II. 1913. 180).

4.) Bogner Gelyén Imre (Emericus Bogner filius Chilianus – Szamosközy III. 1877. 91) „a híres, neves, nemzetei, becsületes kolozsvári bíró” 1558-ban született, meghalt 1621 június 24-én 63 éves korában. A kolozsvári bíróságot 14

esztendeig viselte „sok háborúságos időkben, az ki az maga jóvát is nem szánta az szerelmes hazája mellett...” Hivatalának önfeláldozó betöltéséért nagyra becsülték. Temetésén a nagy templomban Bethlen István gubernator is részt vett. (Segesvári Bálint feljegyzései. Erd. Tört. Adatok IV. 1862. 187-188. 204-205. JAKAB II. 1888. 173. 237). 1604-ben Somogyi Ambrus egyik művét neki ajánlotta. Házában szállt meg Bethlen Gábor 1622-ben (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 191. JAKAB II. 1888. 424).

F ő t é r , Nagy Salathiel háza

1559. ápr. 18. A városi tanács oklevele Nagy Salathiel végrendelezéséről, amikor „ad domum proprie residence dicti Salathielis Nagh in maiori theatro (nagy piac, azaz a Fő térnek a Szent Mihály templomtól délre eső része) fundatam accessissent. Ac in superiori pallacio prenomminatus Salathiel in lecto egritudinis decumbens...” (Jakab Okl. I. 1870. 391). 1521-ben „Salathiel magnus” iuratus civis (Szádeczky L.: Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Bp., 1913. II. 32). – 1588-ban az ifj. Salathiel hagyatékában „írott madarakkal, vadakkal” diszitett kárpitot leltároztak (Jakó 1957. 371), feltehetőleg flandriai munkát.

Monostor utca 3. sz. „N I” monogramos magyar ötvös háza (a XIX. században Naláczy ház)

- 120 Maradványai: a j t ó 1586-ból magyar felirattal (II/47. kép); ajtóparkány.
118 a cimerpajzsban kehely, azaz ötvösjelvény és „N I” kezdőbetűk (II/46. kép).
Valamennyi a Muzeumban.

A XVI. század második feléből két „N I” kezdőbetűs magyar ötvös ismeretes. Az egyik Ioannes Nagibaniai, aki 1583-ban jutott magisténégre (JAKAB II. 1888. 313), valószínűleg annak a Bányai Ötvös Jánosnak a fia volt, akinek 1574-ből való sarköve a várfalból került elő (l. a sarkövek jegyzékében – V. Közl.). A másik Ioannes Nireo, aki 1580-ban lett magister (JAKAB II. 1888. 313). 1585-ben pedig a város kupákat vásárolt Nyreo Jánostól (Kvár szkve III/XXII. 57.). Valószínűleg kisfia sarköve „Nyirő János fia Istók” emlékköve 1585-ből, amely éppen a Széna utca és a Monostor kapu között, a várfal belső oldaláról került elő (l. a sarkövek jegyzékében – V. Közl.), tehát a Monostori utcai háztól nem messze. 1630-ban kelt Nyirő Ötvös János hagyatéki leltára, amely többek között két képet, kis című aranyas ládát, szarvas agancsból való gyertyatartót sorol fel (JAKÓ 1957. 375, 378, 388).

Irodalom: BALOGH 1934. 145, 139 képpel. 1935. 22. 44. kép. 1940. 545, 539 képpel. GEREVICH 1940. XXXVI. tábla (BALOGH Jolán felvétele). BIRÓ 1941. 33. BALOGH 1942/I. 105. RADOS 1942. 23/2. GOLDENBERG 1958. 108.

Monostor utca déli során ház (13. sz. ?)

- 172 E ház pincéjében a bejárat felett triglyphekkel tagolt parkány volt befalazva, amelyet az 1930-as években láttam és fényképeztem, 1962-ben azonban már nem találtam meg. Debreczeni jegyzéke sem jelzi. Nyilván elpusztult. Triglyphes tagolása, rozettás disze hasonló volt az E B monogramos ajtóparkányhoz (Muzeum – II/83. kép).

Monostor utca, Kőműves Lőrincz háza

Kőműves Dabó Lőrinczet (1584-1598) 1588-ban Monostor utcainak nevezik.

Külmonostor utca 5. sz. (egykori jezsuita rendház)

Ajtókeret szemöldökkő a XVI. századból, említi DEBRECZENI (1957. 230).

Hid utca, Bernardus pictor háza (tévesen un. Zápolya-ház)

87 Ajtóparkány 1512-ből, „Bernardus pictor” nevével (II/29. kép). Jelenleg a Muzeumban. Mivel felirata Zápolya János erdélyi vajdát említi, tévesen arra következtettek, hogy a ház Zápolya-ház volt.

Irodalom: Századok. 1868. 580. JAKAB Rajzok. I. 1870. VIII. tábla. JAKAB II. 1888. 83. BALOGH 1943. 62, 85, 174, 257, 359, 378, 63. kép. ENTZ 1957. 253. GOLDENBERG 1958. 107. SEBESTYÉN 1963. 87. MURÁDIN 1965. 1438. Muzeul Cluj. 1967. 48. PASCU-MARICA 1969. 70., 66. kép.

Hid utca, Pulacher ház

1632 dec. 26. Segesvári Bálint feljegyzése: Pulacher István bíróról: „kinek az atyja ..... Hid utcában lakott az napkelet (felől) való szeren negyed házban az felső szegeleten alól.” (Erd. Tört. Adatok IV. 1862. 204-205) – Pulacher István királybíró neve szerepel a Szamoshid 1580-ból való építési emléktábláján. Simon Fischer, a kvári schola lectora 1599-ben neki ajánlotta dialektikai munkáját (Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 859. sz.).

Hid utca 15. sz. (a XIX. században Dunki-ház)

Ablak-keret hármassal, fogsoros parkánnyal, a cimerpajzsban szabójelvényel, azaz ollóval, befalazva a ház tűzfalába. Felirata: ENDRES HERTELL ANNO DOMINI 1598. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 20. 29. kép, baloldalt fent).

Ablak-keret egyszerű tagolással, fogsoros parkánnyal, a cimerpajzsban monogrammal (hasonló a Magyar utca 4. sz. ház kapuja felett lévő cimerpajzs mo-

nogramjához). Felirata SEMPER AD MEMENTO. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 29. kép (a lap jobb felső szélén).

Irodalom: BALOGH 1944. 12.

Hid utca 22. sz. (a XIX. században 292. sz.)

105 Kapuzata 1584-ből (II/41. kép). Félköríves nyílása két sima félpilléren nyugszik, ivetén a kulcskő akanthuszlevéllel díszített, ezt az építészeti szerke-

- zetet kétoldalt egy-egy kannelurás pilaszter keretezi, melyeket széles párkány zár le. A párkány alsó keretén közepén cimerpajzsban H B R monogram, felette a frizen felirat, megosztva a középre helyezett rozettával, legfelül fogsorral díszített párkánylezárás. A kapu párkánya befalazva a Pákei villában a veranda ajtajába, az ívezet kulcsköve ugyanitt a villában külön befalazva, az egyik pilaszter töredéke ugyanitt a kertben (IV/45. kép). – A kapuzat rajza eredeti állapotában Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 26 – ugyanezen a lapon részletrajzok a cimerpajzsról és a kulcskőről. – és II/41. kép.
- 104 Ajtó 1586-ból, triglyphes párkánnyal, a cimerpajzsban B H R monogrammal, a frizen felirat (II/55. és IV/47. 48. kép). Az ajtó befalazva a Pákei villába. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 25. kép – II/55. kép.
- 108, 125 Ajtó 1585-ből, ajtó 1586-ból B H R monogrammal, ajtó H B monogrammal (II/42-44. és IV/32-35. kép). Mind a három a Pákei villa verandájába (vestibulumába) volt befalazva, 1936-ban mindegyiket átszállították a Muzeumba.
- 104, 106-107, 109-111 Ablak 1584-ből, keretelő pilasztereinek fejezetén egy-egy dombormű: geniuszok lefelé fordított fáklyával (IV/44. kép). Befalazva a Pákei villába.
- 107 Ablak háromszögű oromzattal, valószínűleg a XVII. századból. Befalazva a Pákei villába.
- Kettős keresztosztású ablak párkányának töredékei B H R monogrammal. Felirata: ..... IVS HENCZEL (cimerpajzs) WLINVS. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 27. kép. (Rajzán az IVS szómaradvány téves kiegészítése BASILIVS-ra.) Ez a párkány több darabban külön-külön befalazva a Pákei villába. A darabok a következők: friz-töredék a fenti felirattal; kannelurás keretelő gyámkő; cimerpajzs monogrammal (IV/43. kép).
- 106 Boltózat tartó gyámkő kannelurás tagolással. Ez a darab elkallódott. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH. 1944. 28. kép.
- Kannelurás tagolású gyámkövek az olasz késő renaissance építészetben fordulnak elő; megtaláljuk a firenzei Biblioteca Laurenziana egyik fülkéjén is (The Art Bulletin. XVI. 1934. 140). Olasz közvetítéssel került Erdélybe. Kolozsvárra (Fő tér 5. számú háznak és Fő tér 32 [31] számú Wolphard-Kakas háznak a gyámkövei). Erdély-szerre igen elterjedt, gyakori a XVII. században is.
- A faragványokon háromféle tulajdonos monogram fordul elő. Az egyik változat H B R összefonásából áll (kapu 1584-ből). A másik változat ennek a fordítottja,

- 106 ugyanis B H R betűkből van összeállítva (1586-os ajtó a Pákei villában, 1586-os ajtó a Muzeumban, cimerpajzs a kettős keresztosztású ablak párkányától a Pákei villában – IV/43. kép). A harmadik változat csupán H B betűkből áll (ajtó a Muze-

umban), ez a monogram azonos Hensler Benedek ötvösmesternek egyik munkáján egy ezüst paténán látható monogramjával (unit. egyház). Egy 1619-ből való szer-

ződés valóban említi is Hensler, másképp Eötvös Benedeknek a Hid utca nyugati során, az Óvár falához épült házát (JAKAB II. 1888. 529). Kérdés azonban, hogy 1584-1586-ban ő építkezett-e, vagyis, hogy a monogramok első és második változata őt jelöli-e, avagy más személyeket. Az 1586-ban építkező valószínűleg azonos az ablakpárkány feliratában szereplő Henczel nevű személlyel. Kérdés az is, hogy ez a Henczel nevű polgár a Hensler családba tartozott-e.

A faragványokról részletesebb adatok részben a Pákei villa, részben a Múzeum anyagának az ismertetésében (lásd a 271-274. lapon).

Megjegyzendő még, hogy a Hid utca 261 számú ház a Pákei család tulajdonában volt. Pákei Lajos közvetlenül értesülhetett a 292. számú ház bontásáról és így kerülhettek azután a lebontott ház faragványai a Pákei villába még 1906 előtt.

Irodalom: THALY K.: Régi ház és harang feliratok. Századok. 1869. 269. BALOGH 1934. 145. RADOS 1942. 24. BALOGH 1944. 12. 25-28. kép. GOLDENBERG 1958. 108, 7. jegyzet; SEBESTYÉN 1963. 25, 26, 30. H. TAKÁCS 1970. 111. kép (tévesen mint a volt Pákei-ház ajtaja említve).

Magyar utca 1. sz. (ev. püspökség)

Keret-töredék egyszerű renaissance tagolással, befalazva a kapualjba. Mérete 74 x 26 cm.

Félköríves kapu gótikus profillal.

Magyar utca, északi sora, régi házak.

166 Ezeket a házakat az új unitárius kollégium építéskor lebontották. Alaprajzukat felmérte Pákei Lajos 1896-ban (Balogh 1944. 24. kép) – IV/31. kép). Ezekből a házakból a következő töredékek, illetve maradványok kerültek elő.

171 Háromszatu ablak szemöldökköve fogsoros disszel, szabőjelvény-nyel. XVI. század második fele (Múzeum). – II/84. kép (téves felirattal mint ajtóparány).

Háromszatu ablak szemöldökköve fogsoros disszel, S S monogrammal. 1599 (Múzeum).

- Ajtó fogsoros párkánnyal. XVI. század vége (Muzeum).
- 167 Ajtó 1595-ből, Petrus Daumen nevével és monogramjával (II/80. kép).
Mérete: 187 x 107 x 17; belvilág 168 x 76; pilaszterszélesség 15. Felirata:
15 DAS HAVS STECH IN GOTTES GEVALDT 95
PETRVS DAVMEN
- A fríz közepén címerpajzs, mezejében P D betűk, és mészárosjelvényként balra forduló ökör. Az ajtó jelenleg befalazva az Unit. Kollégium egyik udvari helyiségében. Az ajtó rajza Pákei Lajostól (II/80. kép), Sebestyén Györgytől.
- Petrus Daumen egykori háza – Kelemen Lajos közlése szerint – az unit. templom tözsomszédságában állott, vagyis annak a keleti oldalán; félköríves, kőbéléses kapuja ét boltozatot kapualja volt, két ablaka nyílt az utcára. Pákei Lajos alaprajzán (IV/34. kép) a bal szélső épület. Távlati képe látható Veress Ferenc felvételén (BALOGH 1935. 123. kép).
- Irodalom: K. L.: Lebontott régi házak. Erdély. 1899. 85-86. GERECZE 1906. 437.
- P47 BALOGH 1935. 22. BALOGH 1944. 11-12. SEBESTYÉN 1963. Pl. 30.
- Magyar utca 4. sz.
- P48 A kapu felett befalazva címerpajzs S betűs monogrammal. A pajzs formája alapján a XVI század második negyedéből származhatik.

- Magyar utca 32. sz.
- 93-94 Ajtó 1559-ből, a címerpajzsban G B monogrammal (II/32, 33. kép).
Jelenleg pincelejázat. Mérete: 266 x 165 x 21 cm; belvilág 175 x 113 cm, keret-

szélesség 25 cm. A koronázó attika mezejének alsó sávjában felirat, felső széle-
sebb sávja üres, talán dombormű diszithette.

Évszáma az Ivhajlás jobb és bal felén: 15 59.

Felirata: AVDI VIDE TACE SIVIS VIVERE PACE

A felirat eredete: Lucianus (Lukianos) görög mondásának latin változata (Adagia
1670. 677. MARGALITS 1895. 57. WALTHER II/1. 1963. Nr. 1720).

Irodalom: BALOGH 1934. 145, 138. képpel. 1935. 21. 42 kép. 1940. 145.
RADOS 1942. 25. GOLDENBERG 1958. 107 (feltételezése szerint itt volt a Szent
Erzsébet ispotály és ennek maradványa az 1559-es ajtó). SEBESTYÉN 1963. Tl.
P49 28. MURÁDIN 1965. 1440. H. TAKÁCS 1970. 110. kép (Sebestyén György rajza).

Magyar kapu melletti ház

Ajtó kannelurás pilaszterekkel, frizén két rozetta között Ures cimerpajzs. Ezt
a faragványt a ház lebontása után Nagy Lajos Hosszu-Szappan utcai háza tűzfalába
falazták be. Ugyanezen a helyen 1962-ben is megvolt. Rajza Pákei Lajostól
168 (II/81. kép).

Közép utca 32. sz. (régi számozás szerint 33.)
95 Kapuzata (II/34. kép) félköríves nyilással, kulcskővén cimerpajzs, benne
K betű és sérült kőfaragó-jel, az ívet felett jobb és baloldalt egy-egy medail-

lon arckép. A félköríves nyilást kétoldalt egy-egy, korinthusi fejezetű féloszlop
keretezi, amelyeket fogsoros párkány zár le. A párkány frizén felirat:
PSALMO 18 HATALMASSAGNAK WRA BODOG EMB.....
BENNED BIZIK HIERO IX. ATKOO [az O betűkben TT] EMBER AKI EMBER....
A felirat szövege csak Pákei Lajos rajzáról ismeretes, szövegmásolata azonban
hiányos, sőt tévedések is csuszta bele – feltehetőleg a párkányfriz rongáltsága
miatt. Az idézetek ezért pontatlanok. Ugyanis a Károli Gáspár-féle fordításban
a 18. zsoltárban ilyen ige nem található, de hasonló szövegű igék vannak a követ-
kező zsoltárokbán: 2. 12; 34. 9; 40. 5; 84. 13. stb. A második sorban a hivatkozás
szintén téves, Jeremiás (Hieronymus) könyvének 9. fejezetében ilyen ige nincs,
ez valójában Jeremiás 17. 5. igéje („átkozott az a férfi, aki emberben bizik”).
A kaput 1928-ban bontották le, töredékei sokáig a ház udvarán feküdtek. A kapu
rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 22. kép.

Irodalom: KELEMEN 1902. 30. MÁRKI 1902. 289. 16. sz. GERECZE 1906. 437.
kl. [KELEMEN Lajos]: Elpusztult kolozsvári faragott köemlékek. Művészeti Szalon.
P51 1928. 10. sz. 13. BALOGH 1934. 145. 1935. 22, 43. kép. 1944. 11. 22. kép.
GOLDENBERG 1958. 108.

Közép utca. Eötvös Ágoston Gergely kőháza

1572-ben a reformátusok ebben a házban istentiszteleteket tartottak. Ennek em-
lékére feliratos táblát illesztettek a ház falába. Szövege:
Hic locus est, Lucas hic pator in urbe Marothi
Eloquio docuit mystica verba Dei.

Haec fuit ipsa domus, domus haec cunabula quondam
 Prima Reformatae Religionis erat.
 Parvus hic populus, primum grex parvus, in unum
 Convenit, populi concio parva fuit.
 Donec in immensum nascens Ecclesia Coetum,
 Ter Sancti crevit Numinis auspicio.

Georgius Agoston Eotves
 Possessor harum aedium haereditarius
 Monumentum hoc marmoreum memoriae
 ergo locavit.

Létavay közlése szerint az utolsó szó nem „locavit”, hanem „curavit”. Ugyanő írja 1818-ban, hogy az emlékkövet néhány évvel ezelőtt a Reformátusok Könyvtárába vitték.

Irodalom: Descriptio 1734; LÉTAVAY 1818. 139. 1. 29. sz. VASS J.: Emléklapok Kvár előkorából. Kvár 1865. 33-34. JAKAB II. 1888. 503.

Király utca, Kömyves András háza

Kömyves Andrást 1589-ben „Király utcabeli Keomies Andrásnak” nevezik.

- P17, 18, Farkas utca, kőfaragó mesterek házai
 P21, 24 Georgius Wywary – Georgius lapicida (1525-1530);
 Keomyes Ambrusné (1555-1588);
 Keomyes Máthe (1555);
 Benedictus Valazwthy – Benedictus lapicida (1530-1556);
 Keomyes Gergel (1554-1570);
 Seres János (1571-1579).

Megjegyzendő, hogy a kőművesek (kőfaragók) bástyája a Farkas utca déli ház-sora mögött végighuzódó városfalnak mintegy a közepén volt, a Bethlen bástyától a harmadik (SZABÓ 1946. 71. térképén [32-33] a 39. sz.).

Széna utca, Viczei Máté ötvösmester háza

Viczei Máté 1580-ban lett magister (JAKAB II. 1888. 313.), 1623-ban balt meg. Háza a Széna utca sarkán állott. Itt szállt meg Bethlen Gábor 1615-ben (HEREPEI 1971. 43). Házát 1627-ben 3200 forintra becsülték, hagyatékában 20 festményt és „kilenc remek gypszbeol eonteot tablat”, azaz stukkó domborművet leltároztak (JAKÓ 1957. 368. 374-375).

Széna utca, Seres János ötvösmester háza

1633. Segesvári Bálint feljegyzése: mikor a nagy templom tornyát villámütés érte és a toronygomb lezuhanva kettévált, „forrasztotta Seres János Szén utcában öszve.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 207). Seres Jánost 1640-ben és 1651-ben ötvösmesternek nevezik (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Bp., 1913. 141; JAKAB Okl. II. 1888. 221). Bethlen Gábor nagyra becsülte munkásságát. Ezt bizonyítja a fejedelemnek 1619. aug. 21-én Gyfahérvárt kelt levele a kolozsvári tanácshoz: „Seres Eötvös Jánosra byztwk es adtwk mi igien zorgos draga aran j ezust m jvunkett, hogij el kezijtene...” (Kvár, Áll. Ltár. Fasc. III/243. – O. L. Filmtár. 11543. sz. doboz).

Seres János kétségtelenül a Szécsi Seres családból származott. Talán azonos az a Seres Jánossal, aki 1624 októberében a nagy templom toronyórájának a tábláját festette (JAKAB II. 1888. 378).

Széna utca 6. sz.

Ajtószemöldök-kő. 1539 (befalazva a pincelejáróba). Méretei: 32 x 155 cm. belvilág szélessége 105 cm. Felirata (feloldva a ligatúrák betűket): FORNIX CELLARII FACTA ANNO 1539. A betűtípusok átmeneti jellegűek. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 29. kép).

Irodalom: BALOGH 1943. 101, 261, 154. kép. BALOGH 1944. 12. DEBRECZENI 1957. 229.

Ajtópárkány 1561-ből. Elpusztult (Debreczeni nem említi).

46-51 Óvár, Mátyás-ház (II/5, 6. és IV/36-39. kép)

Helye a Szentlélek és a Torony utca találkozásánál kiszélesedő kis tér déli során a Klostrom utca sarkán, szemben az Óvár déli bejáratával (egykori kapujával), a későbbi Mátyás király utcával. Tehát igen hangsúlyos központi helyen áll.

Történeti adatok:

1467. szept. 29. Kvár. Mátyás király, mivel „Regiam decet Majestatem domum et locum nativitatis suae” kiváltságokkal felruházni, továbbá tekintetbe véve híveinek kérését Stephanus Kolb-nak az érdekében és az ő apósának Jacobus Mehffinek hűséges szolgálatait, „quendam fundum Curiae, seu domum ipsius lapideam in veteri Castro Colosuar ex opposito nouae civitatis sitam et habitam, cui ab orientali quaedam platea per quam iter ad Clastrum Beatae Mariae virginis in eodem veteri Castro habitum, ab occidentali vero domus Anthonii Veres contigue vicinari dicuntur”, azaz ezt a házat minden hozzátartozandóságával együtt (vineis, agris, pratis, terris arabilibus) minden adó alól felmenti, amelyeket Stephanus Kolb és felesége Méhffi Orsolya, valamint testvére Méhffi Erzsébet (mindketten Méhffi Jakab leányai) fizetni kötelesek voltak.

1648. dec. 23. A kolozsmonostori konvent ezt az oklevelet, melynek eredeti pecsétes hártypéldányát Petrus Huszár senior Caspar Kovács főbíró megbízásából bemutatta, átírja.

1649. dec. 12. II. Rákóczi György, a fenti oklevelet átírja és Kovács Gáspár szenátor házáat, azaz „domum natalem quippe nunquam intermoriturae memoriae Principis et Regis Hungariae Matthiae bono jure possideret, et aequitate et veneratione tanti regis moti” minden adó alól felmenti (JAKAB Okl. II. 1888. 320-322).

1575. Heltai Gáspár feljegyzése: „Kolozsvárban lőtt a felséges Mátyás király az Óvárban egy régi házban, mely a déli kapunak szintén ellenében vagyon” (Heltai Krónikája. I. III. r. sz). Heltai korában a ház ajtaján és ablaka vastábláján ott volt a Hunyadi család cimere: a holló.

1749. Franciscus Fasching: „... In minori foro stat alterum Templum coenobio in ruinam vergente, quod Mathias I. Hungariae rex cujus gentilitia quoque domus non procul visitur, Ordini Praedicatorum Construi fecerat” (FASCHING, F.: Nova Dacia. Claudiopoli, 1743. 81).

1746 január. Tanuk kihallgatása „az Óvárban Mátyás király nevezete alatt lévő kőháznak proprietassa” felől (JAKAB Okl. I. 1870. 410-413).

1769. A bázac kórházzá alakítják (JAKAB II. 130-131; DEBRECZENI 1957. 234).

Rajzok a Mátyás házról Pákei Lajostól: földszinti alaprajza, emeleti alaprajza több példányban, ezek közül az egyik földszinti alaprajz a boltozatokat is jelzi; keresztmetszete és hosszmetzete egy lapon. Régi felvételek: Veress Ferenc fényképe; fametszet Kővári László könyvében (KŐVÁRI 1866, 303); „Az öreg emeletes ház, mint képünk is mutatja, még mind régi felosztását bírja, jelenleg Kvár város tulajdona”; Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben, XX. (Magyarország VII.) 1901. 153., NAGY 1926. 29 (Tóth István rajza).

A házat a XX. század elején restaurálták, akkor kapta ujonnan az emeleti hármass osztatú ablakokat, valamint a teljesen hamis pilaszteres tagolást: ezeket 1941-1944 között eltávolították.

A kapuja csucsíves keretelésű, a kapu alja boltozatos, valószínűleg XVIII. századi. Első emeletén a délkeleti nagy szobában kicsiny csucsíves falifülke (52 x 37). Ugyanitt négyszögletes pilléren nyugvó kettős árkád, ívei félkörívesek és szélesek: ezt a kettős árkádot 1941-1944 között bontották ki, utóbb azonban befalazták; a pillér méretei: 118 x 76 x 27; az ivhajlás belvilága 274 x 365. As 1930-as években az egyik emeleti helyiségben látható volt még egy ajtó egyszerű renaissance kereteléssel fogsoros párkánnyal 1578-ból, a cimerpajzsban kőfaragó jegy vagy házjegy. Rajza Pákei Lajostól (Kvár, Unit. Levéltár).

Irodalom: KŐVÁRI 1866. 302-303. Visszapillantás a M. Tört. Társ. Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1869. 30 (a ház jelentősége). JAKAB Rajzok. I. 1870. XXXII. tábla. JAKAB II. 1888. 706-707. Erdélyi Múzeum. 1899. 396. SZÁDECZKY L.: Mátyás király születési háza. Erd. Muz. 1901. 373-378. Osztrák Magyar Monarchia írásban és Képekben. XX. (Magyarország. VII) Bp., 1901. 153. MÁRKI 1902. 289. SZÁDECZKY L. Mátyás király szülőháza. – Mátyás király Emlékkönyv. Szerk. Márki S. Bp., 1902. 302-307 (a ház Mátyás születésekor a magyar Méhfi Jakab tulajdonában volt, őtöle örökölték lányai és veje Kolb István). GERECZE 1906. 435 (régebbi irodalom). BALOGH 1935. 18., 31. kép. VÁSÁRHELYI 1942. 141 képpel. DEBRECZENI 1957. 227. 234. SEBESTYÉN 1963. 87. 1. 17 Jegyzet. PASCU-MARICA 1969. 44. kép.

p52

Óvár, Karolina tér északi sora, un. Basta-ház vagy un. Mikes ház (valójában a Mikes ház keleti szomszédja)

53 A házat 1902-ben lebontották. Homlokzatáról régi fénykép a kolozsvári Múzeum gyűjteményében, valószínűleg 1902-ből (II/9. kép). Homlokzatáról Cserna Károly rajza 1891-ből. Továbbá rajzok Pákei Lajostól dr. Korács István felmérése (1902)
92 alapján: a ház földszinti és emeleti alaprajza (BALOGH 1944. 23. kép – IV/42.

- 88, 91 kép). Maradványai: két kettős keresztoszta su ablak, fogsoros párkány-
nyal (a kaputól jobbra eső földszinti ablakok) – II/30. és IV/41. kép; ajtó
egyszerűen profilált kerettel fogsoros párkánnyal, ajtó 1553-ból, H monogrammal
89, 90 (II/31. és IV/40. kép). Valamennyi faragvány a Muzeumban.
Irodalom: SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 127 (Cserna K.
rajza). MÁRKI 1902. 288. POSTA 1903. 28. sz. CSÁNYI 1913. 15, 26, 7. kép.
BALOGH 1934. 144. RADOS 1942. 19/2. kép. BALOGH 1944. 11. GOLDENBERG
1958. 107. SEBESTYÉN 1963. P1. 19, 20.

Óvár, Heltai Gáspár háza (nyomda műhely)

Ifjabb Heltai Gáspár nyomtatványai (1592, 1596) jelzés: „Helthay Gáspár
házánál az Óvárban” (Régi Magyar Könyvtár. I. Bp., 1879. 257, 283. sz., Régi
Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 686, 779. sz.),

1603. Az adószedők számadáskönyve szerint a „Domus Heltana Typographica”
a „Vetus Castrum”-ban, „Intra Moenia” állott.

Herepei János így jelöli meg a helyét: „az Óvárba vezető utcácskának keleti
során a hajdani várfal szomszédságában állott.”

- P53 Irodalom: HERPEI 1971. 457, 466 (fenti adatok).

Óvár, Bernardus Jacobinus orvos háza

XVI. század végi, XVII. század eleji adójegyzékek szerint Bernardus Jacobinus
orvosnak a háza az Óvárban volt. Szász patricius családból származott. 1587-ben
a lengyel királyválasztásra küldött követség egyik tagja volt. 1602-ben halt meg.
Kata leányának magyar nyelvű sírfelirata „Bernard doctor”-nak nevezi. Fia Jaco-
binus János humanista notárius, utóbb fejedelmi titkát, majd kancellár.

Irodalom: HERPEI 1971. 311-312. (fenti adatok).

Majális utca 29. [37.] sz., egykori Pákei villa

Lebontott kolozsvári házak maradványai, amelyeket Pákei Lajos építész gyűjtött
össze és falaztatott be villájába. Ezek a következők:

1.) A b l a k 1581-ből, egykor keresztoszta ssal, párkányán Wolphard István
cimere (IV/17. kép). Mint a villa egyik ablaka magasan befalazva és két oldalt,
alól megtoldva. Felirata: NIHIL VERITATE FIRMIVS 1581. Mesterjegye:

Lelőhelye: Wolphard István Fő téri 32 (31) sz. háza. Rajza eredeti állapotában
Pákei Lajostól (IV/17. kép).

Irodalom: SÁNDOR 1913/II. 58, 59.

2.) B o l t o z a t z á r ó - k ő m a s z k k a l (szakállas fej levéldiszes körbe foglalva).

Egykor befalazva a földszinti nagyterem mennyezetébe, utóbb elkallódott. Lelő-
helye: Kakas István Fő téri 32 (31) számú háza. Rajza Pákei Lajostól.

3.) Cimerpajzs E B monogrammal (befalazva) – IV/50. kép. Lelőhelye: Fő tér keleti sora, a Bogner-Gelyén ház.

4.) Ajtó rozettasoros kereteléssel 1574-ből (befalazva az előszobában) – 81, 84 II/27. és IV/9. kép. Felirata:

MVNDVS TRANSIT ET CONCVPISCENTIA EIVS
OVI AVTEM FACIT VOLVNTATEM DEI MANET
IN AETERNVM I IOAN II

(János apostol első levele 2. 17)

A cimerpajzsban M monogram és felirat: PETRVS MINCH 1574.

Mesterjegye:

84 Lelőhelye Fő tér 19. sz. ház. Rajza Pákei Lajostól Balogh 1944. 16. kép. valamint jelen közleményben: IV/9. kép.

Az ajtó keret-disze – rozettasor levélkapcsolással – a firenzei mestereknek, főként Benedetto da Majanónak a formakincséből ered. Mátyás korától kezdve gyakori a hazai renaissance emlékeken (Buda, Visegrád, Veszprém, Pécs stb.); Erdélyben először Győrmonostoron fordul elő, a papi ülőfülkén (1536). Utolsó megnyilvánulása a keresdi kastély ablaka 1598-ból (BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. 128, 218-219).

82 5.) B a l u s t e r - o s z l o p leveles disszel (IV/46. kép). Méretei: 50 cm magas (a középgyűrűről a fejezetéig), 21 cm széles fenn. Lelőhelye: Fő tér 20. sz. ház.

105 6.) K a p u z a t maradványai 1584-ből (II/41. kép). A párkány (cimerpajzsban H B R monogrammal) befalazva a veranda bejárata felett (kb. 363 cm hosszú); az

- 115 egyik kannelurás pilasztere, fejezetén két rozettával (82 x 42 x 29 cm) a kertben (IV/45. kép), párkányának kiugró sarka, mezejében széles leveles rozettával (42 x 27. 5 cm) a kertben; ivezetének voluta-alaku levéldiszes záróköve (23 x 50 cm) külön befalazva.

Felirata:

FORTVNA • VITREA • CVM • (rozetta) • SPLENDET • FRANGITVR
HODIE MIHI CRAS • TIBI • DI • IW • X • 1584

(Az első szállóige idézve: MARGALITS 1895. 208; HENKEL-SCHÖNE 1967. 531; WALTHER II/2. 1964. Nr. 9878. A második szállóige idézve: MARGALITS 230, HENKEL-SCHÖNE 998; WALTHER II/2. 1964. Nr. 11085a).

Lelőhelye: Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 26. kép.

A rozettadiszes pilaszterfej antik eredetű motívum, előfordult a római Basilica Emilian (G. B. da Sangallo rajza – Huelsen, Chr.: Il libro di G. da Sangallo, Codice Vaticano Barberiniano. Lipsia, 1910. Tav. F.). Antik hatásra gyakori motívum az olasz renaissance építészetben (Róma, Palazzo Lante-Medici. – FROMMEL, Ch. L.: Der römische Palastbau der Hochrenaissance. Tübingen, 1973. Bd. 3. Taf. XIX/d. e.).

- 108, 113-114 7.) A j t ó 1586-ból (II/55 és IV/47, 48. kép), befalazva mint kertre nyíló ajtó. Mérete: 280 x 170; belvilág 222 x 106. Felirata:

DVM • RECTE (cimerpajzs) WIWAS • NE
CVRA • VERBA MALORVM
A D 1 5 8 6

(MARGALITS 1895. 438. WALTHER II/1. 1969. Nr. 6684. b.). A cimerpajzsban BHR monogram. Lelőhelye Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH

1944. 25. kép). SEBESTYÉNTől (1963. Pl. 22).

- 117 8.) Kettős keresztosztású ablak felső része a fogsoros párkány maradványával, cimerpajzsban B H R betűk. Egyes részel külön-külön befalazva: egy voluta-alaku kannelurás keretgyámkő, a cimerpajzs (31. 5 x 21. 3) – IV/43. kép; a feliratos párkány (34 x 73), közepén, a cimerpajzs helyén önkényesen kiegészítve. Felirata: „...IVS HENCZEL WLINVS”. Lelőhelye Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól: Balogh 1944. 27. kép. (Pákei rajzán a felirat kiegészítése BASILIVS-ra téves és önkényes.)
- 116 9.) A b l a k 1 5 8 4 - b ől (IV/44. kép). Párkányá triglyphes tagolású, pilasztereit domborművek koronázzák: geniuszok lefelé fordított fáklyával (befalazva).

Mérete: 262 x 214 cm. Felirata:

MEMENTO MORI A D • 1 • 5 • 8 4

(WALTHER II/2. 1964. Nr. 14632a.) Utólagos bekarcolás MATEFI DANIEL ANNO 1765. Lelőhelye: Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól. SEBESTYÉNTől (1963. Pl. 25).

A fáklás génuszok motivumát az olasz renaissance szobrászok az antik művészetből vették át, és többször alkalmazták. Előfordul Lorenzo Colonna római sir-emlékén (SS. Apostoli – GRISEBACH. A.: Römische Porträtbusten der Gegenreformation. S. 44. Nr. 5), mely tipológiailag mintegy távoli előzménye a kolozsvári dombot műveknek.

10.) A b l a k háromszögű lezárással (befalazva). Valószínűleg XVII. századi. Rajza Pákei Lajostól, SEBESTY ÉNTől (1963. Pl. 30).

11.) P á r k á n y f r i z német felirattal:

„1 GOTTES SEGE [N] HAS..... ES GELEGEN SSNR 5 ..”

Futólagos vázlata Pákei egyik rajzlapján, de nem Pákei kezétől, ezzel a megjegyzéssel: „kertben levő (most lépcső) felirása.” Elkallódott.

A Muzeumba kerültek 1936-ban a következő darabok: Wolphard-cimeres párkány a Fő téri Wolphard házból, bárom ajtó (1585-ből, 1586-ból, és a H B monogramos) a Hid utca 22. sz. házból.

A jelenleg ott lévő maradványok lelőhelyek szerint így oszlanak meg: 1, 2 a Fő téri Wolphard házból; 3. sz. a Fő téri Bogner házból; 4. sz. a Fő téri 19. sz. házból; 5. sz. Fő téri 20.sz. házból; 6, 7, 8, 9, 10. sz. a Hid utca 22. számú házból.

Irodalom (általában a villában lévő faragványokra): MÁRKI 1902. 289. GERECZE 1906. 437. LECHNER 1913. 3. BALOGH 1935. 22. BALOGH 1944. 9-13. DEBRECZENI 1957.230.

*

Debreczeni (1957. 230) említ még XVI. századi ajtókeretmaradványokat a következő helyeken: Közép utca 13 és 27; Hid-utca 2. Továbbá XVI. századi boltzatokat a következő házakban: Fő tér 13 és 14; Közép utca 5, 13, 17, 27, 31; Magyar utca 16; Hid utca 27 (régis szám 22); Puskin utca 2; Béke utca 3.

*

H á z a k h e l y m e g j e l ö l é s n é l k ü l (a történeti források feljegyzései)

I r a t o s h á z 1553-ban. Tinódi Sebestyén: „Loen en nec írása az io Kolosuarba, Tinódi Sebestyén egy iratas házban, Lelte Cronicaiaát ot nyomtatássába, Kis karczon koezbe irta oetuen haromba.” (Históriás Enec János Királnac testamentomáról. – Heltai G.: Cancionale. Kolozsvár, 1574. Lij.)

H o s p i c i u m r e g i u m . 1561-ben itt istállót építenek. 1565-ben elhatározzák, hogy itt a király jövetele előtt „hypocaustun” építtessék meg(JAKAB II. 1888. 185).

A f e j e d e l e m s z á l l á s a (h o s p i c i u m) . Említik 1573-ban a városi számadások (JAKAB II. 1888. 221). Valószínűleg azonos Kakas András Fő téri házával.

B á t h o r y B o l d i z s á r h á z a . 1592. febr. 5. Kvár szkve: „Báthory Boldisár maga házához száll”, amikor menyegzőjére ment Gyaluba (V/XV, 128). Elfogatása után (1594. aug. 29) a fejedelem Báthory Boldisár szállását (hospitium) lepecsételtette (BETHLEN FARKAS III. 468).

Bornemisza Gergely háza. 1593. szept. 10. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti a gyfehérvári országgyűlés határozatait. „Helye az repositumnak Kolosvar legyen az Bornemisza Gergely házánál, kiről méltó conuentiot tegyenek az conservatorok, az biró penig az tanáccsal egyetemben szorgalmatos gondot viseljen annak őrzésére.” (Erd. Orsz. Eml. III. 1874. 424-425). – Bornemisza Gergelyt 1563-ban vették fel az ötvösmesterek sorába (JAKAB II. 1888. 313). Utóbb kereskedéssel is foglalkozott (GOLDENBERG 1958. 272).

Seres István ötvösmester háza. 1594. aug. 29-én Szamosközy feljegyzése szerint a törökparti főurak közül néhányat „Seres vagy Szécsi István házánál” vontak kinpadra (IV. 1880. 46). Ugyancsak Szamosközy jegyezte fel, hogy 1598-ban: „Missi postea statim die Stephanus Seres, patria Zechi dictus, vir praetoria et Johannes Longus, perspectae virtutis et prudentiae cives” (II. 1876. 118). Szamosközy feljegyzése tisztázza a Szécsi Seres család származását és névhasználatát. Setes házáról Bethlen Farkas is irt ugyancsak az 1594-es események alkalmából (III. 470). 1613. októberében és valószínűleg november 19-én is Bethlen Gábor itt szállt meg (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 182.); 1630-ban a császár követe, Sennyei Sándor (ugyanott 199). Seres István ötvösmesterről adatok vannak, 1574-ből, amikor Stephanus Szetchi néven vették fel az ötvös magisterek közé (JAKAB II. 1888. 313), továbbá 1584-ből, 1639-ből (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a cézhek története Magyarországon. Bp., 1913. 85, 137, 139). 1627-ben céhmester (JAKAB Okl. II. 1888. 276).

Kathonai Mihály főbiró háza. 1598. aug. 20-án este a visszatérő Báthory Zsigmond fejedelem egyenesen Kathonai Mihály főbiró házába ment (JAKAB II. 1888. 300). Feltehetőleg ugyanezen a házon dolgozott Kőműves Mihály Kathonai megbízásából 1598-ban (Kvár szkve VIII/III. 11). Kathonai Mihály ötvösmester volt, 1576-ban vették fel a magisterek közé (JAKAB II. 1888. 313). Kolozsvár városa 1585-ben „Katonai Eötvös Mihálytól” kupát vásárolt, amelyet Kendi Sándornak ajándékoztak (Kvár szkve III/XXII. 27). 1585-ből való „Katonai Eötvös Mihály regestruma”, melyben a következő feljegyzés olvasható: „Biró uram hagyásából csináltam pogán pénzt egy gyrat, melyet biró uram elosztogatott. Az ezüstje, csinálása fl. 10.” (Kvár szkve III/XXII. 58.)

Ötvös Ferencné háza. 1596. április 27-én „Petrus Paulus és Erdély Ferenc doctor” szállása (Kvár szkve VII/XXI-a. 14).

Munich (Barát) Sebestyén háza. 1596-ban Munich Sebestyén kolozsvári kereskedő és felesége Viczey Anna hagyatékának felosztásakor „az elseo hazban negy eoregh kep-” et találtak, a többi szobákban még kilenc „keozepzerew” képet (JAKÓ 1957. 374). L. még az 1597 márc. elsején kelt magyar nyelvű hagyatéki jegyzéket (GOLDENBERG 1958. 400-402).

Róság János chirurgus háza. A Róság család tagja, aki Báthory István-tól 1581 márc. 18-án Varsóban címeres nemeslevelet kapott. (A címereslevél eredetije: Kvár, Román Akadémia Levéltára, régebben Erd. Nemz. Muz. Levéltára, elhelyezve az Egyetemi Könyvtár disztermében.) Ebben a neve így szerepel: „Johannes Rosas chirurgus ex comitatu Bachiensis”. Házának maradványai: RI monogramos, címeres baluszter-oszlop 1580-ból, mely egykor udvari tornác árkádjait tarthatta. A cimert (koronából kinövő egyszarvu) Kelemen Lajos azonosította a fent említett címereslevéllel, ugyanő közölte a darab kolozsvári provenienciadatát. Ez a töredék az 1930-as években a válaszutl báró Bánffy kastély parkjában

állott, utóbb nyomaveszett. Rósás chirurgus háza valószínűleg nem azonos a hasonló nevű szenátor Fő tér 19 [20] számú házával (BALOGH 1944. 10. és 1974/2. 275 – téves azonosítás), mivel az utóbbit özvegye, Teomeosvari Sára 1610-ben kelt feliratos tábláján polgári (prudens et circumpectus), nem pedig nemesi títullal illeti.

„L á b a s h á z a k .” 1582-1586 közötti időből, valamint 1634-ből adatok vannak a kvári házak udvarán lévő emeleti fa- vagy kőoszlopos folyósókra és az un. „l á b a s h á z a k ” - r a . (1582-1586 Protocolla iudiciaria p. 411; 1634. Divis. 105., a kvári Állami, régebben Városi Levéltárban. – JAKÓ 1957. 369.)